

T.C.

TOKAT GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**BÜTÇE AÇIKLARINDA ENFLASYON VE VERGİ GELİRLERİ
İLİŞKİSİNİN TÜRKİYE EKONOMİSİ AÇISINDAN ANALİZİ
(2000-2018)**

Hazırlayan

Muhammed ÇAM

Maliye Anabilim Dalı

Maliye Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Yusuf TEMÜR

TOKAT – 2019

BÜTÇE AÇIKLARINDA ENFLASYON VE VERGİ GELİRLERİ İLİŞKİSİNİN
TÜRKİYE EKONOMİSİ AÇISINDAN ANALİZİ(2000-2018)

Tezin Kabul Ediliş Tarihi: 21. / 05. / 2019

Jüri Üyeleri (Unvanı, Adı Soyadı)

Başkan : Doç. Dr. Bekir DEMİRKİSİCİ

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Halil İbrahim KAYA

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Yusuf TEMÜR

Üye :

Üye :

İmzası

[Handwritten signatures of the jury members]

Bu tez, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun
09. / 05. / 2019 tarih ve 28.08 sayılı oturumunda belirlenen jüri tarafından kabul
edilmiştir.

Prof. Dr. İlhan EROĞLU

Enstitü Müdürü: Enstitü Müdürü

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tez yazım kılavuzuna göre Dr. Öğr. Üyesi Yusuf TEMÜR danışmanlığında hazırlamış olduğum "Bütçe Açıklarında Enflasyon ve Vergi Gelirleri İlişkisinin Türkiye Ekonomisi Açısından Analizi (2000-2018)" adlı Yüksek Lisans tezimin bilimsel etik değerlere ve kurallara uygun, özgün bir çalışma olduğunu, aksinin tespit edilmesi halinde her türlü yasal yaptırımını kabul edeceğimi beyan ederim.

(31 / 05 / 2019)

Muhammed ÇAM

ÖZET

Günümüzde bütçe açıkları ve enflasyon olgusu ülkeler açısından oldukça önemli makroekonomik sorunlar arasındadır. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler açısından bu iki sorun diğer ekonomik istikrarsızlıkları da beraberinde getirmektedir. Bu sebeple bütçe açıklarının nedenleri, finansman yöntemleri ve enflasyon olgusuyla arasında gerçekleşen ilişki de önemli bir araştırma konusu haline gelmektedir. Ülkeler açısından diğer bir inceleme konusu ise vergilerdir. Vergiler, hem kamusal finansman hem de maliye politikası aracı olarak kullanılan önemli bir ekonomik unsurdur. Vergi gelirlerinin de çalışma kapsamına alınması yararlı görülmüştür. Böylelikle çalışmada enflasyon, bütçe açıkları ve vergi gelirleri arasındaki ilişki belirlenmeye çalışılmıştır. Bu amaca uygun olarak VAR modeline dayalı, etki tepki analizi ve varyans ayrıştırma hesaplamasından yararlanılmıştır. Çalışma 2000-2018 dönemine ait aylık zaman serisi analizine dayanmaktadır. Söz konusu veri seti Merkez Bankası EVDS veri bankasından sağlanmıştır. Örtülü bir amaç olarak enflasyon bağımlı değişken, bütçe açığı ve vergi gelirleri bağımsız değişkenler şeklinde kabul edilerek söz konusu bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken üzerindeki etkileri analiz edilmiştir. Sonuç olarak enflasyon, vergi gelirleri ve bütçe açıkları arasında karşılıklı bir etkileşim olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bütçe Açıkları, Enflasyon, Vergi

ABSTRACT

Nowadays, budget deficits and inflation are among the most important macroeconomic problems for countries. In terms of developed and developing countries, these two problems bring about other economic instabilities. For this reason, the reasons for budget deficits, financing methods and the relationship between inflation and the phenomenon of inflation are becoming an important research subject. The other subject matter for the countries is the taxes. Taxes are an important economic element that is used both as a public finance and a fiscal policy instrument. It is considered beneficial to take tax revenues as part of the study. Thus, the relationship between inflation, budget deficits and tax revenues was tried to be determined. Based on the VAR model, impact response analysis and variance decomposition calculation were used. The study is based on the monthly time series analysis of the period 2000-2018. The data set was obtained from the Central Bank's EVDS database. Inflation dependent variable, budget deficit and tax revenues were accepted as independent variables and the effects of these independent variables on the dependent variable were analyzed. As a result, it is determined that there is a mutual interaction between inflation, tax revenues and budget deficits.

Keywords: Budget Deficit, Inflation, Taxes

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
Bilimsel Etik Sayfası	i
Özet.....	ii
Abstract.....	iii
İçindekiler.....	iv
Tablolar Listesi	viii
Grafikler Listesi.....	ix
Şekiller Listesi.....	x
Kısaltmalar	xi
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM: BÜTÇE KAVRAMI, BÜTÇE AÇIĞI TANIMI VE	
TÜRLERİ.....	3
1.1. BÜTÇE KAVRAMI.....	3
1.1.1. Bütçenin Tanımı	4
1.2. BÜTÇE AÇIKLARI.....	5
1.2.1. Bütçe Açığı Kavramı	5
1.2.2. Bütçe Açıklarına İlişkin Teorik Görüşler	6
1.2.2.1. Kötümser-Geleneksel Görüş.....	6
1.2.2.2. Keynesyen Görüş.....	7
1.2.2.3. İyimser-Ricardocu Görüş.....	8
1.3. BÜTÇE AÇIĞI TÜRLERİ VE TANIMLARI	8
1.3.1. Geleneksel Bütçe Açığı	9
1.3.1.1. Konsolide Bütçe Açığı.....	10
1.3.1.2. KİT Açığı.....	11
1.3.1.3. Sosyal Güvenlik Kurumları Açığı	12
1.3.2. Birincil Açık	12
1.3.3. İşlemsel Açık	13
1.3.4. Yarı Mali Açık (Gizli Açık)	14
1.3.5. Nakit Açığı -Tahakkuk Açığı	15
1.3.6. Nominal Açık-Reel Açık	15
1.3.7. Cari Açık - Sermaye Açığı	16
1.3.8. Yurtiçi Açık-Yurtdışı Açık.....	17
1.3.9. Yapısal Açık-Konjonktürel Açık.....	17

İKİNCİ BÖLÜM: BÜTÇE AÇIKLARININ NEDENLERİ,

FİNANSMAN YÖNTEMLERİ VE MAKROEKONOMİK ETKİLERİ 19

2.1. BÜTÇE AÇIKLARININ NEDENLERİ	19
2.1.1. Ekonomik - Mali Nedenler	20
2.1.2. Sosyal Nedenler	21
2.1.3. Yapısal Nedenler	21
2.1.4. Askeri Nedenler	22
2.1.5. Politik Nedenler	22
2.1.6. Diğer Nedenler	24
2.2. BÜTÇE AÇIKLARININ FİNANSMAN YÖNTEMLERİ	24
2.2.1. Monetizasyon	25
2.2.2. Vergileme	26
2.2.3. Borçlanma.....	27
2.2.3.1. İç Borçlanma.....	28
2.2.3.2. Dış Borçlanma	29
2.2.4. Diğer Gelir Kaynakları	30
2.2.4.1. Döviz Rezervlerinin Kullanımı.....	30
2.2.4.2. Kamu Varlıklarının Satılması(Özelleştirme).....	31
2.3. BÜTÇE AÇIKLARININ MAKROEKONOMİK ETKİLERİ	32
2.3.1. Bütçe Açıklarının Enflasyon Üzerine Etkisi	33
2.3.2. Bütçe Açıklarının Ekonomik Büyüme ve İstikrar Üzerine Etkisi	34
2.3.3. Bütçe Açıklarının Gelir Dağılımı Üzerine Etkisi	35
2.3.4. Bütçe Açıklarının Tasarruf ve Yatırımlar Üzerine Etkisi.....	36
2.3.5. Bütçe Açıklarının Ödemeler Dengesi Üzerine Etkisi.....	36

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: ENFLASYON TANIMI, TÜRLERİ, NEDENLERİ

VE ETKİLERİ 38

3.1. ENFLASYON TANIMI.....	38
3.2. ENFLASYONUN TÜRLERİ.....	39
3.2.1. Fiyat Artış Hızına Göre Enflasyon Türleri	39
3.2.1.1. İlmli Enflasyon	39
3.2.1.2. Yüksek Enflasyon.....	40
3.2.1.3. Hiperenflasyon.....	40
3.2.2. Nedenlerine Göre Enflasyon Türleri	41
3.2.2.1. Talep Enflasyonu	42

3.2.2.2. Maliyet Enflasyonu.....	42
3.2.2.3. Yapısal Enflasyon.....	43
3.3. ENFLASYONUN NEDENLERİ	43
3.3.1. Maliyet Enflasyonunun Nedenleri.....	43
3.3.2. Talep Enflasyonunun Nedenleri	44
3.3.3. Yapısal Enflasyonun Nedenleri	45
3.3.4. Enflasyon Beklentisi.....	45
3.4. ENFLASYONUN EKONOMİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ.....	46
3.4.1. Enflasyonun Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkisi	46
3.4.2. Enflasyonun Kaynak Tahsisi Üzerindeki Etkisi.....	47
3.4.3. Ödemeler Dengesi Üzerindeki Etkisi	47
3.4.4. Tasarruf ve Yatırımlar Üzerindeki Etkisi	48
3.4.5. Enflasyonun Büyüme Üzerindeki Etkisi	48
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: BÜTÇE AÇIKLARI VE ENFLASYON İLİŞKİSİ, 2000-2018 YILLARI ARASINDA TÜRKİYE EKONOMİSİNDEKİ BÜTÇE AÇIKLARI VE MAKROEKONOMİK DEĞİŞKENLER ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME.....	50
4.1. BÜTÇE AÇIKLARI VE ENFLASYON İLİŞKİSİ.....	50
4.2. TÜRKİYE’DE BÜTÇE AÇIKLARI VE ENFLASYON İLİŞKİSİ.....	52
4.3. 2000-2018 YILLARI TÜRKİYE EKONOMİSİNDE BÜTÇE AÇIKLARI	53
4.3.1. 2000-2018 Yılları Türkiye’de Bütçe Açıklarının Gelişim Süreci	57
4.3.2. Türkiye’de Bütçe Açıklarının İç Borç-Dış Borç Üzerindeki Etkileri	64
4.3.3. Türkiye’de Bütçe Açıklarının İstihdam-İşsizlik Üzerindeki Etkileri	68
4.3.4. Türkiye’de Bütçe Açıklarının Enflasyon Üzerindeki Etkileri.....	70
4.3.5. Türkiye’de Bütçe Açıklarının Dış Ticaret ve Dış Ekonomik İlişkiler Üzerindeki Etkileri	72
BEŞİNCİ BÖLÜM: ENFLASYON, BÜTÇE AÇIĞI VE VERGİ GELİRİ İLİŞKİSİNİN EKONOMETRİK ANALİZİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ.....	76
5.1. ARAŞTIRMANIN AMACI.....	76
5.2. LİTERATÜR ÖZETİ	76
5.3. VERİ SETİ VE YÖNTEM.....	82
5.4. BULGULAR	86

SONUÇ	92
KAYNAKLAR	95
ÖZGEÇMİŞ	103

TABLOLAR LİSTESİ

<u>Tablo No</u>	<u>Sayfa</u>
Tablo 1.1: Konsolide Bütçe Dengesi	10
Tablo 1.2: KİT Kaynak - Ödeme Dengesi.....	12
Tablo 3.1: Enflasyon Türleri	41
Tablo 3.2: Enflasyona Neden Olan Faktörler ve Unsurları	46
Tablo 4.1: Türkiye’de Bütçe Açıklarının Başlıca Nedenleri.....	56
Tablo 4.2: 2001 Yılı Temel Veriler	58
Tablo 4.3: Türkiye’nin Merkezi Yönetim Bütçe Büyüklükleri(2000-2018).....	60
Tablo 4.4: Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla	61
Tablo 4.5: Türkiye GSYİH Ekonomik Büyüme Oranları (%)	63
Tablo 4.6: Merkezi Yönetim İç ve Dış Borç Stokları.....	65
Tablo 4.7: Kamu Net Borç Stoku	67
Tablo 4.8: İşsizliğe İlişkin Veriler	69
Tablo 4.9: 2000-2018 Yılları Arası ÜFE-TÜFE Değerleri (Yüzde Değişme)	71
Tablo 4.10: Ödemeler Dengesi (Milyon \$)	69
Tablo 4.11: Döviz Kurları (TL).....	75
Tablo 5.1: Değişkenlere ait Tanımlayıcı İstatistikler	83
Tablo 5.2: ADF (1981) ve PP (1988) Birim Kök testi Sonuçları	83
Tablo 5.3: VAR Granger Nedensellik/Block Exogeneity Wald Test Bulguları.....	79
Tablo 5.4: Değişkenler Arasındaki Korelasyonlar	85
Tablo 5.5: LM Test Bulguları.....	87
Tablo 5.6: Varyans Ayrıştırma Hesaplaması Bulguları	88

GRAFİKLER LİSTESİ

<u>Grafik No</u>	<u>Sayfa</u>
Grafik 4.1: 2000-2018 Yılları Türkiye’de Bütçe Açıkları/GSYİH ve Faiz Dışı Denge/GSYİH (%)	62
Grafik 4.2: 2000-2018 Yılları Türkiye’de Bütçe Açıkları/GSYİH ve Ekonomik Büyüme (%)	64
Grafik 4.3: 2000-2018 Yılları Türkiye’de Bütçe Açıkları/GSYİH ve İç Borçlar/GSYİH- Dış Borçlar/GSYİH	66
Grafik 4.4: 2000-2018 Yılları Türkiye’de Bütçe Açıkları/GSYİH ve Kamu Net Toplam Borç Stoku (GSYİH %).....	68
Grafik 4.5: 2000-2018 Yılları Türkiye’de Bütçe Açıkları/GSYİH ve İşsizlik Oranları (%)	70
Grafik 4.6: 2000-2018 Yılları Türkiye’de Bütçe Açıkları/GSYİH ve ÜFE-TÜFE.....	72
Grafik 4.7: 2000-2018 Yılları Türkiye’de Bütçe Açıkları/GSYİH ve Cari İşlemler Dengesi/GSYİH.....	74

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil No**Sayfa**

Şekil 5.1: AR Karakteristik Ters Polinom Köklerinin Birim Çemberdeki Konumları	86
Şekil 5.2: Etki-Tepki Analiz Bulguları.....	90

KISALTMALAR

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
BD	Bütçe Dengesi
DİBS	Devlet İç Borçlanma Senetleri
ENF	Enflasyon
G	Kamu Harcamaları
GOÜ	Gelişmekte Olan Ülkeler
GSMH	Gayri Safi Milli Hâsıla
GSYİH	Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla
GÜ	Gelişmiş Ülkeler
IMF	Uluslararası Para Fonu
İ	Faiz Oranı
İDT	İktisadi Devlet Teşekkülleri
KBDG	Kişi Başına Düşen Gelir
KİK	Kamu İktisadi Kuruluşları
KİT	Kamu İktisadi Teşebbüsleri
KKBG	Kamu Kesimi Borçlanma Gereği
M2	Para Arzı
N	Net Faiz Ödemeleri
SSK	Sosyal Sigortalar Kurumu
T	Vergi

TEFE	Toptan Eşya Fiyat Endeksi
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
TR	Transfer Ödemeleri
TÜFE	Tüketici Fiyat Endeksi
ÜFE	Üretici Fiyat Endeksi

GİRİŞ

Bütçe, ülkelerin mali yıla ilişkin gelirleri ile giderlerini gösteren ve bu olguların gerçekleşmesini ve uygulanmasını sağlayan bir dokümandır. Bütçe açıkları ise kamu harcamalarının kamu gelirlerinden az olması sonucu gerçekleşmektedir. Bütçe açıklarının finanse edilmesinde; vergi veya vergi artışları dışında, iç veya dış borçlanma ya da parasal genişlemeye başvurulmaktadır. Bu durum ise ekonomilerde borçların sürdürülebilirliğinin sağlanamaması ve enflasyon gibi bazı sorunlara yol açabilmektedir.

Günümüzün en önemli makroekonomik sorunlarından birisi olan bütçe açıkları, 1929 dünya ekonomik krizi sonrasında daha da önem kazanmıştır. Bütçe açıkları gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin karşılaştığı makroekonomik sorunların başında yer almaktadır. Ülke ekonomisinin güç ve istikrarını olumsuz etkilemekte, makro düzeyde gelir ve kaynak dağılımında adaletsizlikten, yatırımların azalmasına dolayısıyla ekonomik büyümede yavaşlamaya kadar çok sayıda soruna yol açmaktadır. Bütçe açıkları, iktisadi ve mali sonuçları itibariyle önemli bir problemdir.

Bütçe açıkları, gelişmekte olan birçok ülkede olduğu gibi Türkiye’de de enflasyon başta olmak üzere birtakım ekonomik istikrarsızlık unsurlarının temel nedenleri arasında gösterilmektedir. Bütçe açıkları başta enflasyon olmak üzere ekonomik büyüme, dış ödemeler dengesi, yatırımlar ve istihdam gibi temel makroekonomik değişkenler üzerinde farklı şekillerde ve düzeyde etkilere sebep olmaktadır.

Enflasyon, özellikle gelişmekte olan ülkelerde uzun süredir devam eden ve kronik hale gelen bir sorundur. Bütçe açıkları ile enflasyon birtakım makroekonomik etkilere sahiptir. Enflasyon, bütçe açıklarına sebep olurken bütçe açıkları da enflasyonu olumsuz yönde etkilemektedir. Dolayısıyla her iki değişken karşılıklı olarak birbirini etkilemektedir.

Literatürde bütçe açığı ve enflasyon arasındaki ilişkinin varlığını gösteren çok sayıda çalışma bulunmasına karşın herhangi bir nedenselliğin olmadığını ifade eden çalışmalar da bulunmaktadır. Söz konusu çalışmalarda kullanılan temel değişkenler: bütçe açığı, parasal büyüme, para arzı, enflasyon oranı, gayri safi milli hasıla (GSMH), gayri safi yurt içi hasıla (GSYİH), kamu kesimi borçlanma gereği (KKBG), kamu geliri, kamu

harcamaları, iç borç stoku, senyoraaj, paranın dolaşım hızı, vergi gelirleri şeklinde sıralanabilmektedir.

Türkiye ekonomisi uzun yıllar boyunca bütçe açıkları ve enflasyon olgusuyla karşı karşıya kalmıştır. 1950'li yıllarda Türkiye'nin düşük düzeydeki bütçe açıkları uygulanan yanlış politika ve ekonomik krizler sebebiyle yükselmiştir. Özellikle 1980 yılında artan bütçe açıklarının finansmanında TCMB kaynaklarına başvurulmuştur. Bu durum 2000'li yıllara kadar sürmüştür.

Bu çalışmanın amacı, 2000 sonrası dönemde Türkiye'de yaşanan ekonomik gelişmelere ve Türkiye Ekonomisinin son 18 yılına ışık tutulmasıdır. Bu amaçla; 2000-2018 yıllarına ait verilerden yararlanılarak milli gelir, büyüme, kişi başı milli gelir, istihdam, işsizlik, enflasyon, borçlanma ve dış ticaret başlıkları altında temel makroekonomik göstergelerdeki gelişmeler analiz edilmiştir. Bu durum Türkiye ekonomisi açısından vergi gelirleri, bütçe açıkları ve enflasyon arasında herhangi bir ilişki varsa tespit etmek ve bu ilişkinin yönü ve işareti hakkında bir sonuca ulaşmaktır. Bu amaç doğrultusunda, çalışmanın ilk bölümünde bütçe ve bütçe açığı kavramları açıklanmıştır. Bütçe açığı türleri tanımlanarak bu türler hakkında açıklamalar yapılmaya çalışılmıştır. Çalışmanın ikinci bölümünde bütçe açığının nedenleri incelenmiş olup, bütçe açıklarının finansman yöntemleri açıklanmış ve bütçe açıklarının makroekonomik değişkenler üzerindeki etkileri açıklanmıştır. Çalışmanın üçüncü bölümünde enflasyonun olgusu incelenmiş ve ekonomik etkileri hakkında açıklamalarda bulunulmuştur. Çalışmanın dördüncü bölümünde bütçe açıkları ve enflasyon ilişkisi açıklanmış ve bu iki olgu arasında ilişki olup olmadığı konusunda yapılan çalışmalar incelenmiştir. Bütçe açıkları ve enflasyon ilişkisi ülkemiz açısından akademisyenler tarafından yapılmış çalışmalarla incelenmiş ve ilişkininin yönü tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu amaçla; 2000-2018 yıllarına ait verilerden yararlanılarak milli gelir, büyüme, kişi başı milli gelir, istihdam, işsizlik, enflasyon, borçlanma ve dış ticaret başlıkları altında temel makroekonomik göstergelerdeki gelişmeler analiz edilmiş ve bütçe açıklarının bu makroekonomik değişkenler üzerindeki etkileri grafikler ve tablolar vasıtasıyla ortaya konulmuştur. Çalışmanın son bölümünde, Türkiye üzerine bir uygulama çalışması yapılmıştır. 2000-2018 yılları Türkiye ekonomisinde bütçe açığının enflasyon ve vergi gelirleri üzerindeki etkisinin uygulama sonuçları incelenmeye çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

BÜTÇE KAVRAMI, BÜTÇE AÇIĞI TANIMI VE TÜRLERİ

1.1. BÜTÇE KAVRAMI

Bu başlık altında bütçe kavramının tarihsel, gelişimine, bütçe ve bütçe açığının tanımına ilişkin açıklamalara yer verilmiştir. Söz konusu olguların tanımlanması ve açıklanmasının, sonraki bölümlerin kavranması açısından fayda sağlayacağı düşünülmektedir.

Bütçe kavramı olarak Batı ülkelerinde ortaya çıkmış ve gelişmiştir. Kelime Latince kökenlidir. Latince kökü “Bulga” kelimesidir. Fransızcada “Bouge, Bougette” ve nihayet 17.yüzyılda “Budget” şeklinde İngilizcede kullanılmaya ve bugünkü biçimiyle anlaşılmaya başlanmıştır (Tüğen, 2011:1).

Bütçe, küçük deri çanta anlamına gelmektedir. Dönemin İngiltere Maliye Bakanı krallığın gider ve gelirlerini gösteren belgeleri deri bir çanta içinde parlamentoya götürdüğü için daha sonra bu çanta kelimesi, devletin gelir ve giderlerini gösteren bir sembol olmuştur (Orhaner, 2000:49).

Bütçe teriminin gelişimiyle dünya ekonomik ve siyasal özgürlüklerinin evrimi paralellik göstermektedir. İngiltere’de halk ilk defa 1215 yılında Magna Carta sayesinde kralın, kendilerinden fazla vergi almasını reddetmiştir. 1688 yılında Haklar Kanunu (Bill of Rights) yoluyla da kralın keyfi bir şekilde vergi salma yetkisi tamamen kaldırılarak, bu yetki halkı temsil eden parlamentoya devredilmiştir. Bütçe demokrasideki gelişmelere paralel olarak anlam ve önem kazanmış ve öncelikle kıta Avrupası’nda benimsenmeye başlanmıştır (Orhaner, 2000:32).

Türkiye’de geçmiş dönemlerde bütçe terimi, “muvazene defteri” veya “muvazene-i umumiye” şeklinde adlandırılmıştır. Ancak 1864 yılından sonra “muvazene-i umumiye” kullanımıyla birlikte “bütçe” tabiri de kullanılmıştır. Son aşamada ise 1876 tarihli Kanuni Esasi içinde de kullanılan bütçe terimi dilimize iyice yerleşmiştir (Pehlivan, 2005:217).

Yapılan açıklamalardan da anlaşılacağı üzere bütçe kavramı batılı ülkelerde ortaya çıkmış ve günümüzdeki şeklini alıncaya kadar çeşitli değişimler geçirmiş ve gelişmiştir. Yine bütçe kavramının gelişmesinde parlamenter sistemin katkısı da yadsınamaz.

1.1.1. Bütçenin Tanımı

Bütçe kavramını değişik açılardan tanımlamak mümkündür. Bütçe ile ilgili çeşitli tanımlar yapılmıştır. Tanımların bazıları aşağıdaki gibidir:

Bütçe, dar anlamda “devletin gelir ve gider dengesini gösteren belge” olarak tanımlanabilir. Geniş anlamdaki tanım ise, “Belirli bir döneme ait kamu gelir ve gider dengesini ve bu dönem içinde kamu gelirlerinin toplanması, kamu harcamalarının yapılması hususunda yasama organı tarafından yürütme organına verilen yetkiyi içeren bir kanun” şeklindedir (Pehlivan, 2005:218).

Bütçe konusunda benimsenen tanımlardan biri Fransız maliyeci Edger Allix tarafından yapılan tanımdır. Bu tanım “Bütçe, devletin belli süre içindeki gelir ve giderlerini tahmini olarak belirleyen, gelirleri toplanmasına giderlerin yapılmasına izin veren bir tasarruftur.” şeklindedir (Edizdoğan, 2004:346). Başta devlet olmak üzere kamu kurumlarının, belirlenmiş bir döneme ilişkin gelir ve giderlerinin tahmini gösteren bütçe, bir ülkedeki mali dengenin temel göstergesidir (Susam, 2013:426).

5018 Sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu’na göre bütçe “belirli bir dönemdeki gelir ve gider tahminleri ile bunların uygulanmasına ilişkin hususları gösteren ve usulüne uygun olarak yürürlüğe konulan belgedir.” (Bülbül ve diğerleri, 2005:4). Aynı kanunun 15. maddesinde ise; “Merkezi Yönetim Bütçe Kanunu, merkezi yönetim kapsamındaki kamu idarelerinin gelir ve gider tahminlerini gösteren, bunların uygulanmasına ve yürütülmesine yetki ve izin veren kanundur.” denilmiştir (Tüğen, 2011:4). “Bütçe; devletin ve diğer kamu tüzel kişilerinin gelecek belli bir döneme yönelik gelir ve giderlerini tahmin eden ve bunların yürütülüp uygulanmasına izin veren kanundur.” (Ay, 2014:210). Bu tanımdan da anlaşılacağı üzere bütçe ile devletin izleyen yıldaki gider ve gelirleri tahmin edilmekte, bu gider ve gelirlerin yapılması ve toplanması için yürütme organına yetki verilmektedir (Bilici N. ve Bilici A., 2011:76).

Bütçenin bir belge olarak ifade edilmesi onun bir kanun mu yoksa bir idari tasarruf mu olduğu noktasında bazı görüşleri ileri sürülmesine sebep olmuştur. Hazırlanması ve parlamentoda görüşülmesi itibarıyla diğer kanunların tabi olduğu usul ve yöntemlere göre anayasada farklı usuller öngörülen bütçenin bir kanun olarak parlamentoda onaylanması ve bu onay olmadan yürürlüğe girmemesi onun kanun olma özelliğinden kaynaklanır (Erdem ve diğerleri, 2012:287). O halde bütçe, bilinen en yaygın tanımıyla devlet gelir ve giderlerinin karşılıklı olarak gösterildiği bir yasama belgesidir (Orhaner, 2000:31).

Yukarıda bütçe ile ilgili çeşitli tanımlar yapılmıştır. Yapılan tanımlara göre bütçenin; bir ülkenin gelecek dönemine ait gelir ve gider rakamlarını tahmini olarak göstermesi tahmin belgesi niteliği taşıdığını yine geleceğe yönelik olması da mali bir plan niteliğinde olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Gelirlerin toplanması ve giderlerin yapılması için yasama organı tarafından yürütme organına yetki verilmesi bütçenin bir izin belgesi niteliğinde olduğunu göstermektedir. Yürütme organına verilen bu iznin parlamentoda onaylanmasıyla birlikte yürürlüğe girmesi bütçenin kanun olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

1.2. BÜTÇE AÇIKLARI

Bu kısımda bütçe açığının tanımı, bütçe açığının önemi konusunda ileri sürülen görüşler ve bütçe açığı türleri hakkında açıklamalara yer verilmiştir.

1.2.1. Bütçe Açığı Kavramı

Toplumların bir arada yaşamaları sonucu ortaya çıkan iç ve dış güvenlik, bürokrasi ve adalet gibi ihtiyaçları gidermek için kurulmuş olan devletler, bu amacı gerçekleştirirken gelire ihtiyaç duymaktadır. Diğer bir deyişle, kamusal harcamaları gerçekleştirmek için kamusal gelirler tahsil edilmekte ve bu kalemler bütçe içerisinde ayrı cetveller halinde gösterilmektedir. Bütçe gelirleri (B) cetvelinde yer alırken, bütçe giderleri ise, (A) cetvelindedir. Genellikle, bütçe amacına uygun biçimde yani denk bütçe olarak hazırlanabilmektedir. Ancak gerçekleşen rakamlar incelendiğinde, sonuç (+) ya da (-) fark şeklinde olmaktadır. Farkın (+) olduğunda bütçe fazlası, (-) olduğunda ise, bütçe açığı söz konusu olmaktadır. Bütçe açığı içerik itibarıyla ekonomide genişletici etki yaratırken, bütçe fazlası ise daraltıcı bir etkiye sahiptir (Evgin, 1994:19).

Bütçe açığı, bütçede gider kısmının gelirlerden fazla olmasını ifade etmektedir. Diğer bir ifadeyle bütçe açığı; bütçe hazırlanmasında öngörülen giderlerin, normal gelirler yoluyla karşılanamaması sonucu oluşmaktadır (Evgin, 1994:20). Bütçe gelirleri; vergi gelirleri, vergi dışı normal gelirler, özel gelirler ve fonları kapsarken, bütçe giderleri ise; personel, cari harcamalar, yatırım harcamaları, faiz ödemeleri, KİT'lere yapılan transferler ve diğer transfer kalemleri şeklindedir (Dileyici ve Özkıvrak, 2010:46).

Kişiler gibi hükümetlerin de harcamaları ile gelirleri birbirine eşit olmak zorunda değildir. Eğer hükümet alımları (G), transfer ödemeleri (TR) ve net faiz ödemeleri (N) toplamından oluşan hükümet harcamaları vergi gelirlerini aşıyorsa, bu durum özetle bütçe açığı olarak nitelendirilmektedir (Ünsal, 2011:595).

Bütçe Açığı =Hükümet Harcamaları(Hükümet Alımları+ Transfer Ödemeleri + Net Faiz Ödemeleri)-Vergi Gelirleri

Bütçe açığı, en basit biçimiyle kamu harcamalarının kamu gelirlerinden yüksek olmasıdır. Bütçe dengesi (BD) vergilerden kamu harcamalarının çıkarılmasıyla bulunur. Matematiksel olarak şu şekilde ifade edilir:

$$BD = T - G$$

Bu formül sonucunda, $BD < 0$ ise bütçe açığı vardır (Pınar, 2011:120). Bütçe açığı genel olarak devletin harcamaları ile gelirleri arasındaki farktır. Bütçe açığı tüm ülke ekonomilerinde görülen ve dikkat edilmesi gereken makroekonomik bir sorundur. Günümüze dek, bütçe açığının finanse edilmesi ve sürdürülebilir olması birçok açıdan incelenmiştir (Özen, 2015:31).

1.2.2. Bütçe Açıklarına İlişkin Teorik Görüşler

1.2.2.1. Kötümser-Geleneksel Görüş

Kötümser-Geleneksel görüşe göre, bütçe açığı büyümeyi olumsuz yönde etkileyen ve bu yüzden de arzulanan bir olgudur. Geleneksel görüşün arkasındaki iktisadi

mantık, bütçe açığındaki artışın özel tasarruf ile hükümet tasarrufunun toplamına eşit olan ulusal tasarrufun azalmasına yol açmak suretiyle, toplam tasarrufun ve böylece yatırımın düşmesine yol açması ve bunun da sermaye stokunun ve hâsıla düzeyinin daha düşük olmasına neden olmasıdır (Ünsal, 2011:601).

Klasik görüşün kabul ettiği geleneksel bütçe sisteminde, devletin elde ettiği kamusal gelir ve gerçekleştirdiği giderlerin birbirine denk olması gerekmektedir. Bütçede hiçbir fon atıl kalmamalı veya açıktan finansman (borçlanma, para basımı) yoluyla üretim imkanları eğrisinin üzerinde yer alan bir gelire yer verilmelidir. Bu görüşün en büyük kaygısı, kamu kesiminin çok fazla büyüyerek özel sektörün faaliyet alanlarında özel sektör açısından “ikame etkisi” veya “faiz artışı” yoluyla, dışlama etkisi oluşturabilmesidir (Okutan, 2015:1398-1399).

1.2.2.2. Keynesyen Görüş

Keynesyen görüş, kamu açıklarının konjonktürel dalgalanmalara karşı bir politika aracı olarak kullanılmasını meşru hale getirmiştir. 1929 Dünya ekonomik krizinden sonra, devletin gerek para gerekse maliye politikalarıyla ekonomiye müdahale ederek istikrar sağlama fonksiyonu önemli bir işlev olarak kabul edilmiştir. 1973 Dünya birinci petrol krizine kadar bu politikaların başarılı olduğu ve birçok batı ekonomisinde ciddi bir enflasyon yaratmadan önemli büyüme oranları sağladığı görülmektedir (Kirmanoğlu, 2013: 53).

Keynesyen teoriye göre bütçenin her yıl denk olma zorunluluğu yoktur. Gerektiği zamanlarda bütçe açık verebilir. Keynes, teorisini ortaya koyduğunda piyasalarda durgunlukla mücadeleye karşı “efektif talebe” dayalı maliye politikaları uygulanmaktaydı. Vergiler azaltılırken, kamu harcamaları artırılmış ve piyasalar için aranan acil kan, borçlanma ile emisyon araçları kullanılarak sağlanmıştır. Böylece klasik görüşün olağanüstü dönemlerde girebildikleri “nominal alan”, Keynesyen görüş sonrasında devletin olağan dönemlerde de başvurabildiği bir kaynağa dönüşmüştür (Okutan, 2015:1400).

Keynesyen görüşün ifadesiyle, kamu harcamalarının çarpan etkisi gelirden artış meydana getirecek ve ekonominin büyüme dönemlerinde; artan oranlılık, bir otomatik stabilizatör görevi görerek, vergi gelirlerinin otomatik artışını sağlayacaktır. Bu durum

kamu açıklarını azaltacaktır. Keynesyen teori, bütçe açıklarının uzun vadeli nominal etkilerini değil, kısa vadeli reel etkileri dikkate aldığından, bütçe açıklarını ve kamu borçlanmasını sorun olarak görmemiştir (Kirmanoğlu, 2013: 53-54).

1.2.2.3. İyimser-Ricardocu Görüş

İyimser-Ricardocu görüşe göre, bütçe açığının ulusal tasarrufu ve böylece büyümeyi olumsuz yönde etkilemesi söz konusu değildir. Bu yüzden de bütçe açığının arzulanmayan bir olgu olduğu söylenemez. İyimser görüşün hareket noktası İngiliz iktisatçı D. Ricardo tarafından 19.yüzyılda ileri sürülen eşdeğerlik argümanıdır. Buna göre bugüne ilişkin ve geleceğe dönük devlet alımları veri iken devletin vergi indirimine başvurması ve böylece kişilerden vergilerde gerçekleştirdiği indirim kadar borçlanması, (arzulanan) kişisel tüketimi ve tasarrufu etkilemez (Ünsal, 2011:601).

Sonuç olarak, bütçe açıklarının borçlanmayla finanse edilmesi, kişilerin yaşamları boyunca ödedikleri vergilerin yalnızca yeniden dağılımı şeklinde düşünülecek ve iktisadi ajanlar açığın kapatılması amacıyla gelecekte daha fazla vergi ödeyeceklerini bilerek harcama yapmak yerine tasarrufa yöneleceklerdir. Tasarruf oranının artması sonucu faiz oranları artmayacak ve yatırımlarda dışlama etkisi görülmeyecektir (Ataç, 2009:227-228).

1.3. BÜTÇE AÇIĞI TÜRLERİ VE TANIMLARI

Maliye politikasının temel amaçlarından birisi de ekonomideki mevcut optimal kaynak dağılımının sağlanmasıdır. Özellikle devlet organizasyonu bağlamında kamu mali açığını doğru bir şekilde tespit etmek hayati öneme sahiptir. Maliye politikası etkinliği noktasında günümüzde önem kazanan birçok açık ölçüsü geliştirilmiştir. Bu ölçülerin bir kısmı bütçe uygulamaları ile birtakım ekonomik analizlerde güncel olarak mevcuttur. Ancak önemli olan tercih edilen açık ölçüsünün mekanı ve zamanının iyi bir şekilde tespiti ve uygulanacak politikaların buna uygun olmasıdır (Egeli, 2002:29).

Çalışmanın bu kısmında bütçe açığı türlerinin sınıflandırılması yapılacak ve detaylı olarak incelenmiştir. Bütçe açığı türlerinin tanımı ele alınmıştır.

1.3.1. Geleneksel Bütçe Açığı

Geleneksel bütçe açığı, kamu giderlerinin kamu gelirlerinden fazla olması nedeniyle ortaya çıkan açıktır. Bütçe açığı söz konusu olduğunda düşünülen ilk akla gelen bütçe açığıdır.

Geleneksel bütçe açığının standart tanımı, “toplam kamu gelirleriyle, kamu giderleri içinde borçlardaki değişimler dışında ortaya çıkan fark” şeklinde ifade edilebilmektedir (Eğilmez, 2007:64). Dolayısıyla, geleneksel bütçe açığı bir ülkede mali durumu ve kamu kesiminin kaynak aktarımlarının en doğru göstergesidir. Ancak bu gösterge verileri her zaman mevcut değildir. Geleneksel açık kısmen Harcamalar - Gelirler olarak formüle edilebilmektedir (Egeli, 2002:30).

Geleneksel bütçe açığı, özetle borç değişimleri dikkate alınmaksızın toplam kamusal harcamalar ile toplam kamusal gelirler arasındaki fark olarak açıklanabilmektedir. Söz konusu tanım şu şekilde formüle edilmektedir (Günay, 2007:19):

Geleneksel Bütçe Açığı (Nakit Bazında) = Hükümetin Toplam Nakit Harcamaları (Borç Faiz Ödemeleri Dâhil, Borç Geri Ödemeleri Hariç) – (Vergi Gelirleri + Vergi Dışı Gelirler (Bağışlar Dâhil, Borçlanma Hasılatı Hariç))

Geleneksel açık yerine, kamu kesimi borçlanma gereği (KKBG) bütçe açığı açısından daha yaygın bir gösterge olarak kullanılabilir. KKBG, en geniş bütçe açığı ölçüm yöntemidir ve kamu kesimindeki tüm birimlerin açıkları toplamından oluşmaktadır. Türkiye uygulamasında KKBG, kamu kesimini oluşturan merkezi hükümet, KİT’ler, mahalli yönetimler, sosyal güvenlik kuruluşları, döner sermayeli kuruluşlarla fonların ve özelleştirme kapsamındaki kuruluşların açıkları toplamından oluşur (Şen ve diğerleri, 2007:3). Özet olarak KKBG, belirli bir dönem içerisinde kamu kurum ve kuruluşlarının borçlanarak gerçekleştirebilecekleri harcamalardır (Günay, 2007:21).

KKBG = Toplam Kamu Nakdi Harcamaları (Faiz Giderleri Dahil, Kamu Borç Stoku Amortisman Ödemeleri Hariç) - Toplam Kamu Nakdi Gelirleri (Vergi, Vergi Dışı Gelirler ve Hibe Gelirleri)

Geleneksel açık, borç düzeyi yüksek olan ülkelerde genel olarak kullanılmakta olup, zorunlu yükümlülükler (işsizlik yardımları gibi) ile personel harcamaları büyük ölçüde önceden belirlendiği için hükümetlerin takdir yetkisini tam anlamda belirleyememektedir (Egeli, 2002:31).

1.3.1.1. Konsolide Bütçe Açığı

Kamu kesiminin bazı bütçeleri birleştirilerek elde edilen bütçeye “konsolide bütçe” (Consolidated Budget) adı verilmektedir (Günay, 2007:26). Konsolide bütçe açıkları, genel bütçe tahmini gelirleri ile katma bütçe tahmini gelirleri toplamının, ilgili idarelerin yıl boyunca üstlenecekleri tahmini giderleri etkilememesi sonucu oluşan açık türüdür (Altuğ, 1996:193).

Birçok ülkede yaygın kullanım alanı bulan konsolide bütçe açığı (Consolidated Budget Deficit), kondolide bütçe gelirleri ile harcamaları arasındaki harcamalar lehine doğan farkı ifade etmektedir. Bir başka ifadeyle konsolide bütçe açığı, merkezi hükümetin gelir ve giderleri arasındaki farkı ölçmektedir (Şen ve diğerleri, 2007:5).

Tablo 1.1: Konsolide Bütçe Dengesi

Konsolide Bütçe Gelirleri (A+B)	Konsolide Bütçe Harcamaları (C+D+E)
<p>A. Genel Bütçe Gelirleri</p> <ul style="list-style-type: none"> • Vergi gelirleri • Vergi dışı normal gelirler • Özel gelirler ve fonlar <p>B. Katma Bütçe Gelirleri</p>	<p>C. Cari Harcamalar</p> <ul style="list-style-type: none"> • Personel • Diğer cariler <p>D. Yatırım Harcamaları</p> <p>E. Transfer Harcamaları</p> <ul style="list-style-type: none"> • İç ve dış borç faiz ödemeleri • KİT'lere yapılan transferler • Sosyal güvenlik kuruluşlarına yapılan transferler • Vergi iadeleri • Diğer transferler

Kaynak: Şen ve diğerleri (2007). Sayfa 5.

Konsolide bütçe gelirleri genel bütçe gelirleri ve katma bütçe gelirlerinden toplamından oluşur. Konsolide bütçe harcamaları ise cari harcamalar yatırım harcamaları ve transfer harcamalarından oluşur.

1.3.1.2. KİT Açığı

Devletin bir girişimci gibi davranarak iktisadi faaliyetler için kurduğu işletmelere Kamu İktisadi Teşebbüsleri (KİT) adı verilmektedir. Türkiye’de KİT’ler, İktisadi Devlet Teşekkülleri (İDT) ve Kamu İktisadi Kuruluşları (KİK)’ndan oluşmaktadır (Günay, 2007:28).

Kit açığı terimiyle ifade edilen şey KİT’lerin gereksinim duydukları finansman ihtiyaçlarıdır (Berksoy, 1994:233). KİT’lerin yıllık finansman ihtiyacının belirlenmesinde öncelikle kaynaklar toplamı ile ödemeler toplamı tespit edilmektedir. KİT’lerin kaynakları, kendi faktör gelirleri, alacakları ve diğer gelirlerden meydana gelirken; ödemeleri, vergi ve sigorta primi gibi kanuni ödemeler, borç ve faiz ödemeleri, kendi faktör giderleri, stok değişimi ve iştiraklerine yaptığı harcamalardan oluşmaktadır. İkisi arasındaki fark negatifse KİT finansman açığı söz konusudur (Şen ve diğerleri, 2007:6-7).

$KİT \text{ Açığı} = \text{Kaynaklar} - (\text{Ödemeler} + \text{Yatırımlar})$

Tablo 1.2: KİT Kaynak - Ödeme Dengesi

ÖDEMELER	KAYNAKLAR
Kanuni Ödemeler	Kâr veya Zarar (Kâr + Zarar -)
Aktif Artışları	Amortisman ve Karşılıklar
- Kasa Banka Artışı	Aktif Azalışları
- Avans, Akreditif ve Hisse Senedi	- Kasa Banka Azalışı
- Alacaklar Artışı	- Avans, Akreditif ve Hisse Senedi
- İştiraklerdeki Sermaye	- Stoklarda Azalma
- Sabit Kıymet	- Alacaklarda Azalış
- Diğer Aktif Artışları	Pasif Artışları
Pasif Azalışları	- Maliye Bakanlığı
- Maliye Bakanlığı ve Vergi Borçları	- KİT
- Diğer Kamu Kurumları	- Diğer Kamu Kuruluşları
- Özel Kişi ve Kuruluşlar	- Merkez Bankası
- Dış Borç	- Özel Kişi ve Kuruluşlar
- Diğer Pasif Azalışları	- Diğer Pasif Artışları
- Diğer Ödemeler	- Diğer Kaynaklar
Ödemeler Toplamı	Kaynaklar Toplamı

Kaynak: Berksoy (1994). Sayfa.234.

1.3.1.3. Sosyal Güvenlik Kurumları Açığı

Bir ülkede mevcut olan sosyal güvenlik kuruluşlarının gerçekleştirdikleri harcamaların, bu kuruluşların elde ettikleri gelirleri aşması durumunda meydana gelen negatif fark, sosyal güvenlik kurumları açığını ifade etmektedir (Günay, 2007:32).

Türkiye’de sosyal güvenlik açığı, sosyal güvenliği temsil eden ve bir çatı altında toplanan üç kamu kuruluşunun [SSK, Bağ-Kur ve Emekli Sandığı] açıkları toplamından meydana gelmektedir (Şen ve diğerleri, 2007:8).

1.3.2. Birincil Açık

Birincil açık veya faiz dışı açık (Primary Deficit) olarak ifade edilen bu kavram, yaygın olarak kullanılan kamu açığı türlerinden bir diğerini oluşturmaktadır (Günay, 2007:40).

Birincil açık, bütçe açıklarının finansmanın sağlanması amacıyla borçlanma sonucu karşılaşılan faiz yükünün dışında bütçenin açık verme durumudur. Başka bir ifadeyle, bütçe açığından faiz giderleri düşüldükten sonra ortaya çıkan açıktır (Ejder, 2002:191).

Birincil Açık = Toplam Açık (KKBG) – Toplam Borç Faiz Ödemeleri

Birincil açık, bütçe gelir ve gider dengelerinin karşılaştırılması ve iktisadi büyüme trendlerindeki gelişmelerin kamu açıkları bazında kamu bütçesiyle olan etkileşimine yönelik faiz ödemelerinin çıkarılmasıyla saptanan bütçe açığı değeridir. Çıkan bu değer iktisadi gelişmişlik trendlerinin ele alınmasında önemli bir kriterdir (Özker, 2012:46-47).

Bütçe harcamaları içine faiz ödemeleri de eklendiğinde gerçekleşen bütçe açıkları kamu otoritesine bağlı olan açıklar değil, daha önceki bütçe açıkları tarafından belirlenen açıklardır. Bu sebeple bütçe açıklarından faiz ödemelerinin çıkarılması sonucu ortaya çıkan “Birincil Açık” hükümet için bütçenin kontrol edilebilir kısmıdır (Özderin, 2006:2).

Birincil açık, günümüzde genellikle IMF ile yapılan görüşmelerde ya da pazarlıklar esnasında kullanılarak, hükümetlerin serbest bir şekilde belirlediği harcamaların kullanılış şekline göre maliye politikası uygulamalarına olumlu yansıdığına, birincil açık ölçüsünün oldukça anlamlı bir gösterge olduğu söylenebilmektedir (Egeli, 2002:33-34).

1.3.3. İşlemsel Açık

İşlemsel açık (Operational Deficit), daha çok gelişmekte olan ülkelerin yaşadığı ekonomik kriz sürecinin merkezi bütçe dengelerine yönelik bütçe kalemleri üzerindeki değer kayıplarının düşülmesiyle saptanan bütçe bazlı bir mali kavram olarak karşımıza çıkar (Özker, 2012:50).

İşlemsel açık, diğer ismiyle işlevsel ya da operasyonel açık, konsolide bütçe açığı ile birincil açık arasında yer alan bir bütçe açığı türü olup; konsolide bütçe açığından iç ve dış borç faiz ödemelerinin enflasyon nedeniyle aşınan kısmının düşülmesiyle veya konsolide bütçe birincil açığına yalnızca iç ve dış borçlara ilişkin reel faiz ödemelerinin ilave edilmesi suretiyle hesaplanmaktadır (Şen ve diğerleri, 2007:13). Devlet borç senetlerinin faiz oranları enflasyon oranının üzerinde ise, kamudan bireylere veya

kuruluşlara reel kaynak transferi oluşacak ve böyle bir durumda bütçe açığı daha fazla artacağı için işlemsel açık meydana gelecektir (Ejder, 2002:191).

Konsolide Bütçe Açığı - İç ve Dış Faizlerde Enflasyonun Neden Olduğu Aşınma Miktarı = İşlemsel Açık

Operasyonel açık yöntemini aşağıdaki şekilde formüle etmek, hesaplamının daha kolay anlaşılmasını sağlayacaktır (Günay, 2007:45).

Operasyonel Açık = Birincil Açık (Faiz Dışı Bütçe Açığı) + Reel Faiz Ödemeleri

Başta enflasyon gibi önemli iktisadi krizlerle karşı karşıya gelen ülkeler, sürecin bir getirisi olarak değer kaybına uğrayan bütçe kalemlerinin daha doğru ve net ifade edilmesini amaçlarken, gelecek yıllara yönelik bütçe tahminlerini de içeren anlamlı politikalar geliştirmek isterler (Özker, 2012:52).

1.3.4. Yarı Mali Açık (Gizli Açık)

Bir ekonomide bütçe açıklarının sadece borçla finanse edildiği varsayımı altında, bütçe açığındaki artış ile kamu borç stoku artışının aynı olması gerekir. Ancak uygulamada durum böyle olmamaktadır. Kamu borç stokundaki artışın tamamını bütçe açığındaki artışla açıklama imkanı yoktur. Aradaki fark kamunun yarı mali faaliyetlerinden kaynaklanmaktadır. Kamunun bu yarı mali faaliyetlerinin neden olduğu açığa literatürde yarı mali açık; bütçe kayıtlarına yansımadığı içinde gizli açık ya da kayıt dışı bütçe açığı adı verilmektedir (Şen ve diğerleri, 2007:15-17).

Yarı mali işlemlerin de ele alınması sonucu oluşan bu yeni açık kavramını şu şekilde formüle edebilmektedir (Günay, 2007:50).

Yarı Mali İşlemlerin Dikkate Alınmasıyla Oluşan KKBG = KKBG (Bütçe Açığı veya Fazlası) + Yarı Mali İşlemlerin Kamu Kaynakları Üzerinde Meydana Getirdiği Ek Yük

1.3.5. Nakit Açığı -Tahakkuk Açığı

Nakit açığı mali yıl içerisinde yapılan nakdi ödemelerin fiili olarak sağlanan kamu gelirlerinden büyük olması durumunda ortaya çıkan farkı ifade etmektedir. Türkiye uygulamasında nakit açığı, konsolide bütçe açığına bütçe avanslarının ilave edilmesi; buna karşın bütçe emanetlerinin çıkarılması sonucu bulunmaktadır (Şen ve diğerleri, 2007:20).

Nakit Açığı = Konsolide Bütçe Açığı + (Bütçe Avansları - Bütçe Emanetleri)

Dönem sonundaki bütçe açığı (tahakkuk açık), işlemlerin fiilen gerçekleşip gerçekleşmediğini dikkate almaksızın mali yıl boyunca hükümetin kullanacağı net kaynakları (kamu taahhütlerini) kapsamayı amaçlamaktadır. Nakit ile tahakkuk açığı arasındaki en belirgin fark, nakit ödemelerde normal bir muhasebe dönemini aşan gecikmelerinde, yani bütçe emanetleri ile avanslardaki gelişmelerin de dikkate alınmasıdır. Söz konusu gecikmeler, ödenmesi gereken borçların artmasına neden olabilmektedir. Dolayısıyla açığın toplam talepteki etkisinin belirlenmesi zorlaşmakta ve ekonomide daralma gerçekleşebilmektedir (Egeli, 2002:38).

1.3.6. Nominal Açık-Reel Açık

Kamu harcamaları ve kamu gelirlerinin parasal değerleri arasındaki negatif fark, nominal bütçe açığını; reel değerler arası fark ise reel bütçe açığını vermektedir. Bu iki açık türü arasındaki fark enflasyona bağlıdır. Enflasyon sıfırken iki açık türü arasında herhangi bir fark yokken, enflasyon arttıkça iki açık türü arasındaki fark da büyümektedir (Şen ve diğerleri, 2007:24). Böylece, nominal açıktan faiz oranlarının etkisi ile fiyat etkisi çıkarılması sonucu reel açık elde edilmektedir. Yani reel açık, “net kamu borçlanmasının gerçek değerinde meydana gelen değişiklikler” şeklinde tanımlanabilmektedir. Ancak reel açık, bir fiyat deflatörüne bölünmüş nominal açıkların tümünü kapsamamaktadır (Egeli, 2002:37).

Reel bütçe açığı kamu borç bakiyesinin reel değerindeki değişimdir. Kamu borç bakiyesinin reel değeri, borcun piyasa değerinin fiyat düzeyiyle bölünmesine eşittir. Diğer bir deyişle enflasyondan dolayı bütçe açığı görüldüğü kadar büyük değildir (Parasız, 2003:307).

1.3.7. Cari Açık - Sermaye Açığı

Cari açık “Geleneksel açıktan sermaye gelirleri ile yatırım harcamaları farkının çıkarılması sonucu bulunan negatif değer” olarak tanımlanabilmektedir. Yatırım harcamaları ilerleyen dönemde reel getirileri olan harcamalardır. Dolayısıyla borçlanma ile finanse edilmeleri durumunda, reel borç faizleri reel getiriden düşük veya eşit olduğunda böyle harcamaların kendilerinin finansmanlarını sağlaması beklenmektedir. Ancak cari bütçede açık verilmesi de kamu maliyesine yönelik ciddi bir sorundur (Önder ve Kirmanoğlu, 1996:37). Cari bütçe açığında, yatırım harcamaları ve sermaye gelirleri dikkate alınmadığından cari giderler ile cari gelirler arasındaki fark olarak ifade edilebilmektedir (Ejder, 2002:190).

Cari işlemler açığı ile maliye politikası uygulamalarının ödemeler dengesi ve büyümeye olan etkilerini sağlam bir biçimde belirlemenin zorluğundan hareketle, cari açıkların, kamu açıklarını ölçmede fazla bir anlamının olmadığıdır. Yani, cari açık ölçüsünün temel gayesi, kamu kesimi tasarruflarını tahmin etmektir. Bu bakımdan, cari açık, herhangi bir bütçe kavramından ziyade sosyal muhasebe kavramı olmakta, uzun vadeli değerlendirmeler noktasında faydalı iken, talebin tahmin edilmesi gibi kısa vadeli analizler ya da gelişmiş ülkelerin mali analizleri açısından çok uygun bir ölçüt değildir. (Egeli, 2002:36). Bu açık, özellikle ekonomik büyüme ve kalkınma bağlamında kamu yatırımlarının hayati öneme sahip olduğu gelişmekte olan ülkelerde uzun vadeli değerlendirmeler ve ekonomik planlama yapabilme açısından önem arz etmektedir (Günay, 2007:53).

Sermaye açığı, yatırım harcamalarının finansmanı amacıyla yapılan borçlanmalara ödenen reel faizlerin, yatırımın reel getirisinden yüksek olması sonucu gerçekleşen açıktır (Ejder, 2002:190). Sermaye açığı sadece sermaye harcamaları ve sermaye gelirleri arasındaki sermaye harcamaları lehine olan farkı ölçmekte; cari harcamalar ile cari gelirler açığının ölçümünde dikkate alınmamaktadır (Şen ve diğerleri, 2007:27).

1.3.8. Yurtiçi Açık-Yurtdışı Açık

Yurtiçi açık, geleneksel açığın sadece yurtiçi ekonomik faaliyetlerden doğan kısmını dikkate alan ödemeler bilançosunu direkt olarak etkileyen kalemleri dikkate almayan bütçe açığı türüdür (Şen ve diğerleri, 2007:27).

Yurtiçi açıklarla, hükümetlerin ekonomideki genişletici etkisini belirlenmesi amaçlanmaktadır. Örneğin, dış yardım ya da petrol ihracatı gelirleriyle finanse edilen yurtiçi mallara yapılan hükümet harcamaları yurtiçi açığa sebep olmakta ve toplam talep, bu harcamaların yurtiçi vergi gelirleriyle karşılanması halinde daha da artmaktadır. Hükümet tarafından yapılan ve finansmanı vergilerle sağlanan ithalat, ithalat faturası kadar toplam talebi düşürmektedir. Bu durumda, hükümet harcamaları genişletici olmaktan ziyade daraltıcı bir etki göstermektedir (Egeli, 2002:36).

Yurtdışı açık ise bütçenin ödemeler bilançosu üzerindeki etkisini ölçen bütçe açığı türüdür. Yurtdışı açık, bütçenin yalnızca dış alem ile doğrudan ilişkisi olan kalemlerini dikkate alarak hesaplanmaktadır (Şen ve diğerleri, 2007:28). Bütçenin sadece dış alemle direkt ilişkili olan kalemlerini hesaba katarak ölçülen yurtdışı açık miktarı, bütçenin ödemeler bilançosundaki etkisinin ölçülmesinde kolaylık sağlamaktadır (Günay, 2007:57).

Sonuç olarak, yurtiçi ve yurtdışı açık ayırımına gidilmesinde temel neden, kamu kesiminin özel kesime oranla dış alemle daha fazla ticari ilişki kurması ya da kamu kesiminin sermaye giriş çıkışlarında önemli bir rol oynaması durumunda, geleneksel bütçe açığı tanımının tek başına bütçe açığı göstergesi olarak kullanılmasının oluşturacağı bazı sakıncaları önlemek istemesi gösterilebilmektedir (Günay, 2007:58).

1.3.9. Yapısal Açık-Konjonktürel Açık

Mali açıkların tespitine yönelik yapılan çalışmalarda toplam bütçe açıkları; yapısal ve dönemselsel olmak üzere birbirinden bağımsız iki grupta toplanmaktadır (Egeli, 2002:37).

Ekonomi tam istihdam düzeyinde iken ortaya çıkan bütçe açığı, yapısal açık olarak ifade edilmektedir. Konjonktürel açık, diğer ismiyle dönemselsel bütçe açığı, ekonomik

dalgalanmalar sonucu ortaya çıkan açıktır ve bu dalgalanmaların bütçe açığına yönelik etkisini ortaya koymaktadır (Şen ve diğerleri, 2007:28-29).

Bir ülkede uygulanan daraltıcı veya genişletici maliye politikası hakkında fikir veren yapısal açık, maliye politikalarının ekonomideki etkilerinin daha sağlıklı ölçümüne dolayısıyla ekonomik değişmelerin bütçe dengesinde meydana getirebileceği etkilerin de sağlıklı bir şekilde değerlendirilebilmesine olanak tanımaktadır (Günay, 2007:56).

Bütçe, ülkelerin gelecek dönemine ilişkin gelir ve gider rakamlarını tahmini olarak gösteren bir belge niteliğinde olması dolayısıyla ekonomistler ve akademisyenler tarafından çeşitli şekillerde tanımlanmıştır. Kamu giderlerinin kamu gelirlerinden fazla olması sonucunda ise bütçe açığı kavramı ortaya çıkmıştır. Bütçe açıkları noktasında çeşitli görüşler bulunmaktadır.

Geleneksel görüşe göre bütçe açıklarının ekonomiyi olumsuz yönde etkilediği ve istenmeyen bir durum olduğu, Keynesyen yaklaşıma göre borçlanmanın olağan olduğu ve dönemsel olarak borçlanmaya gidilebileceği, Ricardocu-İyimser görüşe göre ise geleneksel görüşün tam aksine bütçe açıklarının ekonomiyi olumsuz yönde etkilemediği düşüncesi hakimdir.

Bütçe açıkları ülke ekonomilerini farklı şekillerde etkilediği için birçok açık ölçüsü türü bulunmaktadır. Bu durum bütçe açıklarının makroekonomik etkilerinin iyi bir biçimde ölçülebilmesi noktasında farklı açık ölçüm yöntemlerinin kullanılmasının uygun olduğu sonucuna varılmasını sağlamıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

BÜTÇE AÇIKLARININ NEDENLERİ, FİNANSMAN YÖNTEMLERİ VE MAKROEKONOMİK ETKİLERİ

2.1. BÜTÇE AÇIKLARININ NEDENLERİ

Bütçe açıklarının temel nedeni, kamusal gelirin üzerinde harcama yapılmasıdır. Bu bağlamda devletin, ekonomik faaliyetlerdeki hacminin büyümesi, ödemeler dengesi dolayısıyla gerçekleşen açıklar, kayıt dışı faaliyetlerin giderek artması, borçlanma politikaları, vergi gelirleri ve kamu harcamalarının etkinlik ve verimlilik sağlayacak şekilde denetlenememesi etkili unsurlar olarak ön plana çıkmaktadır (Çatalbaş ve Yıldırım, 2008:138).

Klasik yaklaşım bütçe denliğini daha çok ön plana çıkarırken, Keynesyen yaklaşım dönemsel olarak ortaya çıkabilecek olan bütçe açıklarında herhangi bir sakınca görmez. Klasiklere göre, ekonomi tam istihdamda dengede olup devlet müdahalesine gerek duymamaktadır. İnsan ömrü sınırlıdır ancak bütçe açıkları gelecek nesillere ulaşmaktadır. Keynesyen yaklaşıma göre ekonomi tam istihdam düzeyinin altında dengeye gelebilir ve dönemsel olarak kamu kesimi açık verebilir bu açık her zaman özel sektörde dışlama etkisi meydana getirmez. Bütçe açığı, talep seviyesini artırır dolayısıyla yatırım karlılığı artar ve devlet daha fazla vergi toplayarak bütçe açıklarını kolayca kapatabilir (Pınar, 2011:126-127).

Ricardocu denklik hipotezi bireylerin çok fazla rasyonel davrandıkları varsayımıyla hareket etmektedir. Bireyler şu anda vergi alınmasa dahi gelecekte nasıl olsa alınacağı düşüncesindedir. Denk bütçe durumunda kamu kesiminin tasarruf düzeyi sıfır olacağı için ekonomideki tasarruf sadece özel kesim tasarrufuna eşit olacaktır. Bütçe açığı durumunda ise kamu tasarrufu negatif olacak ve bu miktar kadar özel kesimde ek tasarruf olacaktır. Çünkü bireyler gelecekte vergi ödeyecekleri düşüncesi sebebiyle bugün tasarruf yaparlar (Pınar, 2011:126).

1929 ekonomik krizi sonrasında Keynesyen yaklaşım oldukça önem kazanmıştır. Keynes, bütçe açıklarının ekonomide toplam talebi canlandırmak için önemli bir araç

olduğunu savunarak, bütçe açıklarının emek talebine sebep olduğunu, durgunluk döneminde ekonomilerin bu şekilde tam istihdam düzeyine ulaşabileceğini savunmuştur. Böylelikle Keynes, kaynaklar kaybolmaksızın vergi mükelleflerinin tahvil sahibi kişi ya da kurumlara yöneleceklerini savunmuştur (Adak, 2010:234).

Bütçe açıklarının nedenleri gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler açısından önemli farklılıklar göstermektedir. Gelişmiş ülkelerde bütçe açıklarına neden olan başlıca faktörler; sosyal güvenlik harcamalarının artması, kamu hizmetlerinden yararlananların sayısının giderek artması, devlet anlayışında meydana gelen değişimler, yapısal işsizlik ve buna bağlı olarak verimlilikte meydana gelen gerilemeler şeklinde sıralanabilmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde ise bütçe açıklarının yapısal nedenleri; düşük ekonomik kalkınma düzeyi, kamu gelirlerindeki istikrarsızlıklar ve devletin ekonomideki büyüklüğü olarak sıralanabilir (Şen ve diğerleri, 2007:61).

Bütçeler farklı sebeplerle açık verebilmektedir. Bütçe gelirleri arasında en önemli paya sahip olan vergi, vergi sistemindeki aksaklıklar ya da vergi idarelerinin etkinsiz olması nedeniyle yeterli düzeyde sağlanamıyorsa bütçe açığı gerçekleşebilir. Diğer yandan deprem, sel şeklindeki doğal afetler ve savaşlar sonucu meydana gelen kamu harcamalarında artış ve bu olumsuz gelişmelere bağlı olarak ekonomik faaliyetlerde azalma nedeniyle vergi gelirlerinde de azalış olması bütçe açığına sebep olabilmektedir. Görüldüğü üzere bütçe açıklarının bir kısmı gelirlerde azalma, bir kısmı ise giderlerde artış sebebiyle meydana gelmektedir (Dileyici ve Özkıvrak, 2010:47).

Bütçe açıkları, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler açısından iktisadi sorunlara neden olan faktörlerdendir. Çalışmanın bu bölümünde bütçe açıklarına neden olan sebepler incelenecektir. Aralarında Türkiye'nin de bulunduğu gelişmekte olan ülkeler açısından bütçe açıklarının nedenleri; ekonomik-mali nedenler, sosyal nedenler, yapısal nedenler, askeri nedenler, politik nedenler ve diğer nedenler olmak üzere altı başlık altında incelenmiştir.

2.1.1. Ekonomik - Mali Nedenler

1929 Dünya ekonomik krizi sonrasında devletin ekonomiye müdahalesi, önemli rol oynamaya başlamışlardır. Devletler düşen talebi karşılamak ve işsizliği önlemek için,

piyasaya borçlanarak para aktarmışlardır. Bu ve buna benzer şekilde piyasaya yapılan müdahaleler bütçe açıklarının artmasına neden olmuştur (Mutluer ve diğerleri, 2007:131).

Bütçe açıklarının artmasına neden olan ekonomik-mali unsurların başında, ülkelerin sanayileşme ve dolayısıyla kalkınma çabaları gelmektedir. Yöneticiler, yurttaşlarına daha rahat bir hayat sunabilmek için kalkınma yönünde büyük çaba sarf etmektedir. Kalkınmayı gerçekleştirme ve vatandaşlarına daha rahat bir hayat sunabilmek için; yollar, köprüler, barajlar, limanlar, havaalanları, enerji santralleri, telekomünikasyon gibi temel altyapı yatırımlarına ağırlık vermektedirler. Bu yatırımlar kamu harcamalarının artmasına dolayısıyla bütçe açıklarına sebep olmaktadır (Şen ve diğerleri, 2007:64).

2.1.2. Sosyal Nedenler

Bütçe açıklarını arttıran sosyal nedenler arasında demografik yapıda meydana gelen hızlı değişim önemli yer tutmaktadır. Hızlı nüfu artışı, ortalama yaşam süresinin uzaması ve toplumun yaş piramidinin değişmesiyle genç ve yaşlı nüfusun toplam nüfus içindeki payının artması kamu hizmetlerine olan talebi arttırmaktadır. Ortalama yaşam süresinin uzaması nedeniyle yaşlı nüfusun emeklilik ve yaşlılık ödenekleri artmakta ve bu kesimin yaşamını kolaylaştırmaya yönelik sağlık ve sosyal harcamaları artmaktadır (Şen ve diğerleri,2007:64). Toplumun yaşam seviyesinin yükselmesiyle, hizmet beklentilerindeki nicelik ve nitelik artışı bütçe açıklarının artmasında etkili olmaktadır (Akdoğan,2011:81).

2.1.3. Yapısal Nedenler

Yapısal nedenler, bütçe açıklarının gerçekleşmesinde en önemli nedenler arasındadır. Ülkeler arasında başta ekonomik gelişmişlik olmak üzere sosyokültürel ve siyasal açıdan çok önemli farklılıklar bulunmaktadır. Az gelişmişlik; harcama baskısının artmasına ve özel tasarruflar ile vergi gelirlerinin düşük düzeyde gerçekleşmesine neden olmaktadır (Şen ve diğerleri, 2007:61). Ekonomik gelişme seviyesinin düşük olduğu ülkelerde bütçe açıkları; yüksek harcama baskısı, vergi gelirlerinde yetersizlik ve özel tasarrufların düşüklüğü şeklindeki üç sebebe bağlanmaktadır (Egeli,1999:4). Az gelişmişlik ile söz konusu nedenler arasında iki yönlü (bilateral) bir ilişki bulunmaktadır. Yani az gelişmişlik bu durumların hem nedeni hem de sonucu durumundadır.

Yapısal nedenler; doğal afetler, finansal krizler, sürekli enflasyon, endekslenmiş kamu borçları ve dış ödeme yükümlülükleri biçiminde ortaya çıkabilir. Talebin telafi edilmesi, fiyatlardan en çok etkilenen kesime gelir transferi ile mümkündür. Bu da bütçe açıklarına neden olabilir (Pınar,2011:128).

2.1.4. Askeri Nedenler

Ülkelerin içinde bulunduğu coğrafya, ülkelerarası gerilimler, savaş göstergeleri ve uluslararası kuruluşlar güvenlik harcamalarında etkilidir. Güvenlik harcamalarını arttıran en önemli faktör savaş ve tehdit algılamalarıdır (Demir, 2001:20-21).

Savunma harcamaları, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler açısından bütçe açığının önemli bir sebebidir. Silahlanma yarışları ile savaşlar, savunma harcamalarında sürekli artış meydana getirmektedir. Savaş zamanlarında kamusal harcamalar hızlı bir yükseliş eğilimi sergilemekte ve böylece bütçe açıklarında çok bariz bir artış meydana gelmektedir (Şen ve diğerleri, 2007:69).

Kamu giderleri sadece savaş zamanlarında artmamakta, savaş sonrasında da savaşın fiziki ve psikolojik hasarlarının giderilmesi, yani yok olan milli servetin yenilenmesi, sakat, dul, gazi ve yetimlerin bakımı, galip devletlere ödenecek savaş tazminatları, savaş dönemi gerçekleşen borçların ana para ve faiz ödemeleri bütçe açıklarını arttırmaktadır (Erdem ve diğerleri, 2012:42).

2.1.5. Politik Nedenler

II. Dünya Savaşı sonrasında gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde kamusal harcamalar artmıştır. Bu artışlarda aktif maliye politikası ile oy ticareti amaçlı politikalar etkili olmuştur. Söz konusu politikalar birtakım sorunları da beraberinde getirmiştir. Bu sorunlardan en önemlilerinden birisi de Türkiye açısından da çok önemli olan bütçe açıkları sorunudur (Güngör, 1999:2). Ülke yönetimlerinin özellikle iktidarlarını sürdürebilmek amacıyla seçmenlere vergi yükü açısından kolaylıklar sağlaması ve kamusal hizmet bağlamında imkanları arttırmaları seçmenler tarafından beklenebilmektedir. Yönetimler, bu tür popülist politikalara oy sağlamak maksadıyla başvurabilmektedir. Ancak bu minvalde uygulamalar bütçe gelirlerinde azalmaya ve kamu

harcamalarında artışa sebep olabilmekte ve sonuç olarak ekonomileri bütçe açıklarıyla karşı karşıya getirebilmektedir.

Siyasi karar alma sürecinde, dört aktör bulunmaktadır. Bunlar: Seçmenler, politikacılar, bürokratlar ile baskı ve çıkar gruplarıdır. Siyasal süreçte bu aktörler arasındaki ilişkiler bütçe açıklarının oluşmasında ve büyüklükleri üzerinde oldukça etkilidir (Güvel ve Koç, 2010:288).

Politik nedenler, bütçe açıklarının artmasında önemli rol oynar. Demokratik ülkelerde seçmenler, seçtikleri parti yönetimleri ve kişiler üzerinde oldukça etkili olurlar. Siyasi partilerde seçmenlerini memnun etmek için onların istekleri doğrultuda hareket ederler. Seçimlere yakın zamanlarda bu durum kendini daha fazla gösterir (Mutluer ve diğerleri, 2007:133).

Siyasi iktidarlar, yeniden seçilebilmek için seçim öncesi aşırı ölçüde kamu harcaması yapabilmekte, vergi indirimlerine başvurabilmekte ve vergi artışlarında erteleme yapabilmektedir. Bu yüzden, seçim sürecinde mali açıklarda artış görülebilecektir (Akçoraoğlu ve Yurdakul, 2004:6).

Seçim öncesi verilen vaatler bütçede etkisini doğrudan göstermektedir. Bu dönemde vergi oranları oy kaybetmemek için artırılmazken, kamusal harcamalarda büyük artışlar meydana gelmektedir. Kamusal gelirler artmaksızın kamu harcamalarının artması bütçe açıklarını meydana getirir (Güvel ve Koç, 2010:291).

Bu nedenlerin yanı sıra gerçekleşen savaşlar, ekonomik krizler, enflasyon, kalkınma çabaları, nüfus artışları, bölgesel dengesizlik sorunu, refah devleti anlayışı ve sosyal transfer harcamalarının artması gibi nedenler toplam kamu harcamalarında artışa ve devletin ekonomi içerisindeki büyüklüğünü artırmaktadır. Bu bağlamda bütçe uygulamaları ile politika, seçimler ve bürokrasi ilişkileri de bütçe açıkları açısından varlık ve boyut belirlenmesinde büyük öneme sahiptir (Dileyici ve Özkıvrak, 2010:48).

2.1.6. Diğer Nedenler

Kamu harcamalarının ve kamu açıklarının artmasına neden olan ve yukarıda sıralanan nedenlerin dışında başka unsurlar da söz konusudur. Örneğin ulusal ve uluslararası güvenlik harcamalarının hızlı artması, terör eylemlerinin bir taraftan harcamaları artırırken diğer taraftan gelir kaybına neden olması bu tür eylemlere karşı harcamaların maliyetini arttırmaktadır (Şen ve diğerleri, 2007:88).

Teknik alanda meydana gelen gelişmeler bir yandan devletin fonksiyonlarını arttırdığı gibi öte yandan hizmetlerin de maliyetlerini arttırmaktadır. Zira internet, telefon, telgraf, radyo, televizyon, motorlu taşıtlar ve benzeri yeniliklerin icadı büyük yatırımların yapılmasını gerektirdiğinden bütçe açıklarının artmasını da beraberinde getirmektedir (Erdem ve diğerleri, 2012:43).

2.2. BÜTÇE AÇIKLARININ FİNANSMAN YÖNTEMLERİ

Günümüzde gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde yaşanan temel makroekonomik sorunlardan biri olan bütçe açıkları, en basit ifadeyle “kamu harcamalarının kamu gelirlerini aşması sonucunda meydana gelen negatif fark” şeklinde açıklanabilir. Devletin olağan kamu gelirleriyle kamu harcamalarını karşılayamaması, bütçe açıklarına sebep olmakta ve söz konusu açığın finanse edilmesi için de birtakım yollara başvurma zorunluluğu doğmaktadır (Günay, 2007:14).

Bir ekonomide kamu harcamaları kamu gelirleriyle karşılanamıyorsa “kamu kesimi borçlanma gereği (KKBG)” meydana gelmektedir. Ekonomik istikrarı sağlamak için kamu finansman dengesinin gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Ancak, kaynaklar ülkeler arasında dengesiz bir biçimde dağıldığından ülkeler bütçe açıklarını iç ve dış kaynaklarla finanse etmeye çalışmaktadırlar (Parlaktuna ve Şimşek, 2007:45).

Bütçe açığının finansman yöntemleri açısından avantaj ve dezavantajları bulunmaktadır. Bu bağlamda önemli olan, tercih edilecek finansman yöntemlerinin bilinçli şekilde kullanılmasıdır. Günümüzde ülkelerin kamu açıklarının finansmanı için borçlanmaları yadırganmamakta fakat devletin borçlanmaya başvurmasındaki amaç ve söz

konusu borcun devlet tarafından geri ödenebilirlik kapasitesi önem taşımaktadır (Kesbiç ve diğerleri, 2004:38).

Bütçe açıklarının finansmanı çeşitli kaynaklardan sağlanmaktadır. Bu kaynaklar; para basımı (monetizasyon), vergileme (mevcut vergi oranlarının artırılması ya da yeni vergilerin konulması), borçlanma (iç ve dış) ile diğer gelir kaynaklarından (döviz rezervlerinin kullanılması, kamu varlıklarının satılması - özelleştirme) oluşmaktadır.

2.2.1. Monetizasyon

Bütçe açıkları, Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde gelişmiş ülkelere oranla daha fazla öneme sahip iken sonuçları ise çok daha ciddi şekilde gerçekleşmektedir. Bu sebeple gelişmekte olan ülkeler büyük boyutlu ve kronik hale gelen bütçe açıklarını, iç ve dış kaynaklardan borçlanmanın yanı sıra emisyon yoluna başvurarak finanse etmektedir (Çavdar, 2011:31).

Gelişmekte olan ülkelerde gittikçe artan kamusal harcamalar ve yetersiz kamu gelirleri dolayısıyla gerçekleşen kamu açıkları finansman gereği, söz konusu ülkeler için merkez bankası kaynaklarına başvuruyu zorunlu kılmaktadır (Orhan ve Erdoğan, 2007:244). Bütçe açıklarının finanse edilmesi amacıyla dayalı olarak çıkartılan devlet iç borçlanma senetlerinin merkez bankası kanalıyla satın alınması ya da merkez bankasının bütçe açıklarını doğrudan finanse etmesi halinde, bütçe açıklarının para yaratımı ile finansmanı, bir diğer ifadeyle; bütçe açıklarının monetizasyonu ortaya çıkacaktır (Demirhan, 1998:37).

Bütçe açıklarının finansmanında kullanılan senyorej rahatlıkla kullanılabilir bir araç gibi gözükmesine karşın, ekonomide enflasyon gibi negatif etkileri oldukça fazla olan bir kaynak konumundadır (Parlaktuna ve Şimşek, 2007:45).

Emisyon yöntemi yani para arzının artırılması, devletin egemenlik gücüne dayanarak gerçekleştirdiği bir gelir elde etme politikasıdır. Devlet, öncelikle piyasada bozuk para (ufaklık) ihtiyacını gidermek amacıyla madeni para basma, sonrasında ise kağıt para basarak piyasaya sürmesi şeklinde gelir elde edilebilmektedir. Bütçe açıklarının finansmanı için kamu eliyle piyasaya sürülen borçlanma kağıtlarının merkez bankası

tarafından satın alınması anlamına gelen ikinci durum para basımı veya ‘monetizasyon’ şeklinde ifade edilmektedir (Çeliköz ve Yukacı, 2016:489).

Bütçe açığının finansman kaynağı olan monetizasyona her zaman başvurulmamalı, kamu finansmanının karşılamasında iç ve dış borçların yeterli olmaması durumunda başvurulması gerekir (İnce, 2001:27).

2.2.2. Vergileme

Vergiler, kamusal mal ve hizmet sunulmasında temel finansman kaynağı olması ve kesin bir gelir olma niteliği taşımasından devletler için vazgeçilemez bir unsurdur. Ayrıca maliye politikası araçlarından birisi olması önemini daha da artırmaktadır. Diğer yandan optimal vergi hasılatının sağlanamaması, devletin iç veya dış borçlanmaya başvurmasına sebep olabilmektedir (Barlas ve Güney, 2017:178).

Toplumsal yaşamın bir sonucu olarak gerçekleşen kamusal ihtiyaçların karşılanmasına yönelik belirli bir dönemdeki kamu mal ve hizmet sunumu ile finansmanını gösteren mali dokümana bütçe denilmektedir. Diğer bir deyişle bütçe, devletin belli bir dönemdeki gelir ve gider tahminlerini yansıtan, harcamaların gerçekleştirilmesi ve gelirlerin sağlanması için yetki ve izin veren özel bir kanundur. Günümüzde ekonomilerin büyüme, kalkınma, sosyal gelişme ve toplum ihtiyaçlarının en uygun biçimde yerine getirilmesi gibi amaçları sağlamak için uyguladıkları iktisat politikaları, bütçelerin daha iyi hazırlanmasını ve uygulanmasını zorunlu kılmaktadır. Bilhassa 1929 Dünya Ekonomik Krizi sonrasında ekonomik ve mali düşüncelerdeki köklü değişimler bütçeye daha da önem kazandırmıştır (Tüğen ve Güngör, 2013:20).

Kamu mali yönetiminde önemli bir başarı göstergesi olan bütçe denkliliği, ülke ekonomilerinde büyüme, kalkınma, sosyal gelişme ve toplumsal ihtiyaçlarının optimum olarak gerçekleştirilmesi açısından öneme sahiptir. Bütçe gelirleri içerisinde önemli bir kaynak teşkil eden vergiler ile bütçe açıkları arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır (Tüğen ve Güngör, 2013:19).

Kamu harcamalarının giderek artması olgusu, bütçe açığı oluşumunu kaçınılmaz hale getirmektedir. Bütçe açığının kapatılabilmesi, kamu harcamalarının disipline edilmesi

ya da öncelikle vergiler olmak üzere kamu gelirlerinin arttırılmasıyla gerçekleştirilebilir (Taş, 1994:455).

Denk bütçe için borçlanma ve Merkez Bankası kaynaklarından daha önemli olan vergi gelirleri, yıllardır iktisadi ve mali literatürde tartışma konusu olmaktadır. Geçmişte vergilerin minimum seviyede olması düşüncesi zaman içerisinde yerini daha çok vergi toplanması gerektiğine bıraksa da bu konudaki tartışmalar hala devam etmektedir. 1980 sonrası küreselleşme, liberalleşme ve finansallaşma kavramlarının egemen olduğu günümüz ekonomilerinde vergi gelirleri göz ardı edilmeyecek bir konumdadır. Özellikle Türkiye gibi yıllarca yüksek bütçe açığı sorunu olan ülkeler düşünüldüğünde oluşan finansman ihtiyacını gidermede vergiler önem kazanmaktadır (Tüğen ve Güngör, 2013:20).

Söz konusu temel finansman kaynakları içerisinde en sağlıklı ve ekonomiye en az zararlı olanı, vergi gelirlerinin arttırılmasıdır. Vergiler, sadece tüketimi olumsuz yönde etkileyerek ekonominin daha dar alanını etkilemektedir. Ancak kamusal harcamaların finansmanında zaten tüm olanaklar kullanıldığından ve toplum içerisinde oluşturacağı tepkilerden kaçınıldığından, bütçe açığı finanse edilirken vergilerin arttırılması bazen tercih edilmemektedir (Parlaktuna ve Şimşek, 2007:45).

2.2.3. Borçlanma

Ülke büyümesinde finansman kaynakları hayati önem arz etmektedir. Ülkeler üretim artışını sağlamak amacıyla ya yurtiçi finansman kaynaklarına başvurarak yeni yatırımlara girişmekte ya da yabancı yatırımcıları yurtiçinde yatırım yapmaları yönünde teşvik etmekte veya yurtdışı kaynaklarından faydalanarak yani borç alarak yurtiçindeki yeni yatırımların finansmanını sağlamaktadırlar. Ancak günümüz ülkelerinin birçoğu borçlanmaya sürekli artan bütçe açıklarını finanse etmek için yönelmektedir. Bütçe finansmanında kullanılan borçlanma, makroekonomik açıdan negatif ve geniş etkileri beraberinde getirmektedir (Parlaktuna ve Şimşek, 2007:43).

Devlet borçları, iç ve dış borçlanmadan oluşmakta, bu borçlar genel olarak kamu açıklarını finanse etmek için kullanılmaktadır. Klasik görüş, bu uygulamanın olağanüstü bir finansman yöntemi olduğunu ve bu uygulamadan başvuru sonrası hızlı bir biçimde

kurtulmak gerektiğini ağırlıklı ileri sürse de başta Keynes olmak üzere çeşitli iktisatçılar borçlanmanın olağan bir finansman türü olduğunu ifade etmişlerdir (Sugözü ve Yiyit, 2010:366).

Kamu kesimi finansman dengesinde gerçekleşen bozulmalar, devletin iç borçlanma ve dış borçlanmaya başvurmasının zorunlu kılmasıdır. Ancak sağlanan borçlar etkin ve verimli olarak kullanılmadığı takdirde, borç faizlerinin geri ödemeleri sıkıntılı hale gelirken, bütçe açıkları ve borç stokları oldukça fazla artmıştır. Sonuç olarak kamu kesimi borçlanma gereksiniminin sürekli olarak artması, ekonomi açısından kalıcı veya kronikleşen bir probleme dönüşmüştür (Çukurçayır, 2016:2).

Bütçe açıklarının borçlanmayla finanse edilmesinde; Merkez Bankası, bankalar, sosyal güvenlik kurumları, özel kişi veya kuruluşlar ve dış finansman önemli bir yer tutmaktadır (Evgin, 1994:21). Açıkların kapatılmasında alınan borçların, vadesi geldiğinde yeniden borçlanma yöntemiyle ödenmesi şeklindeki riskli finansman yaklaşımında ülkeler, kısır borç döngüsü içerisinde yurt dışına önemli oranda kaynak transferi gerçekleştirmiştir. Bu süreç, 1980’li yıllarda tüm dünyada borç krizlerine sebep olmuştur (Peker ve Göçer, 2012:163).

2.2.3.1. İç Borçlanma

İç borçlar, “kamu bütçesinde yer alan hizmetlerin finansmanı için yurt içi kaynaklardan elde edilen ve alınması ve ödenmesi durumlarında ülkenin toplam kaynaklarının artması ya da azalmasını sonuçlandırmayan kamu borçlanması türü” biçiminde tanımlanabilmektedir (Bakkal ve Gürdal, 2007:147).

İç borçlanma, devletin itibarına dayanmak suretiyle, belirli bir vadede ödenmek üzere, bazı çıkarlar karşılığında ve borç verenlerin rızasıyla milli para cinsinden alınan paralar olarak ifade edilmektedir (Özderin, 2006:6). Devletin yurt içi fon piyasasından borçlanmasına iç borçlanma denilmektedir. İç borçlanma kaynakları; hazine bonosu, tahvil, kısa vadeli avans ve konsolide borçlardan oluşmaktadır.

Bütçe açığı gerçekleştiğinde bütçe dengesini sağlayabilmek amacıyla başvuru olan bir enstrüman olan tahvil ihracına gidebilmek için, hizmeti ihdas eden kanunda, özel

borçlanma kanununda ve bütçe kanunlarında hükümete yetki veren bir hüküm bulunması gerekmektedir. Bu durum hazine bonosu ve kısa vadeli avans için de geçerlidir (Evgin, 1994:25).

Dış borçlanmanın yarattığı bazı zorluklardan dolayı, bütçe açıklarının finansmanında iç borçlanmaya daha fazla başvurulmaktadır (Kolçak,1998:28). İç borçlanma birtakım olumsuzlukları da beraberinde getirmektedir. Açık finansman yöntemi olarak başvuru iç borçların faiz ödemelerinin bütçeden karşılanması, açıkları daha da beslemektedir. Bu durum faiz oranlarının yükselmesine, vadelerin kısılmasına ve borç risk priminin artmasına sebep olmaktadır. İç borçlanmanın faizler üzerinde yarattığı baskılardan bir diğeri de özel kesimde meydana getirdiği dışlama etkisidir. Bu etki yatırım maliyetlerini artırırken, büyümeyi de yavaşlatmaktadır. Ancak yükselen faiz oranlarının devlet iç borçlanma senetlerinin (DİBS) getirilerine yansması, “sıcak para” denilen fonları çekmek amacıyla kullanılmaktadır. Ayrıca iç borçlanmanın ve özellikle faiz ödemelerinin ulaştığı boyut, gelir dağılımında adaletsizliğe de yol açmakta, yurtiçi tasarruflarının yatırım dışı alanlara kaydırmaktadır (Yılmaz ve Cural, 2010:4).

2.2.3.2. Dış Borçlanma

Dış borçlanma, “devletin uluslararası piyasalardan ya da uluslararası finans kuruluşlarından fon sağlaması” şeklinde tanımlanabilmektedir. Bütçe açıklarını finanse etmek amacıyla gerçekleştirilen dış borçlanma, ekonominin kısa dönemde rahatlamasına imkan tanıyabilir ancak uzun vadede ekonomiyi baskılayacaktır. Etkin bir ekonomide dış borçlanma ek bir kaynak olup olumlu etkiler doğururken sorunlu bir ekonomi için negatif sonuçlar meydana getirebilmektedir (Pınar, 2011:42).

Kamu sektörünün dış borçlanmaya yönelmesi sonucu para arzındaki etkisi, banka kesimi dışındaki özel sektörün parasal varlıklarında hangi düzeyde artış olduğuna bağlı olarak değişecektir. Kamu otoritelerinin kambiyo piyasasına müdahale ettikleri düşünüldüğünde, dış borçlardan sağlanan döviz karşılığında banknot emisyonu devreye girecektir. Böylelikle, bütçe açığının dış borçlanmayla finansmanı, ülkenin döviz rezervlerini arttırarak para bazını ve geniş anlamda para arzını arttırıcı rol oynayacaktır. Bununla birlikte, bütçe açığının bu biçimde finansmanı, faiz oranlarının yükselme yönündeki eğilimini frenleyecektir. Devlet kambiyo piyasasına müdahale etmediğinde,

bütçe açığını finanse etmek amacıyla yapılan dış borçlanmadan sağlanan dövizler, kamu otoritesinin harcamasına sunulmadan önce yerli paraya çevrilecektir. Bu durumda özel sektörden, kamu tahvillerini milli para cinsinden satın alan yabancılara bir transfer söz konusu olacaktır (Evgin, 1994:25).

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin yoğun bir şekilde başvurdukları dış borçların, ülke ekonomilerini olumsuz etkilememesi için, bu ülkeler borçlanma sınırı konusunda dikkatli olmalıdırlar. Diğer yandan, etkin ve bağımsız niteliğe sahip bir borç yönetimi kurulunun da oluşturulması gerekmektedir. Rekabet esaslı ve rasyonel olan borçlanma sistemleri öneme sahiptir. Daha düşük maliyeti olan ve uzun vadeli borçlanma yolu tercih edilmelidir (Çukurçayır, 2016:10).

Günümüzün gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeleri için dış borçlanma büyük bir önemi sahiptir. Bir yandan sosyoekonomik hedeflere ulaşılabilmesi, diğer yandan uluslararası mali ve ekonomik ilişkilerin gelişmesi ve devlet fonksiyonlarındaki artış, borçlanmayı sürekli başvurulabilir bir yönteme dönüştürmektedir (Adıyaman, 2006:22). Özellikle tasarruf düzeyi düşük olan ülkeler açısından dış borçlanma, ekonomide yatırımların gerçekleştirilebilmesi için finansman kaynağı olarak kullanılabilir. Ancak bütçe açıklarının finanse edilmesi ya da yatırım dışında getirisi olmayan alanlara kanalize edilmesi halinde borçların sürdürülemez sorunu baş gösterebilmektedir. Özetle, dış borçlanma kullanım alanına ve amacına göre olumlu ve olumsuz sonuçlara sebep olabilmektedir.

2.2.4. Diğer Gelir Kaynakları

Bütçe açıklarının finansman kaynaklarını oluşturan, vergileme, monetizasyon ve borçlanma dışında başka finansman kaynakları da mevcuttur. Bu diğer kaynaklar ise; döviz rezervleri ve özelleştirme gelirleri olmak üzere iki başlık altında incelenmiştir.

2.2.4.1. Döviz Rezervlerinin Kullanımı

Bütçe açıklarının finanse etmede başvurulabilecek bir diğer kaynak, ülkelerin döviz rezervleridir. Döviz rezervleriyle devlet, bütçe açıklarının enflasyonist etkilerini belirli bir süre için frenleyebilmektedir (Şen ve diğerleri, 2007:106).

Bütçe açıklarının döviz rezervleriyle kapatılması, döviz karşılığında alınan ulusal paranın kamu gideri biçiminde harcanmasına ve emisyonla yol açtığından enflasyonist etki oluşturmaktadır. Diğer yandan döviz rezervlerini bütçe açıklarını kapatmak amacıyla kullanmak; ithalat imkanlarını daraltacağı ve dolayısıyla toplam arzı negatif yönde etkileyeceği için enflasyon düzeyini arttıracaktır (Duran, 1996:450).

Kısaca finansal faaliyetlerin reel sektördeki gelişmelerin önüne geçtiği günümüz dünyasında, mali derinliği fazla olmayan ekonomilere sahip gelişmekte olan ülkelerde bütçe açıklarını döviz rezervlerini kullanarak finanse etmek piyasanın taşıdığı riskler nedeniyle uzun dönemde beklenenden daha fazla tehlikeli olabilir (Bulut, 2002:52).

2.2.4.2. Kamu Varlıklarının Satılması (Özelleştirme)

Kamu varlıklarının satılması, kamu iktisadi teşebbüslerinin ve mülkiyeti kamuya ait olan taşınmazların özel kesime satışını kapsamaktadır. Bu satış sonrası elde edilen gelir istisnai bir niteliğe sahiptir (Duran, 1996:451). Finansman sorunlarına sahip veya bütçe açıklarını kapatmaya çalışan hükümetler, özelleştirmeyi ciddi bir gelir ya da finansman kaynağı şeklinde görebilmektedirler. Bu yüzden özelleştirme, mali ve makro iktisadi yansımaları bulunan bir olgudur (Bolatoğlu ve Erden, 2015:39).

Özelleştirmeden sağlanan gelirler de KKBG'yi azaltan bir unsur olarak kabul edilmektedir. Ancak kamu kuruluşu, piyasa değerinin üstünde bir bedel karşılığında satılmazsa devlet özelleştirme yoluyla her zaman net bir gelir sağlayamamakta ve gerçekleştirilen satış işlemi özel kesim ile kamu kesimi arasında yapılan bir varlık transferi işlemine dönüşmektedir (Egeli, 2002:31).

Özelleştirme ve bütçe açığı arasında önemli bir ilişki bulunmaktadır. Özelleştirme sonucu sağlanan gelirler, bütçe açığının finansmanında kullanılabilir. Burada önemli olan nokta bütçe açığını finanse etmede kullanılan özelleştirme gelirlerinin pozitif etkisinin sürdürülebilir niteliğe sahip olmasıdır. Bu bağlamda sürdürülebilirlik, özelleştirme gelirlerini kullanarak doğrudan bütçe açığının finansmanının sağlanması yerine yatırım yapılması ve dolaylı yoldan uzun vadede bütçe açığının finanse edilmesi anlamındadır. Ancak, özelleştirme gelirleri direkt bütçe açığının finansmanında kullanılırsa

bir müddet sonra özelleştirilecek kurumlar ve sonrasında sağlanacak gelirler tükenecektir. Bu durum ise bütçe açığı finansmanında devamlılığı tehlikeye sokmaktadır (Özen, 2015:36).

2.3. BÜTÇE AÇIKLARININ MAKROEKONOMİK ETKİLERİ

Bütçe açıkları, ekonomik yaklaşımlar açısından her zaman ilgi odağı olmuştur. 1700'lerin ikinci yarısından 1920' li yılların sonuna dek hakim olan ve "bırakınız yapsınlar bırakınız geçsinler" biçiminde özetlenen Klasik görüş denk bütçe konusunda ısrar etmiş ve bütçenin açık vermesinin ekonomik istikrarsızlık oluşturacağını savunmuştur. Devleti “zorunlu fena” şeklinde ifade eden Klasik Yaklaşım bütçe açıklarının borçlanmayı artırarak, uzun vadede kamu maliyesini zorlayacağını ileri sürmüştür. Bu yaklaşım 1929 yılında ABD'de ortaya çıkan ve dünya ekonomisini derinden etkileyen buhranı açıklayamamıştır (Barışık ve Kesikoğlu, 2006:60).

Kamu kesimi açıkları günümüzde gerek gelişmiş gerekse gelişmekte olan ülkeler için oldukça önemli bir sorundur. Söz konusu açıkların, ülkelerin makroekonomik dengeler üzerine etkileri çok geniş bir alanda araştırma konusu haline gelmiştir. Kamu kesimi açıkları; ilk olarak ülkelerin kararlı bir fiyat istikrarını engellemekle birlikte, sürdürülemez büyüme, reel yüksek faiz, döviz kurlarının aşırı dalgalanması, geniş çaplı dış ticaret açıkları şeklinde birçok probleme neden olmaktadır (Bayrak ve Kanca, 2013:91).

Mali açıklar kronik hale geldiğinde ve ülkenin GSYH' dan daha fazla artan bir hızla büyüdüğünde, makroekonomik değişkenleri olumsuz etkilemektedir. Bu yüzden bütçe açıkları arttığında, maliye politikası bağlamında “mali sınır” terimine bilim insanlarınca fazlaca vurgu yapılmaktadır (Okutan, 2015:1411).

Bütçe açıkları yüksek düzeylere çıktığında; fiyatlar, faiz haddi, ödemeler dengesi gibi makro değişkenler için ciddi etkilere yol açabilmektedir. Karşıt görüşlerin varlığına rağmen, yüksek enflasyonun seyrettiği ülkelerde bütçe açıkları ile enflasyon arasında karşılıklı etkileşim olduğu görüşü yaygındır (Yavuz, 2003:103).

Bütçe açıkları öncelikle enflasyon olmak üzere; ekonomik büyüme, dış ödemeler dengesi, yatırımlar ve istihdam gibi temel makroekonomik değişkenleri çeşitli şekil ve

düzeyde etkilemektedir. Bütçe açığı, bir değişkeni olumlu etkileyebilirken, aynı anda diğer bir değişkende olumsuz etkiler oluşturabilmektedir. Aynı zamanda söz konusu açık başlangıç olarak olumlu şekilde etkilediği bir değişkeni ilerleyen süreçte açığın süreklilik ve boyutuna bağlı olarak olumsuz etkileyebilmektedir (Barışık ve Kesikoğlu, 2006:60).

2.3.1. Bütçe Açıklarının Enflasyon Üzerine Etkisi

Bütçe açıklarının gerek gelişmiş gerekse gelişmekte olan ülkelerde genelde kronikleşmesi ve bu sürecin enflasyonla beraber var olması konuyu önemli hale getirmektedir. Bütçe açıkları ve finansman yöntemi, enflasyonun kaynaklarından birini oluşturabilirken, bizzat enflasyon da bütçe açıklarına zemin hazırlayabilmektedir (Tüğen, 1991:89). Enflasyon ve bütçe açıkları karşılıklı etkileşim içerisindedir. Bütçe açıklarının enflasyona olan etkileri birçok araştırmacı tarafından ele alınmıştır (Önder ve Kirmanoğlu, 1996:42).

Belirli bir dönem içerisinde bütçe gelirleri ve giderleri arasındaki giderler lehine gerçekleşen fark şeklinde ifade edilen bütçe açıkları ile fiyatlar genel düzeyindeki sürekli artış biçiminde belirtilen enflasyon, birbirlerini tetikleyici olgular olarak görülmektedir. Enflasyon, bütçe açıklarına sebep olmakta ve bütçe açıkları da enflasyonu olumsuz etkilemektedir. Enflasyon dönemlerinde vergi gelirlerinin reel değeri azalarak bütçe açıkları artış göstermektedir. Artan bütçe açıklarını finanse ederken merkez bankalarının emisyonu başvurarak para arzını artırması ise enflasyon oranını artırmaktadır. Böylelikle her iki değişken de birbirlerini karşılıklı olarak etkilemektedir (Abdioğlu ve Terzi, 2009:195).

Enflasyon, ülkelerin sosyoekonomik hedeflere ulaşabilmesi, uluslararası alanda arzu edilen yere gelebilmesi ve refah toplumuna dönüşebilmesinde karşı karşıya geldiği engeller arasında ilk sırayı almaktadır. Yüksek enflasyon makro dengelerden, ailesel ilişkilere kadar iktisadi, sosyal ve psikolojik pek çok alanda olumsuz etkiye sahiptir (Meral, 2005:309).

2.3.2. Bütçe Açıklarının Ekonomik Büyüme ve İstikrar Üzerine Etkisi

Bütçe açıklarının ekonomik büyümeye yönelik çeşitli etkilere sahip olması beklenebilmektedir. Diğer durumlar sabit iken bütçe açıklarının artması, özel tasarruflarda gerçekleşen bir artışla dengelenmedikçe, milli tasarruflarda ve yatırımlarda dolayısıyla milli gelirden azalma anlamına gelebilmektedir. Özel tasarruflardaki artışın bu açıkları tam anlamıyla dengelemesini beklemek, en azından, tartışmalı bir görüştür. Bütçe açıkları faiz oranları vasıtasıyla da büyüme oranına birtakım etkilerde bulunabilmektedir (Turan, 2008:28).

Genellikle devletin elde ettiği gelirlerden daha fazla harcama yapması bütçe açıklarına finansman sağlanması sorununa yol açmaktadır. Yüksek oranlı bütçe açıklarının makroekonomik istikrarsızlıklar yoluyla büyümeyi olumsuz etkileyebileceği ileri sürülebilmektedir. Diğer yandan aşırı bütçe açıkları çeşitli makro sorunlar için gösterge kabul edilebilmektedir. Aşırı bütçe açıkları bireylerin gelecekteki beklentilerini etkilemek suretiyle çeşitli olumsuz gelişmelere de sebep olabilmektedir (Turan, 2008:28).

Kamusal harcamaların artırılmasıyla meydana gelen bir bütçe açığı ekonomik büyüme açısından olumlu etkilere sahip olabilmektedir. Kamu kesimince sağlanan gerekli altyapı yatırımları özel yatırımları teşvik ederken, sağlık ve eğitim-öğretim hizmetleri ile beşeri sermayenin kalitesi ve miktarı artırılmakta iktisadi yapı bakımından gereken kanuni ve idari kararların alınmasıyla emek ve sermayenin etkinliği artırılarak ekonomik büyüme hız kazanmaktadır. Fiziki ve beşeri sermayenin artırılması, teknolojik gelişme ve kaynak kullanımında etkinliğin artırılması için gerçekleştirilen kamusal harcamalar, ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilemektedir (Barışık ve Kesikoğlu, 2006:64-65).

Ekonomik büyümeyi yönlendiren yatırım harcamaları, cari tüketim harcamalarından fedakarlık etmeyi gerektirmektedir. Zira kaynakların mal üretiminde kullanılması yatırım malları üretimi için de yeniden dağıtılmalıdır. Tasarruf oranı yeterli düzeye ulaştığında yeni teknolojiler, makineler ve bunların kullanıcısı olan beşeri sermayenin üretimi ve gelişimi için daha fazla kaynak tahsisatı gerekecektir. Dolayısıyla mevcut tasarruf düzeyi ne kadar düşük olursa gelecekteki büyüme oranı ve potansiyeli de o derece düşük gerçekleşecektir (Demir ve diğerleri, 2005:255).

Bütçe açıklarının ekonomik büyüme ve kalkınmaya yönelik olumsuz etkileri bulunmaktadır. Çünkü bütçe açıklarının finansmanında iç borçlanma yönteminin kullanılması dışlama etkisine (crowding out) sebep olmakta, bunun sonucunda özel yatırımlar ve dolayısıyla üretim seviyesi düşmektedir. Bu durum ise bir yıl içerisindeki milli gelirden meydana gelen artış şeklinde ifade edilen büyüme hızını azaltmaktadır (Dileyici ve Özkıvrak, 2010:54).

2.3.3. Bütçe Açıklarının Gelir Dağılımı Üzerine Etkisi

Bir ekonomide belirli bir dönemde gerçekleşen gelirin; kişiler, hane halkı, sınıflar ve üretim faktörleri arasında paylaşılması şeklinde ifade edilen gelir dağılımı sosyal adalet ve toplumsal barışın sağlanmasında hayati öneme sahiptir. Gelir dağılımında adaletin sağlanmasındaki amaç; her birey ya da hanenin gelirden eşit pay alması değil, düşük gelir düzeyine sahip olanların gelir dağılımında daha fazla pay alması olmalıdır (Acar, 2013:31).

Bütçe açıkları gelir dağılımında negatif etkiye sahiptir. İç borçlanma yoluyla finansman sonucunda bireylerden borç alınması sonrasında ödenen yüksek oranda faiz, gelir dağılımının devlete borç sağlayan yüksek gelirli bireyler lehine bozulmasına sebep olmaktadır. Böylelikle bütçe açıkları sonucunda gerçekleşen enflasyon, adaletsiz olan gelir dağılımını daha fazla bozacaktır. Borç faizi ödemelerinin vergi gelirlerinden karşılanması özellikle sabit gelir elde eden kesim açısından vergi yükünün ağır olduğu gelişmekte olan ülkelerde, bu kesimin vergi yükünün daha fazla artmasına ve iki kesim arasındaki gelir seviyesi ve hayat standardı farkının uçuruma dönüşmesine sebep olacaktır (Dileyici ve Özkıvrak, 2010:54).

Kamu kesimi açıklarının gelir dağılımında meydana getireceği olumsuz etki, iç borçlanmanın geri ödenmesinde ikincil gelir dağılımıyla gerçekleşmektedir. Türkiye'nin iç borçlarını itfasında faiz geliri sağlayan kesim ile borç itfasını vergiler (özellikle dolaylı vergi ve stopaj) yoluyla ödeyen kesim farklı olduğundan iç borçlardaki artışın gelir dağılımında adaletsizliği artırabileceği söylenebilmektedir (Okutan, 2015:1408).

Ekonomide gelir dağılımının sosyal barış ve refah açısından önemli olması nedeniyle bu kötü gidişatın durdurulması gerekmektedir. Bunun için olumsuzlukların kaynağı olan bütçe açıkları ve nedenleri giderilmelidir (Bulut, 2002:80).

2.3.4. Bütçe Açıklarının Tasarruf ve Yatırımlar Üzerine Etkisi

Bütçe açıkları ile milli tasarruflar arasındaki ilişkinin; geniş bir kapsamı ve öneme sahiptir. Bu açıdan birçok akademik çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Kamusal alımlardaki bir artış, milli tasarrufları etkilemektedir. Vergi kesintisi ya da transfer ödemelerinde gerçekleşen bir artışın aksine, kamu satın alımlarında oluşacak bir artış harcanabilir gelirden değişikliğe sebep olmaz. Ancak kamu satın alımlarındaki artış, bütçe açıklarını da artıracığından ya da kamusal tasarrufları azaltacağından, milli tasarruflar, tam olarak toplam mal ve hizmet talebindeki değişme oranında azalmaktadır. Böylelikle toplam talebin yükselmesi kamu kesimine aittir (Şimşek, 2005:5).

Öte yandan belli bir GSMH düzeyinde ve faiz oranında, kamunun satın alımlarında vergiyle finansmanı sağlanan değişmeler özel tasarruflarda azalmaya neden olmaktadır. Yüksek oranlı vergi, kullanılabilir geliri kısarak tüketim ve tasarrufları azaltmaktadır. Özel tasarruflarda meydana gelen azalma oranı, vergilerdeki artıştan daha düşük düzeydedir. Çünkü vergi oranlarındaki artışlar tüketim harcamalarını azaltır. Bütçe açıklarında meydana gelen artış, kredi piyasalarındaki parasal talebi artırmakta ve böylelikle faiz oranlarını yükseltmektedir. Eğer kamu satın alımları artışı dışındaki maliye politikaları toplam talepte artış meydana getiriyorsa, mal ve hizmet piyasasında artan rekabet fiyatlar genel seviyesini artırır. Söz konusu nedenler, reel özel harcamaların azalmasına ya da dışlanmasına yol açar. Hane halkı, mevcut tüketim harcamalarını kısar ve tasarruflarını artırır. Firmalar ise, yüksek faiz oranlarına tepki bağlamında reel yatırım harcamalarını düşürürler (Şimşek, 2005:6).

2.3.5. Bütçe Açıklarının Ödemeler Dengesi Üzerine Etkisi

Bütçe açıkları sonucu yükselen faiz oranları, sermaye hareketlerinin serbestleştirildiği ülkelerde ülkeye sıcak para girişini hızlandırmakta ve bu da döviz kurları üzerindeki baskıyı arttırmak suretiyle ulusal paranın aşırı değerlenmesine neden

olmaktadır. Dolayısıyla bütçe açıklarının artması ödemeler bilançosu üzerinde olumsuz bir etki meydana getirmektedir (Şen ve diğerleri, 2007:244).

Ödemeler bilançosunun açık verdiği bir ülkede bu açık, döviz ve altın rezervlerinden karşılanır. Ancak ülkenin sahip olduğu bu rezervler sınırlı olduğundan ödemeler bilançosundaki sürekli açıklar ülkeleri zor durumda bırakabilmektedir. Çünkü ülkelerin rezervleri tükendiğinde hiçbir kurum borç vermek istemediğinden kredi bulma imkanı da azalmakta ülke çaresiz kalmaktadır (Bulut, 2002:74).

Sonuç olarak bütçe açıklarına sebep olan faktörler ülkelerin gelişmişlik seviyelerine göre farklılık göstermektedir. Bütçe açıklarının finanse edilmesi için başvuru borçlanma, monetizasyon gibi vergi dışı bazı yöntemler ekonomik açıdan olumsuz sonuçlara neden olabilmektedir. Bu ekonomik sorunlar; gelir dağılımına ilişkin sorunlar, ödemeler dengesinde meydana gelen bozulmalar, yatırım düzeyinde düşmeler şeklinde cereyan edebilmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ENFLASYON TANIMI, TÜRLERİ, NEDENLERİ VE ETKİLERİ

3.1. ENFLASYON TANIMI

Geleneksel olarak Monetaristler, enflasyonun her zaman ve her yerde parasal bir olgu olduğunu ileri sürmektedirler (Prasad ve Khundrakpam, 2003:1). Latince “inflare” olan enflasyon kelimesinin anlamı şişkinliktir. Ekonomik literatürde enflasyon, fiyatlar genel seviyesinde hissedilir ölçüdeki sürekli artışı ifade eder. Bu kısa tanımdan enflasyon kavramına ilişkin iki temel özellik ortaya çıkarılabilir (Pehlivan, 2005:280):

- ✓ Birincisi, fiyatlarda hissedilir ölçüde bir artışın meydana gelmesidir.
- ✓ İkincisi, fiyat artışlarının sürekli olmasıdır.

Enflasyon, “bir ekonomide toplam talebin toplam arzı aşması nedeniyle fiyatlar genel düzeyinde görülen sürekli artış” olarak tanımlanabilmektedir. Bu noktada dikkat edilecek husus; enflasyonla kastedilen sadece belli bir mal ya da hizmet fiyatının başına artması, fiyatlar genel düzeyinin sürekli artması veya tüm malların fiyatlarında meydana gelen tek seferlik artış enflasyon değildir (Özyakışır, 2013:325).

Bir ekonomide fiyatlar genel düzeyinde (P) meydana gelen sürekli artışa fiili gerçekleşen enflasyon (Actual-Realized Inflation) veya kısaca enflasyon denir (Ünsal, 2011: 20).

Genel olarak enflasyon, fiyatlar genel seviyesinde gerçekleşen artış şeklinde ifade edilebilir. Enflasyonun ortaya çıkmasında bütün fiyatların artması şartı yoktur. Öyle ki enflasyon dönemlerinde bazı mal ve hizmet fiyatlarının sabit kaldığı veya çok düşük oranda arttığı görülebilmektedir (Orhan ve Erdoğan, 2008:258).

Enflasyon, genel olarak mal ve eşya arzına nazaran talep halindeki para miktarının fazla olması dolayısıyla fiyatların yükselmesidir. Başka bir deyişle, toplam talebin toplam arzdan fazla olması sonucunda genel fiyat seviyesinin artmasına enflasyon denir. Bu tanımlar içinde dikkati çeken nokta; arz ve talep dengesinde satın alma arzusunun fazla

olması veya satmak arzusunun eksik kalmasıdır (Erginay, 1998:236). Enflasyon konusunda değinilmesi gereken diğeri bir olgu ise enflasyon ataleti kavramıdır.

Atalet kavramı ekonomik şartlarda bir değışkenin beklenmeyen değışikliklerine yavaş bir şekilde uyum sağlanması olarak ifade edilmektedir (Lendvai, 2004:4). Bir ekonomide enflasyonu düşürücü politikalar uygulanmasına rağmen iktisadi ajanların geçmiş dönemlerdeki beklentilerini devam ettirebilmektedir. Böylelikle enflasyon, düşmeye karşı bir direnç göstermekte ve yapışkan hale gelmektedir. Bu durum enflasyon ataleti kavramı olarak ifade edilmektedir.

3.2. ENFLASYONUN TÜRLERİ

Enflasyonun türleri fiyat artış hızına göre enflasyon türleri ve nedenlerine göre enflasyon türleri olmak üzere iki başlık altında sınıflandırmaya tabi tutulacaktır.

3.2.1. Fiyat Artış Hızına Göre Enflasyon Türleri

Enflasyon oranındaki artış hızına göre enflasyon türleri ılımlı, yüksek ve hiperenflasyon olmak üzere üçe ayrılır.

3.2.1.1. İlimli Enflasyon

“Rahvan enflasyon, sürünen enflasyon” ve hatta “sinsi enflasyon” olarak ifade edilebilen ılımlı enflasyon, fiyat artışları oldukça düşük düzeyde gerçekleştiğinde ortaya çıkmaktadır. Ülkelerin yapısına göre normal sayılabilecek bir enflasyon oranını göstermektedir. Gelişmekte olan ülkeler için ılımlı enflasyon yıllık % 4 oranı altındaki fiyat artışları şeklindedir. Bu artış, halkın paraya olan güvenini sarsmamaktadır. Hane halkı tasarruflarının likit olarak bankada hatta vadesiz tasarruf hesaplarında tutulmasında herhangi bir sakınca bulunmamaktadır (Dinler, 2011:468).

Öte yandan banka, elde ettiği mevduatlar için tasarruf sahiplerine önerdiği faiz oranına birkaç puan eklemek suretiyle, yatırımcılara borç para vermektedir. Bir ekonomide, ılımlı enflasyon düzeyinde parasını bankaya yatıran bireyler ve bankadan borç para alan bireyler, gelecek dönem faiz artış oranını öngörebilmektedirler. Böylece,

bankada parası olan kazanacağı oranı, borç alan ise faiz maliyetine ne oranda katlanacağını hesaplayabilmektedir (Orhan ve Erdoğan, 2008:261).

3.2.1.2. Yüksek Enflasyon

“Dört haneli enflasyon” veya “aşırı enflasyon” olarak adlandırılan yüksek enflasyon, iki haneli hatta üç haneli fiyat artışları şeklinde gerçekleşmektedir. Yıllık fiyat artışları %5 ile % 10 hatta % 15 düzeyine erişebilmektedir. Hane halkı ile firmalar, para meydana gelen değer kayıplarına karşı kendilerini korumak amacıyla büyük mücadele vermektedir. Para likidite olarak tutulmak istenmemektedir. Bu dönemde enflasyon oranı üzerinde faiz getirisi sağlayan daha garantili değerli kağıtlar ya da gayri menkul ile dayanıklı tüketim malları satın alınmaktadır (Dinler, 2011:468).

Yüksek enflasyon başta ülkemiz olmak üzere, gelişme yolundaki birçok ülkenin en önemli ekonomik sorunları arasında yer almaktadır (Pehlivan, 2005:281).

3.2.1.3. Hiperenflasyon

Fiyatların aşırı ölçüde yükseldiği ve enflasyon oranının üç hane, bazı dönemlerde ise dört haneli olduğu enflasyon türüne hiperenflasyon adı verilmektedir (Pehlivan, 2005:281).

En ekstrem enflasyon çeşidi hiperenflasyondur. Hiperenflasyon, sosyoekonomik yapıda ciddi hasarlar oluşturmaktadır. Hiperenflasyon olgusu çok seyrek gerçekleşen bir durumdur. Birinci Dünya Savaşı sonu Almanya (aylık fiyat artışları %300 civarında) ile Macaristan’da yaşanmış olan deneyimler (yıllık fiyat artışları %2000 civarında) hiperenflasyonun en klasik örneklerindedir (Orhan ve Erdoğan, 2008:261).

Son yıllarda en yüksek oranlı hiperenflasyon Afrika’nın güneyinde bulunan Zimbabwe’de 2000’den günümüze yaşanmaktadır. Fiyatların bir günde ikiye katlanabildiği bu ülkede, sürekli bol sıfırlı para basılması yoluna gidilmektedir (Dinler, 2011:469).

Tablo 3.1: Enflasyon Türleri

Enflasyon Türü	Enflasyon Oranı	Etkileri
İlmlı Enflasyon	Yıllık %1-%10 arası	<ul style="list-style-type: none"> • Paradan kaçış başlamamıştır. • Yapılan sözleşmeler enflasyona ya da yabancı paraya endekslenmez.
Aşırı Enflasyon	Yıllık %10-%200 arası	<ul style="list-style-type: none"> • Para likit olarak tutulmak istenmez. • Genellikle yapılan sözleşmeler fiyat endeksine ya da yabancı paraya endekslenmektedir. • Para enflasyonun üzerinde faiz getirisi olan menkul kıymetlere ya da gayri menkullere hatta dayanıklı tüketim mallarına dayanır.
Hiperenflasyon	Aylık %50	<ul style="list-style-type: none"> • Yapılan sözleşmeler fiyat endeksine ya da yabancı paraya endekslenmektedir. • Parayı tahrip ederek, yabancı paraların ya da paralı mevduat hesaplarının paranın yerini almasına neden olur.

Kaynak: <http://www.ekodialog.com>

Tabloya 3.1'deki enflasyon türlerine baktığımızda yıllık enflasyon oranları %1-%10 arasında seyrettiğinde ılımlı enflasyon, yıllık oran % 10 ila % 200 arasında seyrettiğinde aşırı enflasyon ve aylık oran ise %50 olduğunda hiperenflasyon meydana gelmektedir. Yine tabloya göre ılımlı enflasyonda halk parayı elinde tutmakta sakınca görmezken aşırı enflasyon durumunda ise parayı likit olarak tutmaktan kaçınırlar.

3.2.2. Nedenlerine Göre Enflasyon Türleri

Nedenlerine göre enflasyon türleri enflasyonun oluşum nedenlerini ortaya koymaktadır. Buna göre neden bakımından enflasyon türleri 3'e ayrılmaktadır. Bunlar: Talep enflasyonu, maliyet enflasyonu ve yapısal enflasyon şeklindedir.

3.2.2.1. Talep Enflasyonu

Ekonomide mevcut üretim faktörleri (emek, sermaye, hammadde ve doğal kaynaklar) etkin kullanıldığında, çeşitli bazı toplam talepte meydana gelen bir artışı, üretim kapasitesini genişletmek suretiyle karşılama imkanı olmadığı takdirde, fiyatlar genel düzeyi artar. Üretim kapasitesi hızlı bir biçimde genişletilemez. Bu yüzden gerçekleşen talep artışı fiyatlar genel düzeyini artırır yani enflasyon oluşur. Toplam talepteki artış çeşitli sebeplerden ileri gelir. Kamu harcamalarının artması, kredi hacminin genişlemesi gibi unsurlar toplam talebi arttıran etkenlerdir. İşte bu şekilde oluşan enflasyon çeşidine talep enflasyonu adı verilmektedir (Pehlivan, 2005:281).

Talep enflasyonu “Toplam talebin toplam arzdan fazla olmasına bağlı olarak genel fiyatların seviyesindeki artış” şeklinde ifade edilmektedir. Mallara olan talebin arzdan fazla olması fiyatlar genel düzeyini artırabileceği gibi, emek talebindeki artış da emek fiyatlarını artıracaktır. Talep enflasyonu ekonomide bulunan para miktarıyla yakından ilişkilidir. Bu enflasyonda, genellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası Avrupa’daki refah harcamalarındaki artış, sendikal hareketlerin gelişimi ve Keynesyen ekonomik görüşün efektif talebi arttırıcı para ve maliye politikaları sorumlu tutulmaktadır (Meral, 2005:311).

Talep enflasyonu, cari fiyatlar genel düzeyinde üretilen mal ve hizmetlerin toplam talebi karşılayamaması durumunda, fiyatların yükselmesidir (Dinler, 2011:470). Toplumda iktisadi birimlerin mal ve hizmetlere yönelik yüksek talep düzeylerinin, arz cephesi tarafından karşılanamaması sonucu gerçekleşmektedir. Talep enflasyonunun ortaya çıkma nedenlerini belirtecek olursak para arzındaki artışlar, hükümet harcamalarındaki artışlar ve ödemeler dengesinin fazla vermesi olarak sıralayabiliriz.

3.2.2.2. Maliyet Enflasyonu

Bir ekonomide, üretim faktörleri piyasasında rekabetin bozulmasıyla girdi fiyatlarının yükselmesi, maliyetlerin artmasının ve dolayısıyla toplam arzda meydana gelen azalmanın en önemli sebebidir. Sendikaların güçlenmesiyle işçilerin verimliliklerinin üstünde ücret almayı başarmaları durumunda maliyetlerin ve dolayısıyla fiyatlar genel seviyesinin artması sonucu meydana gelen söz konusu enflasyona, “maliyet enflasyonu” veya “ücret enflasyonu” denir (Dinler, 2011:473).

Dışa bağımlı üretim sektörlerinde dışarıdan ithal edilen çeşitli girdilerin fiyatlarında meydana gelen artışlar da maliyetlerin yükselmesine sebebiyet verir.(Pehlivan, 2005:282). Maliyet enflasyonu (cost inflation) girdi fiyatlarının artışı sonucu üretim maliyetlerinin artmasından kaynaklanan enflasyon türüdür (Ünsal, 2011:88).

3.2.2.3. Yapısal Enflasyon

Az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerde toplam talep artışına karşılık yapısal nedenlerden dolayı üretimin yeterli ölçüde arttırılamaması nedeniyle tam istihdam seviyesine ulaşmadan gerçekleşen yüksek fiyat artışları yapısal enflasyon kavramıyla açıklanmaktadır (Orhan ve Erdoğan, 2008:266).

Örneğin; enerji darlığı bazı hammaddelerin temininde yaşanan sorunlar ve döviz darboğazı gibi sebeplerden dolayı işletmelerin tam kapasite ile çalışmalarını mümkün olmayabilir. Ayrıca piyasaların iyi organize olamamasından dolayı ve toplumdaki enflasyon beklentileri de enflasyonu etkileyen önemli unsurlardır. Eğer beklentiler enflasyonun düşmeyeceği yönünde ise karar ve davranışlar buna göre şekillenir ve enflasyon kendi kendini besleyen bir mekanizma haline gelir (Pehlivan, 2005:282).

3.3. ENFLASYONUN NEDENLERİ

Enflasyonun açısından genel kabul görmüş ekonomik nedenler: Kamu açıkları, para arzı artışları, maliyet artışları, fiyat mekanizması bozuklukları, psikolojik beklentiler, hızlı nüfus artışları, üretim yetersizliği şeklindedir (Bulut, 2002:233).

Nedenlerine göre enflasyon türleri enflasyonun nedenlerini oluşturmaktadır. Buna göre enflasyonun nedenlerini; maliyet enflasyonu, talep enflasyonu, yapısal enflasyon nedenleri ve beklentiler olmak üzere gruplandırılıp incelenebilmektedir.

3.3.1. Maliyet Enflasyonunun Nedenleri

Maliyet enflasyonu; bir ekonomide toplam talep sabitken maliyet artışlarından kaynaklanan arz azalışları nedeniyle yaşanan enflasyondur. Maliyet artışları girdi-

hammadde fiyatlarının ve ücretlerin yükselmesinden kaynaklanabilir. Herhangi bir nedenle girdi fiyatlarında ve ücretlerde meydana gelen artışlar, üreticilerin mal ve hizmet üretiminin azalmasına ve dolayısıyla ekonomide toplam arzın düşmesine ve toplam arz eğrisinin sola yukarı doğru kaymasına neden olacaktır.

Artan maliyetler karşısında üreticiler kar marjlarını korumak için, maliyet artışlarını ürettikleri mal ve hizmetlerin fiyatlarına yansıtacaklardır. Bu durumda iş gücü sahipleri de sendikalar aracılığıyla ücretlerini tekrar artıracaktır. Bu şekilde girdi fiyatlarının ve ücretlerin tekrar artması, fiyatlar genel düzeyinin tekrar yükselmesine ve devamlılık arz etmesine yol açacaktır. Ekonomide bu duruma ücret-fiyat sarmalı denilmektedir (Daşdemir, 2014:201).

Maliyet enflasyonuna neden olan faktörler; döviz kurlarının artması, ücret ve kar artışları, kamu mal ve hizmet fiyatlarındaki artışlar, tarımsal destekleme fiyatlarındaki aşırı artışlar, faiz oranlarının artması ve KİT mamul mallarına yapılan zamlar şeklinde sıralanabilmektedir.

3.3.2. Talep Enflasyonunun Nedenleri

Bir ekonomide toplam arz miktarı sabitken, herhangi bir nedenle toplam talepte meydana gelen artışların yarattığı enflasyondur. Toplam talep artışları; para miktarının, kamu harcamalarının ve reel gelirin artmasından kaynaklanır. O halde bir ekonomideki para arzının, reel gelirin ve harcamaların ekonominin üretim kapasitesini aşması halinde talep enflasyonu ortaya çıkmaktadır. Yani bu tür enflasyon, tam istihdama ulaşmış ekonomilerde toplam talepteki artışı karşılayacak üretim faktörlerinin ve arz (üretim) artışının olmayışından kaynaklanmaktadır (Daşdemir, 2014:200).

Talep enflasyonuna neden olan faktörler şöyledir: Kamu kesimi açığındaki artışlar, özel finansman açığındaki artışlar dış açığın veya cari işlemler açığındaki artışlar ve para arzındaki artışlar talep enflasyonunun nedenleri arasında sayılabilir.

3.3.3. Yapısal Enflasyonun Nedenleri

Yapısal enflasyon, üretim yapısı ile talep yapısı arasındaki uyumsuzluktan kaynaklanmaktadır. Girdi, sermaye ve işgücü yetersizliği, kronikleşen ödemeler dengesi vb. sorunlar arz cephesini olumsuz etkileyerek talebi karşılayamaz hale getirmektedir. Böylelikle bu tür yapısal sebepler enflasyonu beraberinde getirmektedir. Söz konusu yapısal dengesizlikler farklı nedenlerden ortaya çıkmaktadır. Belirli mal gruplarının talebinde önemli ölçüde otonom bir artış olabilir ve üretimin bu duruma kısa vadede uyum sağlaması beklenemez (Görgün, 1972; Tokatlıoğlu, 2019:207).

Aşırı nüfus ve nüfus artış hızı, köyden kente göç, çarpık kentleşme, işsizlik, üretici nüfusun az, çocuk ve yaşlı nüfusun fazla olması gibi faktörler enflasyonist baskı yapmaktadır (Daşdemir, 2014:203). Yapısal enflasyona neden olan bünyesel faktörler: Nüfus yapısı, göçler kentleşme süreci, sektörel ücret farklılıkları, düşük verimlilik ve esnek olmayan üretim yapısı, dışa bağımlılık ve sosyoekonomik yapıdaki değişimler yapısal enflasyonun kaynağını oluşturur.

3.3.4. Enflasyon Beklentisi

Enflasyon beklentisi enflasyon sebebi olabilmektedir. Toplam talepte bir artış veya kısa dönem toplam arzda bir azalış sonucu başlayan enflasyon döngüsünü kontrol ederek durdurmak kolay değildir. Ekonomik ajanlar enflasyonun devam edeceğinin beklentisiyle karar almaktadırlar. Böylece bu durum enflasyonun devam etmesine bir sebep teşkil eder. Memurlar enflasyon beklentisi ile hükümetten zam isterler, işçiler enflasyon beklentisiyle işverenden zam isterler. Bankalar kredi verirken daha yüksek faiz talep ederler. Ücretlerin ve faiz oranlarının artması firmaların üretim maliyetlerini yükseltir, kısa dönem arz eğrisinin sola kaymasına neden olur ve enflasyona sebep olur (Ertek,2009:441).

Enflasyonun sürekli olacağı beklentisi enflasyonu körükler. Ülke içinde veya dışında meydana gelen beklenmedik olaylar yani iç ve dış şoklar enflasyonist eğilimleri arttıracak gelişmelerdir. Ekonomide artan belirsizlik ortamı beraberinde ortaya çıkan güvensizlik yatırım-tasarruf ilişkilerini bozarak enflasyona sebep olur. Ekonomideki

dengesizliklerde enflasyona sebebiyet vermektedir. Aşağıda Tablo 3.2’de enflasyona neden olan faktörler ve unsurları verilmiştir.

Tablo 3.2: Enflasyona Neden Olan Faktörler ve Unsurları

MALİYET ENFLASYONU	TALEP ENFLASYONU	ENFLASYON BEKLENTİSİ	YAPISAL ENFLASYON
1. Döviz Kuru	1. Kamu Kesimi Açığı	1. İç ve Dış Şoklar	1. Nüfus Yapısı
2. Ücret	2. Özel Kesim Açığı	2. Spekülatif Hareketler	2. Göçler/Kentleşme Süreci
3. Kamu Mal ve Hizmet Fiyatları	3. Dış Açık veya Cari İşlemler Açığı	3. Ekonomideki Dengesizlikler	3. Sektörel Ücret Farklılıkları
4. Tarımsal Fiyatlar		4. Güvensizlik	
5. Faiz Oranı		5. Belirsizlik	

Kaynak: Bulut, 2002, Sayfa 96

3.4. ENFLASYONUN EKONOMİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Ekonomide ciddi sorunların ortaya çıkmasına sebep olan enflasyon birtakım olumsuzluklara neden olmaktadır. Gelir dağılımını bozması, kaynak tahisatını olumsuz etkilemesi, büyüme ve kalkınma açısından sorun oluşturması şeklinde ekonomiyi pek çok alanda etkilemektedir. Enflasyonun ilgili olumsuz etkileri aşağıda incelenmiştir.

3.4.1. Enflasyonun Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkisi

Enflasyon gelir dağılımını bozmaktadır. Enflasyon sonucunda özellikle sabit gelirlilerin ve ücretlilerin(işçi, memur, emekli vb.) satın alma gücü azalmakta, serbest meslek ve sermaye sahiplerine doğru bir gelir transferi söz konusu olmaktadır. Böylece gelir dağılımı bozulmakta, en yoksul kesim ile en zengin kesim arasındaki fark artmakta, toplumsal refah düşmekte eşitlik ve sosyal adaletten uzak, huzursuz ve sağlıksız bir toplum oluşmaktadır (Daşdemir, 2014:203). Gelir dağılımındaki adaletsizliklerin artması, manevi ve ahlaki değerlerde aşınmaya, yolsuzluk, rüşvet ve benzeri olayların artmasına sebep olmaktadır. Hatta aile bağları zayıflamakta ve boşanmalar artmaktadır (Dinler, 2011:478).

Bir ekonomide enflasyon artış oranı mevcut gelir düzeyindeki artış oranından daha fazla gerçekleşirse, bu durum gelir dağılımını olumsuz yönde etkiler. Ancak toplumdaki gelir, enflasyon oranıyla eşit ölçüde artarsa enflasyonun olumsuz etkisi gözlenmez.

Örneğin, enflasyon oranı % 50 düzeyinde arttığında toplumun gelirinde % 50 oranda bir artış sağlanabilirse enflasyonun gelir dağılımına yönelik negatif etkisi ortadan kalkar (Özyakışır, 2013:333).

Enflasyon, faiz oranlarının artmasına sebep olur. Yüksek faizler nedeniyle işadamları yatırım yapmaktan kaçınır. Yatırımların azalması ise işsizliğin ve beraberinde yoksulluğun artmasına sebep olur ve gelir dağılımının daha da bozulmasına sebep olur.

3.4.2. Enflasyonun Kaynak Tahsisi Üzerindeki Etkisi

Enflasyon, ekonominin ticaret ve ödemeler bilançolarını aleyhe çevirdiğinden döviz transferlerinin yapılıp yapılmayacağı, makine, yedek parça ithalatına kaynak bulunup bulunmayacağı, hammadde temin etmekteki zorlukların aşılamayacağı kaygısı her zaman mevcut olduğundan ve işçi sendikalarının işçi ücretlerini arttırmak için işveren üzerine yaptıkları baskılar, kritik zamanlarda artan vergi oranları gibi nedenler, daha başka nedenlerle birleşerek işverenlerin yatırım kararlarını etkiler (Özbilen, 1998:177).

Enflasyon kaynakların kullanımı üzerindeki olumsuz etkilerini yalnız tüketim harcamalarının artması şeklinde göstermez. Böyle devrelerde spekülative kazançların çekici hale gelmesi makine ve teçhizat yatırımlarının hacimce azalmasına, kısa vadeli yatırımların yoğunluk kazanmasına ve spekülative yatırımların artmasına sebep olur (Türk, 1998:87).

Dolayısıyla enflasyon ekonomideki göreceli fiyat yapısını bozarken üretim faktörlerinin üretim alanları arasında dağılımında usallıktan uzaklaşmasına neden olur (Dinler, 2011:479).

3.4.3. Ödemeler Dengesi Üzerindeki Etkisi

Enflasyon dönemlerinde ekonomideki fiyatların artması, döviz kurlarında gerekli düzenlemeler yapılmadığı takdirde ithal mallarının daha ucuza gelmesine, ihracat mallarının ise fiyatlarının yükselmesine sebep olur. Bu durumda ithalat düzeyi artarken, ihracat oranı azalır ve ödemeler dengesi bozulmalar gerçekleşir (Dinler, 2011:478).

Dış ticaret dengesi, ihracat ve ithalat oranlarının eşitliği durumunda sağlanır. Enflasyonist dönemlerde ithalat ihracatı aştığı için bu denge bozulur. Dengesizliği gidermek için ise ithalatın azaltıp ihracatın artırılması gerekir. Bu da ulusal paranın yabancı paralar karşısında değerinin düşürülmesiyle olur. Yani devalüasyon yapılarak ithalat pahalı hale getirilip ihracat artışı sağlanır. İthalatın pahalı hale getirilmesi demek ithal girdilerin fiyatlarının artması demektir. Bu da enflasyonun daha da şiddetlenmesine yol açar (Özyakışır, 2013:335).

3.4.4. Tasarruf ve Yatırımlar Üzerindeki Etkisi

Enflasyon oranı yükseldikçe düşük ve orta gelirlilerin tasarruf meyli azalmakta ve tüketim harcamaları artmaktadır. Yüksek gelirliler ise artan tasarruflarını daha çok mali yatırımlara (altın, döviz, gayrimenkul vb.) yönelmektedir. Dolayısıyla enflasyon dönemlerinde bir taraftan tasarrufların azalması, diğer taraftan yüksek faiz oranları ve risk nedeniyle uzun vadeli reel yatırımlar yapılmamaktadır (Daşdemir, 2014:203).

Enflasyon dönemlerinde yurt içi tasarruf hacmi içinde zoraki tasarrufların hacmi artsa bile, bu artışlar gönüllü tasarruflardaki azalmayı telafi edemediği zaman, yurt içi toplam tasarruf hacmi üzerinde bir azalma meydana gelecektir. Bu ise ekonominin daha az yatırım yapması imkânına sahip olması demektir (Özbilen, 1998:176).

3.4.5. Enflasyonun Büyüme Üzerindeki Etkisi

Enflasyonun büyüme üzerinde olumsuz etkisi vardır. Yatırımların azalmasına sebep olduğu için ekonominin büyümesine engel olmaktadır. Enflasyonist dönemlerde yatırım yapmak iş adamları açısından büyük risk taşımaktadır. İş adamları gelecekteki fiyatların ne olacağını pek kestiremedikleri için yüklenecekleri risk karşılığı ancak çok yüksek kar beklentisi olan sahalara yatırım yaparlar. Bu tür sahalarda büyüme az olur (Ertek, 2009:443).

Enflasyon oranı yükseldikçe düşük ve orta gelirlilerin tasarruf meyli azalmakta ve tüketim harcamaları artmaktadır. Yüksek gelirliler ise artan tasarruflarını daha çok mali ya da spekülâtif yatırımlara (altın, döviz, gayrimenkul vb.) yöneltmektedir. Dolayısıyla uzun

vadeli yatımlar yapılamamakta üretim azalmakta ve ekonomik büyüme durmaktadır (Daşdemir, 2014:203). Bu yüzden enflasyon ülkeler açısından istenmeyen bir durumdur.

Enflasyon, bir ekonomide fiyatlar genel düzeyinin sürekli ve hissedilir olarak artmasını ifade etmektedir. Fiyat artışlarının sürekli ve hissedilir olması önem taşımaktadır. Çünkü her fiyat artışı enflasyon olarak ifade edilemez. Enflasyon; yapısal sebeplerle ya da talep veya maliyet artışlarından kaynaklanmaktadır. Enflasyon da bütçe açıkları gibi istenilmeyen bir durumdur. Enflasyon olgusu da tasarrufların erimesi, gelir dağılımının bozulması, yatırımların azalması gibi çeşitli sorunları beraberinde getirmektedir. Bu durum ise maliye ve para politikalarının etkili olarak uygulanması gerekliliğini ortaya koymuştur.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BÜTÇE AÇIKLARI VE ENFLASYON İLİŞKİSİ, 2000-2018 YILLARI ARASINDA TÜRKİYE EKONOMİSİNDEKİ BÜTÇE AÇIKLARI VE MAKROEKONOMİK DEĞİŞKENLER ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

4.1. BÜTÇE AÇIKLARI VE ENFLASYON İLİŞKİSİ

Enflasyon ve kamu kesimi açıkları arasındaki ilişkisi politik iktisat alanının yanı sıra akademik literatürde de önemli ve tartışmalı sorunlardan birisidir (Solomon ve Wet, 2004:112). Söz konusu ilişkinin niteliğine ilişkin görüşler zamanla değişiklik göstermiştir. Genel anlamda, Ricardocu Denklik açısından geleneksel modeller para politikasının fiyat düzeyini belirlemede etkin olduğunu ve bireylerin rasyonel beklentilerle hareket ettiklerini kabul etmektedirler. Dolayısıyla maliye politikasının toplam talep ile fiyatlar genel seviyesine yönelik bir etkisinin olmadığını varsaymaktadırlar. Örneğin, Klasik iktisadi görüş, enflasyonu klasik miktar teorisiyle izah etmeye çalışmakta ve enflasyonun temel belirleyicisinin parasal faktörler olduğunu ve maliye politikasının etkisinin olmadığını savunurlar. Buna karşın Keynesyen görüş, klasiklerin aksine ekonominin talep cephesine ağırlık vermekte ve kamu harcamalarında meydana gelen artış ya da vergi gelirlerinin azalması sonucu gerçekleşen bütçe açıklarının talep düzeyini arttırarak enflasyonu etkileyebileceğini savunmaktadır. Keynes'e göre artan kamu açıklarının borçlanma ya da merkez bankası yoluyla finanse edilmesi enflasyonu arttırmaktadır (Bedir ve Tural, 2014:1).

Klasik yaklaşımın denk bütçe argümanı 1929 Ekonomik Krizi'ne dek hakim görüş olmuştur. Bütçe açıkları bu döneme kadar “kaçınılması gereken bir günah ya da tehlike” olarak görülmüştür. 1929 Krizi ve sonrasında Keynes'in “Para, Faiz ve İstihdamın Genel Teorisi” adlı kitabının yayınlamasıyla devletin ekonomiye müdahale etmesinin gerekliliği kabul edilmiştir. Bu kapsamda, katı bütçe denkliği anlayışının terkedilmesi ve bütçenin dönemsel denkliğinin önemli olduğu düşüncesinin oluşması neredeyse bütçe açıklarının meşru kılınmasına yol açmıştır. Öte yandan bu süreçte 1929 Krizi'ne ilave olarak II. Dünya Savaşı ve Sosyal Devlet görüşünün benimsenmesi, siyasetçiler için de

seçmenlerden vergi alınması yerine bütçe açıklarına başvurma cazip olması, kamu açıklarını çoğu ülkede karşılaşılan bir soruna dönüştürmüştür (Sağlam ve Uğurlu, 2013:72). Günümüzde kamu kesimi açıkları gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler açısından önemli bir problem konumundadır. Söz konusu açıkların, ülkelerin makroekonomik dengeleri üzerine etkileri oldukça geniş bir alanda araştırma konusu haline gelmiştir. Kamu kesimi açıkları; ülkelerin kararlı bir fiyat istikrarına engel teşkil etmesi başta olmak üzere, sürdürülemez büyüme, reel yüksek faiz, aşırı dalgalanan döviz kurları, geniş çaplı dış ticaret açıkları gibi çoğu sorunun sebebini oluşturmaktadır (Bayrak ve Kanca, 2013:91).

Bütçe açıkları, para arzı artışı ve fiyat düzeyi ilişkisi, özellikle yüksek enflasyonun görüldüğü gelişmekte olan ülkeler açısından en önemli inceleme konularından biridir (Oktayer, 2010:432).

Gelişmekte olan ülkelerde enflasyon sorunu giderek kronikleşmektedir. Maliye politikası teorilerinde de görüldüğü üzere uygulamalı çalışmalarda bütçe açıklarının enflasyon düzeyine etkisini açıklamaya çalışan birçok çalışma bulunmasına karşın hala bir uzlaşma mevcut değildir. Klasik ve Monetarist teoriler, maliye politikalarının dolayısıyla bütçe açıklarının etkisizliğini savunurken, Keynesyen yaklaşım, hoş olmayan Monetarist aritmetiği ve fiyat düzeyinin mali yaklaşımında ise bütçe açıklarının enflasyona etkileyeceğini savunmaktadır (Oruç, 2016:1).

Bütçe açıkları ile enflasyon arasında bir ilişki bulunup bulunmadığı konusunda bir fikir birliği olmamakta ve yapılan çalışmalar, çelişkili sonuçlar vermektedir. Literatür incelendiğinde bütçe açığı ile enflasyon arasında ilişki olduğunu ifade eden birçok çalışma olmasına rağmen herhangi bir nedensellik olmadığını belirten çalışmalar da bulunmaktadır (Doğru, 2014:116).

Enflasyon ile bütçe açıkları arasındaki ilişki literatürde sıklıkla ele alınan konular arasındadır. Birçok iktisatçı tarafından farklı ülkeler, dönemler, ekonometrik yöntemler ve değişkenlerin incelendiği çalışmalarda, enflasyon ile bütçe açıkları arasındaki ilişkinin yönü araştırılarak çeşitli iktisadi öneriler sunulmuştur (Abdioğlu ve Terzi, 2009:197).

Esasen bu konuda birkaç on yılı aşkın süredir yürütülen bir hayli araştırma bulunmaktadır. Aşağıda son zamanlarda yapılan çalışmaların özet bir modeli sunulmuştur (Bulawayo ve diğerleri, 2018:14):

- Bütçe açığının enflasyon üzerinde önemli bir etkisi olduğunu öne süren çalışmalar
- Enflasyonun bütçe açıklarını etkilediğini fakat aksinin doğru olmadığını ileri süren çalışmalar
- Enflasyon ve bütçe açıkları arasında ilişki bulunmayan çalışmalar

Kamu açıkları ile enflasyon ilişkisine yönelik birçok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalarda kullanılan başlıca değişkenler şu şekildedir: Bütçe açığı, parasal büyüme, para arzı, enflasyon oranı, gayri safi milli hasıla (GSMH), gayri safi yurt içi hasıla (GSYİH), kamu kesimi borçlanma gereği (KKBG), kamusal gelirler, kamusal harcamalar, iç borç stoku, senyorej, paranın dolanım hızı ve vergi gelirleridir (Sağlam ve Uğurlu, 2013:74).

Kamu kesimi açıklarında meydana gelen artış ve enflasyon oranlarındaki artış arasında gerçekleşen ilişkiyi ele alan çalışmalar başta ABD olmak üzere çoğunlukla gelişmiş ülkelere yöneliktir. Gelişmekte olan ülkeler açısından bu konudaki ampirik araştırmalar oransal olarak daha az sayıdadır (Bayrak ve Kanca, 2013:95).

4.2. TÜRKİYE'DE BÜTÇE AÇIKLARI VE ENFLASYON İLİŞKİSİ

Türkiye'de 1950'li yıllarda düşük düzeyli bütçe açıkları, yanlış politika ve ekonomik krizler sebebiyle artış göstermiştir. Özellikle 1980 yılının ikinci yarısı sonrasında artan bütçe açıklarını finanse etmek için merkez bankası kaynaklarına başvurulmuştur. Söz konusu uygulama 2000'li yıllara dek sürmüştür. Türkiye'de siyasi istikrarın sağlanması yani 2002 sonrası uygulanan sıkı maliye politikasıyla bütçe açıkları hızla düşüşe geçmiştir (Oruç, 2016:17).

Türkiye, kamu açıklarını 1970'li yıllarda gerçekleşen petrol şoklarının da etkisiyle önemli bir sorun olarak hissetmiştir. 24 Ocak 1980 Kararları'yla bir yapısal dönüşümle birlikte dışa açılan Türkiye Ekonomisi'nde 1980'li yıllarda da süren açıklar yüksek bir enflasyonla birlikte seyretmiştir. 1990'lı yıllar ise, bir ekonomik kriz (1994 yılında) ve yoğun iç borçlanmaya başvuru bir dönemdir. 1999 yılında IMF ile yapılan bir Stand-By anlaşması sonrasında 2000'li yıllarda da iki ekonomik kriz yaşanmıştır. Kasım 2000 ve

Şubat 2001 Krizleri ile sarsılan Türkiye Ekonomisi Mayıs 2001’de açıklanan “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı” uygulamasına yönelmiştir. 2000 ve 2001 Krizlerinin sebepleri incelendiğinde yine kamu açıkları ve bu açıklar dolayısıyla oluşan borç yükü ve enflasyon olgusu görülmektedir (Sağlam ve Uğurlu, 2013:72).

Enflasyon ile bütçe açıkları ilişkisi literatürde sıkça incelenen konulardandır. Birçok iktisatçı tarafından farklı ülke, dönem, ekonometrik yöntem ve değişkenlerin incelendiği çalışmalarda, enflasyon ve bütçe açıkları arasındaki ilişkinin yönü araştırılarak çeşitli iktisadi önerilerde bulunulmuştur (Abdioğlu ve Terzi, 2009:197).

Türkiye ekonomisinde bütçe açıkları ve enflasyon ilişkisini inceleyen birçok çalışma yapılmasına karşın, kullanılan veri setlerinin farklılığı, analiz edilen dönemlerde farklı para ve maliye politikalarının uygulanması ve seçilen kontrol değişken setlerinin birbirinden farklı olması sonuçların da farklı olmasına sebep olmuştur. Çalışmalarla ulaşılan uzlaşma noktası uzun vadede bütçe açıklarının para arzının genişlemesine bağlı olarak enflasyon etkisi oluşturduğudur. Yani makro iktisat teorisinin öngörüsü Türkiye ekonomisi için sağlanmaktadır (Doğru, 2014:118).

4.3. 2000-2018 YILLARI ARASINDA TÜRKİYE EKONOMİSİNDE BÜTÇE AÇIKLARI

Türkiye ekonomisinde bilhassa 1980 yılı itibarıyla hızla gelişen küreselleşmenin bir uzantısı olan serbest piyasa ekonomisi koşulları benimsenmeye başlamıştır. Bu kapsamda uygulamaya konulan dışa açık ekonomi politikaları, yabancı sermayenin teşvik edilmesini hedefleyerek ekonomik büyümeye hizmet edecek şekilde özel sermayenin ekonomi içerisindeki payının artırılmasına yönelik olarak uygulanmasına rağmen bir müddet sonra zamansız dışa açılmanın ortaya çıkardığı bazı sorunlar gerçekleşmiştir. Özellikle sıcak para girişlerindeki artışlar ve dolayısıyla finansal piyasalardaki istikrarsızlık, kamu maliyesinde kamu açıklarının ve buna bağlı olarak enflasyonun hızlı bir biçimde artış göstermesine ve finansman dengesinin bozulmasına sebep olmuştur (Şimşek, 2007:53).

Kamu finansman dengesinde meydana gelen bozulma ve reel faiz oranlarının yüksek düzeyini koruması sebebiyle borç stokundaki yükselme, enflasyon hızındaki artış

eğilimi ve ekonomik daralmanın sürmesi, 2000 yılında orta vadeli bir programın uygulanmasını gerekli hale getirmiştir (TCMB 2000 Yılı Raporu, 2001:13).

Türkiye ekonomisinde 1999 yılbaşı sonrası uygulanmaya başlayan “Enflasyonu Düşürme Programı” 2000 yılında meydana gelen gelişmelerin temel belirleyicisidir. Söz konusu programın orta vadeli amaçları; 3 yıl sonrasında enflasyonu tek haneli rakamlara ulaşması, reel faiz oranlarının azaltılması, ekonomik büyüme potansiyelinin yükseltilmesi, kaynakların etkin kullanımının sağlanması şeklindedir. Program üç temel unsura sahiptir. Bunlar; sıkı maliye politikası uygulamalarıyla faiz dışı fazlanın artırılması, yapısal reformların gerçekleştirilmesi ve özelleştirmenin hızlandırılması; enflasyon hedefiyle uyumlu gelirler politikası; düşük enflasyon hedefine odaklanmış para ve kur politikalarıdır. Program kapsamında, 2000 yılında kur sepetinde gerçekleşen günlük değerler 12 aylık bir dönem olmak üzere önceden kamuoyunun bilgisine sunulmuştur (TCMB 2000 Yılı Raporu, 2001:13).

Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizleri sonrasında ekonomiden önemli oranda sermaye çıkışı meydana gelmiş ve Türk lirası dalgalanmaya bırakılarak hızla değer kaybetmiştir. Söz konusu gelişmeler, üretici ile tüketicinin güven duygusunu olumsuz yönde etkileyerek iç talebi ve ekonominin daralma sürecine girmesine sebep olmuştur (Merkez Bankası 2001 Yıllık Rapor, 2002:18).

Finansal piyasalarda baş gösteren ve dış kaynaklı şokların etkisiyle hızlıca ekonomiyi sarsan bir kriz dönemi başlamıştır. Kriz döneminde arka arkaya gerçekleşen 2000 ve 2001 krizlerinin etkisinden kurtulmak maksadıyla bilhassa 2000 yılı itibarıyla kamu mali dengesini sağlamaya yönelik daraltıcı mali uygulamalar zamanla kamu açıklarını azaltmış ve böylelikle enflasyonun düşmesine yardımcı olmuş, kriz döneminin kısılmasını sağlamıştır. Bu yöntemle kamu mali dengesinin sağlanması yönünde önemli başarılar sağlansa dahi bu hedefe ulaşmak maksadıyla uygulanan daraltıcı mali tedbirler reel ekonomide yatırım ve istihdam düzeyini düşürerek ekonomik büyümeyi olumsuz etkilemiştir (Şimşek, 2007:53).

Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizlerinden sonra “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı” uygulanmaya başlanmıştır. Programın temel amaçları şu şekildedir: Bankacılık sektörüne yönelik tedbirleri hızla alarak mali piyasalarda gerçekleşen belirsizliği azaltmak, faiz

oranları ve döviz kurlarında istikrarı sağlamak, ekonomik etkinliğe ilişkin yapısal reformları gerçekleştirmek, makroekonomik politikaları enflasyonla mücadelede etkin bir biçimde kullanmak ve sürdürülebilir bir büyüme ortamı tesis etmektir. Bu kapsamda, kamu kesiminde artan borç yükünü sürdürülebilir hale getirmek için sıkılaştırıcı maliye politikası uygulanmış, para politikası olarak Merkez Bankası'nın kısa vadeli faiz oranlarındaki etkisi artırılmış ve dalgalı kur rejimi uygulanmaya konulmuştur (Merkez Bankası 2002 Yıllık Rapor, 2003:13).

2002 yılında, makroekonomik hedeflere uyum sağlayan parasal genişlemenin ötesine geçmemek ve geçilmeyeceğine iktisadi ajanları ikna edebilmek için parasal hedefleme politikası uygulamaya konulmuştur (Merkez Bankası 2002 Yıllık Rapor, 2003:14).

2000'li yıllarda Türkiye'de en büyük ekonomik kriz meydana gelmiş ve bütçe açığı rekor düzeye ulaşarak % 17 oranına yükselmiştir. Ertesi yıl ise ufak bir düşme olmuştur. Tek parti hükümetinin kurulması, IMF programına bağlı kalınması ve hükümet tarafından alınan sıkı mali tedbirler sonucunda 2003 yılında % 25,5 oranında azalmıştır. Bu istikrar durumu sürerek, 2006 yılında bütçe fazlası verilmiştir. Küresel ekonomide durgunluğun meydana gelmesi ve mortgage krizi esnasında bütçe açıkları artmasına rağmen son yıllarda yaklaşık % 2 düzeyinde bütçe açığı gerçekleşmiştir (Oruç, 2016:5).

Dünyanın bütün ülkelerinde olduğu gibi Türkiye ekonomisi de son dönemler itibariyle birtakım ekonomik sorunlarla karşı karşıya bulunmaktadır. Bu sorunlar arasında ise; ekonomik istikrarsızlık, işsizlik, enflasyon oranları, ödemeler genel dengesi, yatırım-tasarruf dengesi, kaynak kullanımı vb. konular önem arz etmektedir. (Çukurçayır, 2016:2).

Tablo 4.1: Türkiye’de Bütçe Açıklarının Başlıca Nedenleri

	GELİR KAYNAKLI NEDENLER	HARCAMA KAYNAKLI NEDENLER
Yapısal Nedenler	<p>-Düşük vergi kapasitesi</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Gelir dağılımının bozuk olması ▪ Düşük GSMH artış hızı ▪ Hızlı nüfus artış hızı ▪ Düşük kişi başına gelir artış hızı ▪ Tarım sektörünün büyüklüğü <p>-Düşük vergi gayreti</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Zayıf vergi idaresi ▪ Denetim yetersizliği ▪ Donanım yetersizliği ▪ Vergi uyumsuzluklarının kısa sürede çözüme kavuşturulamayışı ▪ Kayıt ve muhasebe sisteminin yetersizliği <p>-Kayıt dışı ekonominin büyüklüğü ve vergi kaçakçılığı</p>	<p>-Yoğun altyapı yatırımları</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ GAP, otoyollar, telekomünikasyon vb. <p>-Bölgesel dengesizliklerinin giderilmesine yönelik harcamalar</p> <p>-Artan nüfus ile beraber artan mal ve hizmet talebi</p> <p>-İç göç</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Gecekondulaşma, ▪ Kentleşme <p>-Aşırı istihdam</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Kamuda istihdam edilen personel sayısındaki hızlı artış <p>-Ücret eşitsizliği</p>
Mali ve Kurumsal Nedenler	<p>-Vergi sisteminin yetersizliği</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Oturmamış ve sık sık değiştirilen vergi mevzuatı ▪ Vergiden kaçınma ▪ Dar tabanlı buna karşın yüksek oranlı vergi sistemi ▪ Kayıt dışı ekonominin yüksekliğinden dolayı düşük vergi tahsilatı <p>-Vergi sisteminin artan oranlılık derecesinin arzulanan hassasiyet ve etkinlikte olmaması</p>	<p>-Bütçe dışı fon uygulamaları</p> <p>-Bütçeleme tekniğinin yetersiz olması</p> <p>-Mali yanılısama</p>

Ekonomik, Sosyal ve Siyasal Nedenler	<ul style="list-style-type: none"> -Vergi bilincinin ve ahlakının yerleşmemiş olması -Vergi harcamalarının(muafiyet, istisna ve teşvikler) büyüklüğü -Sık sık tekrarlanan vergi afları -Muafiyet ve istisnalarının kapsamının daraltılmaması -Vergiye karşı direnme -Olivera-Tanzi Etkisinin işlenmesi -Kamu kesiminin büyüklüğü ve kamu kesiminin etkisizliği -Ortanca seçmenin bedavacılığı -Neo-Liberal politikaların etkisi 	<ul style="list-style-type: none"> -Etkin çalışmayan KİT'ler <ul style="list-style-type: none"> ▪ Kamu bankalarının görev zararları ▪ Zarar eden üretici KİT'ler -Askeri harcamalar ve terörle mücadele -Transfer harcamalarının her geçen gün artması <ul style="list-style-type: none"> ▪ Tarımsal destekleme ve sübvansiyonlar ▪ İç ve dış borç faiz ödemeleri ▪ Sosyal güvenlik kuruluşlarına yapılan transferler ▪ Erken emeklilik ve dolayısıyla emekli sayısındaki hızlı artış ▪ Sağlık giderlerindeki artış -Patinkin Etkisinin işlenmesi -Yerel yönetimlere yapılan transferlerin artması <ul style="list-style-type: none"> ▪ Genel bütçeden ayrılan payların artması ▪ Bazı vergilerin yerel yönetimlere devri(Emlak, Çevre temizlik vb.) -Türk Cumhuriyetlere ve KKTC'ye yapılan yardımlar -Doğal afetler <ul style="list-style-type: none"> ▪ Deprem ▪ Su baskınları ▪ Kuraklık -Diğer nedenler(popülist politikalar) <ul style="list-style-type: none"> ▪ Sırf politik sebeplerle bakanlık ve milletvekili sayısının artırılması ▪ Siyasal partilere yapılan yardımlar ▪ Vergi iadesi ve konut edindirme yardımları ▪ Yoksulluk, yolsuzluk ve rüşvet
---	--	---

Kaynak: Şen ve diğerleri, 2007:203-204

4.3.1. 2000-2018 Yılları Türkiye'de Bütçe Açıklarının Gelişim Süreci

Türkiye ekonomisi, 2000 yılında hızlı bir büyüme gerçekleştirmiştir. Kasım 2000 ve Şubat 2001 döneminde mali piyasalarda meydana gelen krizler nedeniyle olumsuz yönde etkilenmiş ve 2001 yılı içinde ekonomi yeniden daralmaya başlamıştır (Merkez Bankası 2001 Yıllık Rapor, 2001:17).

2001 yılı Türkiye Ekonomisi bakımından en kötü yıllardan biri olarak görülebilir. Tablo 4.2 içerisindeki veriler incelendiğinde özellikle büyüme oranının negatif değerler alması ve enflasyon oranının iki haneli yüksek bir orana sahip olması ülkenin içerisinde bulunduğu kritik durumu özetlemektedir. 2001 yılının değerlendirebilmesi için bu yıla ilişkin temel veriler tablo 4.2'de görüldüğü gibidir.

Tablo 4.2: 2001 Yılı Temel Veriler

Büyüme Oranı	-5.7
Enflasyon	68.53
Faiz Giderleri / Bütçe Giderleri (%)	47.2
Kamu Borç Stoku / GSMH	78.9
Milli Gelir	240,2 Milyar TL
Toplam Borç	189,4 Milyar TL
Borçlanma Maliyeti Faiz Oranı (%)	74.8
Toplam İhracat	31 Milyar \$
Toplam İthalat	41,4 Milyar \$
Turizm Gelirleri	8 Milyar \$
Merkez Bankası Döviz Rezervi	18.7 Milyar \$

Kaynak: TÜİK Ulusal Verilerden yararlanılmıştır.

2001 yılı değerlendirilirken Türkiye'nin deneyimlediği önemli bir ekonomik kriz yılı olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Tablo 4.2'ye göre 2001 yılında kamu borç stokunun GSYH'ya oranı %78.9 düzeyindedir. Bu oran kamu borcunun sürdürülebilirliği açısından sorun içermektedir. Benzer şekilde ithalat ve ihracat değerleri incelendiğinde 10 Milyar \$'ı aşan bir cari açık söz konusudur. Enflasyon oranının ise oldukça yüksek olduğu ve bireylerin satın alma güçlerini aşırı derecede erittiği söylenebilmektedir.

Türkiye Ekonomisi, 2001 yılında gerçekleşen önemli daralma sonrasında 2002 yılında yeniden büyümeye başlamıştır. Ekonomik büyümede uygulanan iktisat politikalarına güven duyulması ve iç talebin canlanması yönünde iyimser beklentiler olumlu etkiler sağlamıştır (Merkez Bankası 2002 Yıllık Rapor, 2003:18).

2002 yılının ikinci yarısında ortaya çıkan siyasal belirsizliklerle Kasım ayında yapılan erken seçime karşın, büyüme hızı beklentilerin üstünde gerçekleşerek % 6,2 düzeyine ulaşmış, tüketici fiyatları artış hızı ise yılsonu hedefinin altında gerçekleşerek % 29,7 düzeyine gerilemiştir. Yaşanan siyasal belirsizliğin ekonomi programının kararlı bir şekilde uygulanmasında iktisadi bir kesintiye sebebiyet vermemesi ve fiyat istikrarı odaklı para politikası uygulamasının sürdürülmesi, enflasyon oranını azaltarak, diğer olumlu makroekonomik gelişmelere de katkı sağlamıştır (Merkez Bankası 2003 Yıllık Rapor, 2004:15).

2002 yılında krizin atlatılması amacıyla ciddi adımlar atan Türkiye ekonomisi, 2003 yılı itibarıyla küreselleşme sürecinin de desteğiyle güçlü bir büyüme sağlamıştır. Makroekonomik istikrarı sürdürülebilir, ekonomiyi esnek, etkin ve verimli kılacak yapısal

reformlar ile uygulanan sıkı para ve maliye politikaları, ekonomide güven ve istikrar ortamı oluşturmuştur (Acar, 2013:17).

Türkiye ekonomisi 2002 ile 2003 yıllarında büyüme sürecine girmiş ve 2004 yılında bu süreç giderek hız kazanmıştır. Bu dönemde ekonomik programın kararlı bir biçimde uygulanması sonrasında, iktisadî temeller oldukça güç kazanmıştır (Merkez Bankası 2004 Yıllık Rapor, 2005:19).

Türkiye ekonomisinin 2002 yılında girdiği büyüme süreci 2005 yılında, 2004 yılına oranla yavaşlama göstererek, devam etmiştir (Merkez Bankası 2005 Yıllık Rapor, 2006:15).

Türkiye ekonomisindeki 2002 yılında başlayan kesintisiz büyüme, 2007 yılında da devam ederek, Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla (GSYİH) 2007 yılında % 4,7 değerinde büyüme göstermiştir (Merkez Bankası 2007 Yıllık Rapor, 2008:15).

2002 yılı itibarıyla kararlılık içinde uygulanan makroekonomik politikalar ve yapısal reformlarla iktisadi istikrarın kalıcılaştırılması sonucu dikkat çekici bir makroekonomik performans sağlanmıştır. Uluslararası piyasalarda gerçekleşen olumlu ortam dolayısıyla özel sektör yatırımları ve verimlilik artışının da etkisi sayesinde 2002-2007 yıllarında yüksek büyüme hızı sağlanmış, Türkiye ekonomisi son altı yıl içerisinde ortalama % 6,8 oranında büyüme sağlamıştır (Merkez Bankası 2008 Yıllık Rapor, 2009:7).

2002-2007 dönemlerinde yüksek oranlı büyüme sağlanmış, ihracat ile üretimde yüksek oranda artışlar sağlanmış, enflasyon oranları düşmüş, mali disiplin nispeten de olsa gerçekleşmiştir. Yapısal açıdan büyüme dönemlerinde cari açığı da artan Türkiye ekonomisinde, kriz öncesi dönemde küresel likidite bolluğu sayesinde finansman sorunu oluşmamıştır (Acar, 2013:17).

Türkiye'nin 2000-2018 yılları arası merkezi yönetim bütçe büyüklükleri incelendiğinde yıllar itibarıyla bütçe giderlerinin bütçe gelirlerinden fazla olduğu görülmektedir. Bütçe giderlerinde meydana gelen artışın devletin ekonomiye müdahalesinin artmasından kaynaklandığı düşünülebilir. Ancak artan kamu giderlerinin yeterli kamusal gelirlerle finanse edilmesi gerekmektedir. Tablo 4.3 incelendiğinde bütçe

gelirlerinin bütçe giderlerinin finansmanında yetersiz olduğu ve sonuç olarak bütçe dengesinin ilgili yıllar arasında hiçbir zaman sağlanamadığı görülmektedir. GSYİH ise giderek artış göstermektedir. Diğer veriler Tablo 4.3'te verildiği gibidir.

Tablo 4.3: Türkiye'nin Merkezi Yönetim Bütçe Büyüklükleri (2000-2018)

Yıl	Giderler (Milyon TL)	Gelirler (Milyon TL)	Bütçe Dengesi (Milyon TL)	GSYİH (Milyon TL)	Faiz Dışı Denge
2000	51.344	38.229	-13.115	170.667	7.309
2001	86.972	58.416	-28.556	245.429	12.482
2002	119.604	79.420	-40.184	359.359	11.544
2003	141.248	101.040	-40.208	468.015	18.319
2004	152.093	122.964	-29.128	577.023	27.363
2005	159.687	152.784	-6.903	673.703	38.777
2006	178.126	173.483	-4.643	789.228	41.320
2007	204.068	190.360	-13.708	880.461	35.045
2008	227.031	209.598	-17.432	994.783	33.229
2009	268.219	215.458	-52.761	999.192	440
2010	294.359	254.277	-40.081	1.160.014	8.217
2011	314.607	296.824	-17.783	1.394.477	24.448
2012	361.887	332.475	-29.412	1.569.672	19.004
2013	408.225	389.682	-18.543	1.809.713	31.443
2014	448.752	425.383	-23.370	2.044.466	26.544
2015	506.305	482.780	-23.525	2.338.647	29.479
2016	584.071	554.139	-29.932	2.608.526	20.315
2017	678.269	630.490	-47.779	3.106.537	8.932
2018	830.450	757.834	-72.615	3.740.519	1.346

Kaynak: <http://www.bumko.gov.tr>

Tablo 4.4 incelendiğinde Türkiye'de GSYİH gerçekleştirmeleri, TL bazında sürekli artış göstermektedir. Bütçe dengesinin 2000-2018 yılları arasında sağlanamadığı, faiz dışı dengenin ise sadece 2009 yılında gerçekleştiği görülmektedir. İlgili veriler Tablo 4.4 ile sunulmuştur.

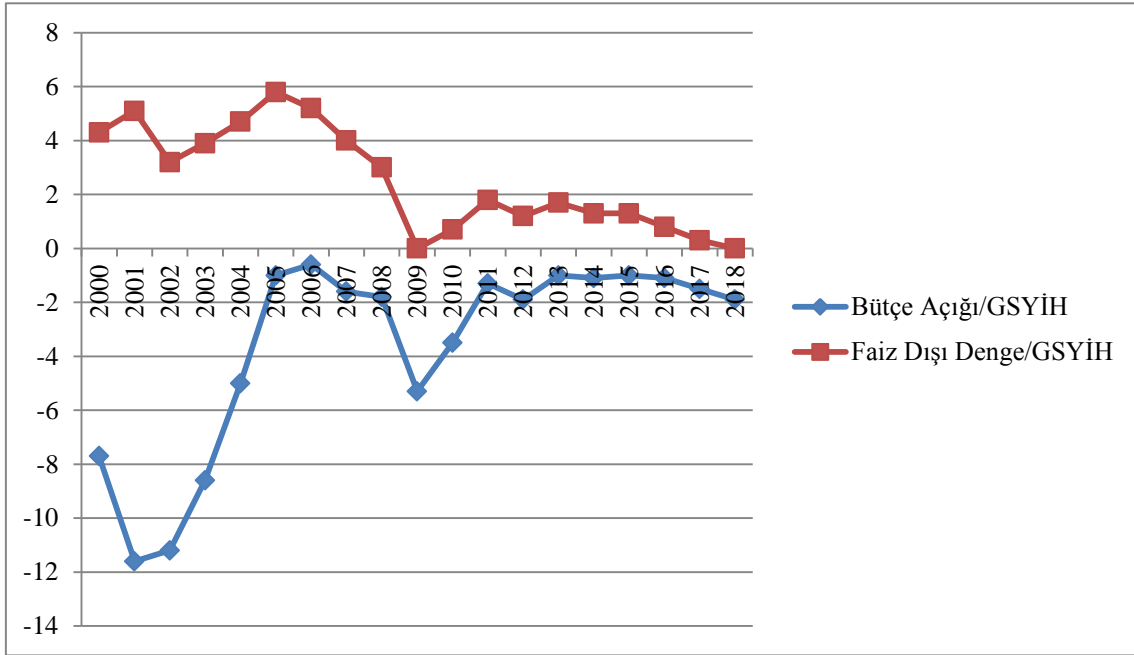
Tablo 4.4: Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla

Yıl	GSYİH (Milyon TL)	GSYİH (Milyon \$)	Bütçe Dengesi (Milyon TL)	Faiz Dışı Denge/GSYİH (%)
2000	170.667	271.768	-13.115	4.3
2001	245.429	200.998	-28.556	5.1
2002	359.359	236.338	-40.184	3.2
2003	468.015	313.776	-40.208	3.9
2004	577.023	402.952	-29.128	4.7
2005	673.703	499.874	-6.903	5.8
2006	789.228	547.832	-4.643	5.2
2007	880.461	677.438	-13.708	4.0
2008	994.783	776.643	-17.432	3.0
2009	999.192	646.893	-52.761	0.00
2010	1.160.014	772.365	-40.081	0.7
2011	1.394.477	831.696	-17.783	1.8
2012	1.569.672	871.125	-29.412	1.2
2013	1.809.713	950.355	-18.543	1.7
2014	2.044.466	934.857	-23.370	1.3
2015	2.338.647	861.879	-23.525	1.3
2016	2.608.526	862.744	-29.932	0.8
2017	3.106.537	851.491	-47.779	0.3
2018	3.740.519	763.366	-72.615	0.0

Kaynak: <http://www.bumko.gov.tr>

Grafik 4.1 incelendiğinde ise Bütçe Açığı/GSYH oranının en az olduğu yıllar 2005 ve 2006 yıllarıdır. Söz konusu oranın en yüksek olduğu yıllar ise 2001 ve 2002 yıllarıdır. 2001 ve 2002 döneminde gerçekleşen bu oranın sebebi ise o dönemde gerçekleşen krizlerle ilişkilendirilebilir. Faiz Dışı Denge/GSYH oranı ise 2005 yılında en yüksek değere ulaşmıştır. Ancak 2018 yılına gelindiğinde bu oran 0 şeklindedir.

Grafik 4.1: 2000-2018 Yılları Türkiye’de Bütçe Açıkları/GSYİH ve Faiz Dışı Denge/GSYİH(%)

Kaynak: www.bumko.gov.tr Temel Ekonomik Büyüklükler verileriyle düzenlenmiştir.

Bütçe açıkları ekonomik büyüme üzerinde bazı etkiler gösterebilir. Diğer değişkenler veri iken bütçe açıklarında bir artış meydana gelmesi, özel tasarruflarda oluşan bir artışla dengelenmedikçe, ulusal tasarruflar ve yatırımlar dolayısıyla milli gelirin azalması anlamına gelebilmektedir. Özel tasarrufların bu açıkları tam anlamıyla dengeleyici olarak artmasını beklemek, en azından, tartışmalı bir yaklaşımdır. Bütçe açıklarının faiz oranları yoluyla da büyümeye birtakım etkileri bulunabilmektedir (Turan, 2008:28).

Genellikle devletin sağladığı gelirlerin üzerinde harcama yapması sonucu bütçe açıklarının finansmanı sorunu gündeme gelmektedir. Aşırı bütçe açıklarının makroekonomik istikrarsızlıklara sebep olarak büyüme oranını düşürebileceği ileri sürülebilmektedir. Diğer yandan aşırı bütçe açıkları birtakım makro sorunlara gösterge teşkil edebilmektedir. Aşırı bütçe açıkları iktisadi ajanların geleceğe ilişkin beklentilerinde değişmelere sebep olarak olumsuz gelişmeleri beraberinde getirebilmektedir (Turan, 2008:28).

Tablo 4.5 incelendiğinde özellikle büyüme oranlarının kriz dönemlerinde çok düşük olduğu görülmektedir. GSYİH düzeyi ise yıllar itibarıyla dalgalı bir seyir izlemektedir. 2009 yılı GSYİH düzeyinin düşük olması ise 2008 yılında dünya çapında gerçekleşen

Küresel ekonomik krizin bir sonucu şeklinde ifade edilebilir. Diğer oranlar ve değerler Tablo 4.5'te verilmiştir.

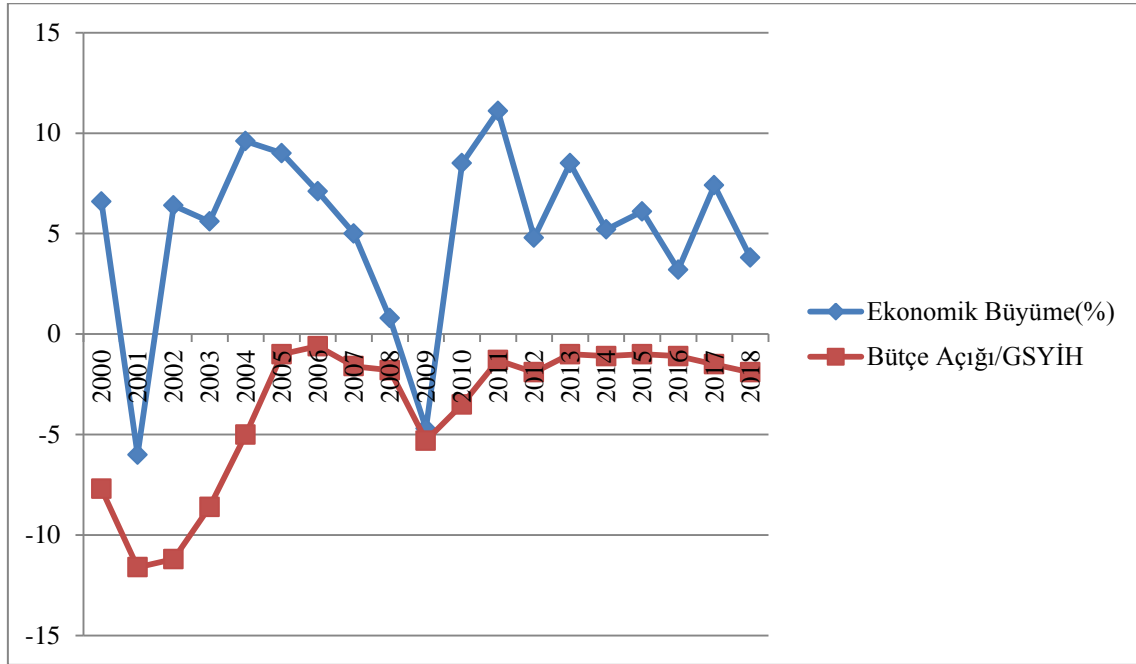
Tablo 4.5: Türkiye GSYİH Ekonomik Büyüme Oranları (%)

YILLAR	GSYİH (2009 Bazlı) (%)	Ekonomik Büyüme (%)	BD/ GSYİH
2000	59,3	6,6	-7.7
2001	43,8	-6,0	-11.6
2002	46,4	6,4	-11.2
2003	30,2	5,6	-8.6
2004	23,3	9,6	-5.0
2005	16,8	9,0	-1.0
2006	17,1	7,1	-0.6
2007	11,6	5,0	-1.6
2008	13,0	0,8	-1.8
2009	0,4	-4,7	-5.3
2010	16,1	8,5	-3.5
2011	20,2	11,1	-1.3
2012	12,6	4,8	-1.9
2013	15,3	8,5	-1.0
2014	13,0	5,2	-1.1
2015	14,4	6,1	-1.0
2016	11,5	3,2	-1.1
2017	19,1	7,4	-1.5
2018	16,0	3,8	-1.9

Kaynak: www.bumko.gov.tr

Grafik 4.2 incelendiğinde ekonomik büyüme oranı 2001 ve 2009 yıllarında negatif değerler almıştır. 2004 ve 2011 yıllarında ise Türkiye ilgili yıllar arasında en yüksek büyüme oranına kavuşmuştur. Ekonomik büyüme yıllara göre stabil olmayan bir yapıdadır. Bütçe Açığı/GSYİH oranı ise 2011-2018 yılları arasında istikrarlı bir yol izlemektedir.

Grafik 4.2: 2000-2018 Yılları Türkiye’de Bütçe Açıkları/GSYİH ve Ekonomik Büyüme (%)

Kaynak: www.bumko.gov.tr Temel Ekonomik Büyüklükler verileriyle düzenlenmiştir.

4.3.2. Türkiye’de Bütçe Açıklarının İç Borç-Dış Borç Üzerindeki Etkileri

Bütçe açıklarının finansmanında vergi gelirlerinin kullanılması her zaman mümkün olmamaktadır. Çünkü yönetimlerin, enflasyon, kayıtdışı ekonomi, vergiden kaçınma ve vergi kaçakçılığı vb. nedenlerle vergi gelirlerini düzenli olarak ve yeterli düzeyde sağlayamaması söz konusudur. Bu durum yönetimleri bütçe açıkları bakımından vergi dışı finansman yöntemlerine yönlendirmektedir. Bu yöntemler arasında iç ve dış borçlanma, bütçe açıklarının finansmanında kullanılan önemli bir maliye politikası aracı konumundadır.

Tablo 4.6’da görüldüğü üzere Türkiye’nin iç ve dış borçları gerek TL gerek Dolar bazında olsun 2000-2018 yılları arasında giderek artmıştır. Ülkeler kamusal gelirlerin, kamu harcamalarını finanse etmede yeterli olmadığı durumlarda ya da büyük yatırımlar için gerekli finansmanın temin edilemediği dönemlerde borçlanmaya başvurabilmektedir. Ancak borçlanma ile finansman yöntemi Türkiye açısından Tablo 4.6’da da görüldüğü şekilde süreklilik kazanmaktadır. Diğer yandan iç ve dış borçlanma miktarlarının artış göstermesiyle birlikte GSYİH düzeyinin de artması, söz konusu borçların sürdürülebilir olduğunu göstermektedir.

Tablo 4.6 incelendiğinde 2000 yılında Türkiye'nin iç borç miktarı 36.421 Milyon TL iken 2018 yılında bu miktar 586.142 Milyon TL şeklindedir. Türkiye'nin dış borçları ise 2000 yılında 27.347 Milyon TL iken 2018 yılında 480.971 Milyon TL düzeyine ulaşmıştır. Türkiye'nin iç ve dış borçları TL bazında artış gösterirken Dolar bazında da aynı şekilde artış gözlemlenmektedir. Türkiye'nin iç ve dış borçları, devletin ekonomide artan rolü ya da devlet organizasyonuna yüklenen görevlerin zaman içerisinde artmasının getirdiği zorunluluklar olarak düşünülebilir. Diğer bir deyişle devletlere yüklenen görevler zaman içerisinde artmaktadır. Bu yüzden devletler giderek daha fazla gelire ihtiyaç duymaktadır. Söz konusu gelirlerin vergilerle karşılanması ise her zaman mümkün olamamaktadır. Bu durum devletlerin iç ve dış borçlanma miktar ve oranlarını yıllar itibarıyla artırabilmektedir. Ancak daha önce de değinildiği gibi GSYİH oranının artması varsayımı altında iç ve dış borçlanmalar sürdürülebilirlik açısından herhangi bir sorun içermemektedir.

Tablo 4.6: Merkezi Yönetim İç ve Dış Borç Stokları

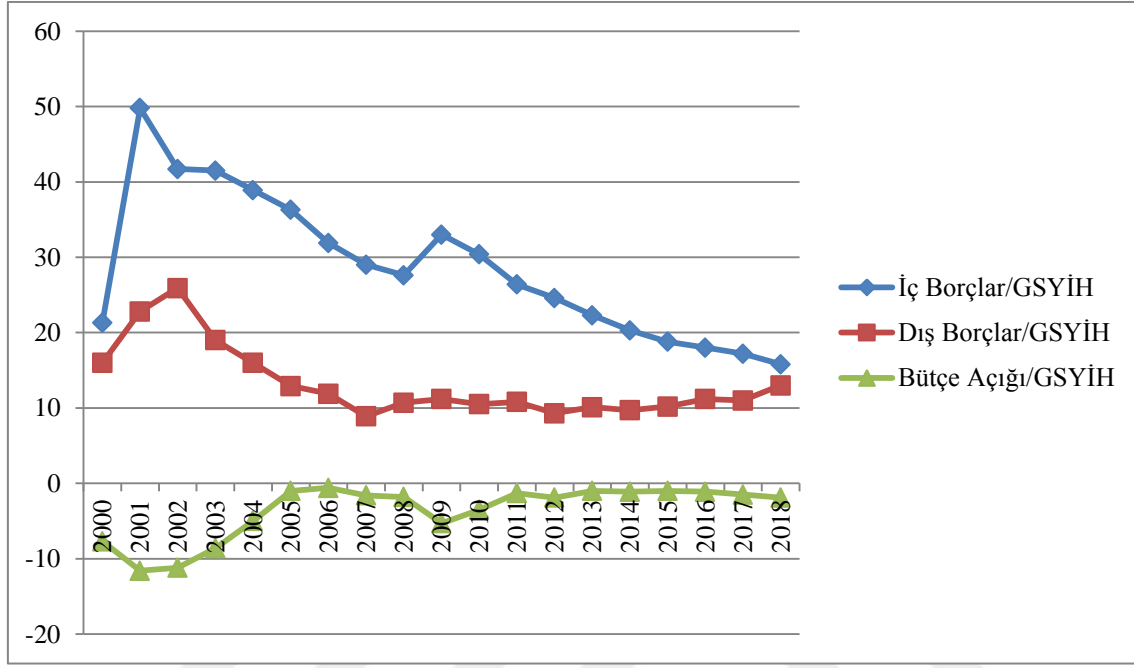
YILLAR	İç Borçlar (Milyon TL)	İç Borçlar (Milyon \$)	Dış Borçlar (Milyon TL)	Dış Borçlar (Milyon \$)	İç Borçlar/ GSYH	Dış Borçlar/ GSYH
2000	36.421	58.395	27.347	43.636	21.3	16.0
2001	122.157	99.720	56.022	45.513	49.8	22.8
2002	149.870	99.526	93.242	61.623	41.7	25.9
2003	194.387	167.262	88.847	68.583	41.5	19.0
2004	224.483	167.262	92.489	64.714	38.9	16.0
2005	244.782	182.428	87.157	64.643	36.3	12.9
2006	251.470	178.906	94.032	66.576	31.9	11.9
2007	255.310	219.207	78.552	67.120	29.0	8.9
2008	274.827	181.728	106.002	69.757	27.6	10.7
2009	330.005	219.170	112.044	74.054	33.0	11.2
2010	352.841	228.228	121.305	78.074	30.4	10.5
2011	368.778	193.432	150.291	78.831	26.4	10.8
2012	386.542	216.842	146.359	82.104	24.6	9.3
2013	403.007	188.824	183.185	85.829	22.3	10.1
2014	414.649	178.813	197.868	85.328	20.3	9.7
2015	440.124	151.370	238.121	81.896	18.8	10.2
2016	468.644	132.693	291.306	82.481	18.0	11.2
2017	535.448	140.523	341.045	89.504	17.2	11.0
2018	586.142	111.415	480.971	91.424	15.8	13.0

Kaynak: TÜİK, Temel Ekonomik Büyüklükler

Grafik 4.3'te bütçe açıklarının 2000 ile 2005 yılları arasında azalış gösterdiği ve 2005-2018 yılları arasında ise 2008 küresel mali krizi sebebiyle 2009 yılı hariç tutulmak üzere stabil bir seyir izlediği görülmektedir. Dış borçların ise 2002 yılında en yüksek düzeye ulaşmış olup 2007-2018 yılları arasında herhangi bir dalgalanma göstermemiştir. İç

borçlar incelendiğinde 2001 yılında en yüksek düzeydedir. 2002-2018 yılları boyunca 2009 yılı hariç olmak üzere sürekli azalmıştır.

Grafik 4.3: 2000-2018 Yılları Türkiye’de Bütçe Açıkları/GSYİH ve İç Borçlar/GSYİH-Dış Borçlar/GSYİH

Kaynak: TÜİK, Temel Ekonomik Büyüklükler kullanılarak düzenlenmiştir.

Kamu net borç stoku Tablo 4.7’de görüldüğü üzere yıllar itibarıyla artış göstermiştir. Belirli yıllarda azalmalar da gerçekleşmiştir. Ancak söz konusu stokun GSYİH içerisindeki payı 2001 yılı sonrasında sürekli olarak azalmıştır. Ancak belirtmelidir ki 2008 küresel ekonomik krizi bu durumu bozucu bir istisnaya sebep olmuştur. Krizin etkisi 2009 yılında % 30.9 oranında ve artış yönünde gerçekleşmiştir. Benzer şekilde 2018 yılında hem kamu net toplam borç stokunda hem de bu borcun GSYH’ya oranında aşırı derecede artış olduğu ifade edilebilmektedir. Özellikle söz konusu borç stokunun artış oranının GSYH artış oranından daha yüksek bir düzeyde gerçekleştiği düşünülmektedir. Diğer bir deyişle 2018 yılında kamu kesiminde oluşan borç stokunun, büyüme oranından daha yüksek düzeyde olduğu belirtilebilmektedir.

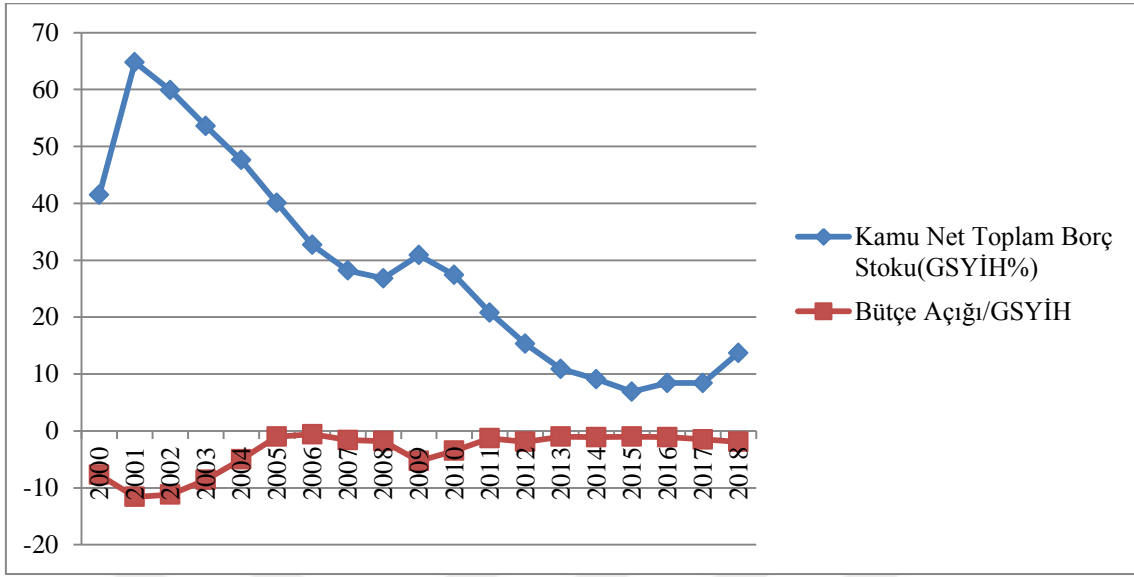
Tablo 4.7: Kamu Net Borç Stoku

Yıllar	Kamu Net Toplam Borç Stoku	Kamu Net Toplam Borç Stoku (GSYİH%)
2000	70.9	41.5
2001	159.0	64.8
2002	215.3	59.9
2003	250.8	53.6
2004	274.5	47.6
2005	270.1	40.1
2006	257.9	32.7
2007	247.9	28.2
2008	267.1	26.8
2009	309.0	30.9
2010	317.5	27.4
2011	289.6	20.8
2012	240.5	15.3
2013	197.2	10.9
2014	186.8	9.1
2015	161.0	6.9
2016	219.2	8.4
2017	262.2	8.4
2018	506.9	13.7

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, www.bumko.gov.tr

Kamu net toplam borç stokunun GSYİH içerisindeki payı Grafik 4.4'e göre genel olarak azalırken Bütçe açığının GSYİH içerisindeki payı 2005-2008 ve 2011-2017 yılları arasında istikrarlı bir görünüm sergilemektedir. Ancak 2018 yılında kamu net toplam borç stokunun artışa geçtiği ifade edilebilmektedir. 2000-2005 yılları arasında ise önce artmış daha sonra azalma yönünde bir durum söz konusudur.

Grafik 4.4: 2000-2018 Yılları Türkiye’de Bütçe Açıkları/GSYİH ve Kamu Net Toplam Borç Stoku(GSYİH%)

Kaynak: www.bumko.gov.tr ve Hazine Müsteşarlığı verileri ile düzenlenmiştir.

4.3.3. Türkiye’de Bütçe Açıklarının İstihdam-İşsizlik Üzerindeki Etkileri

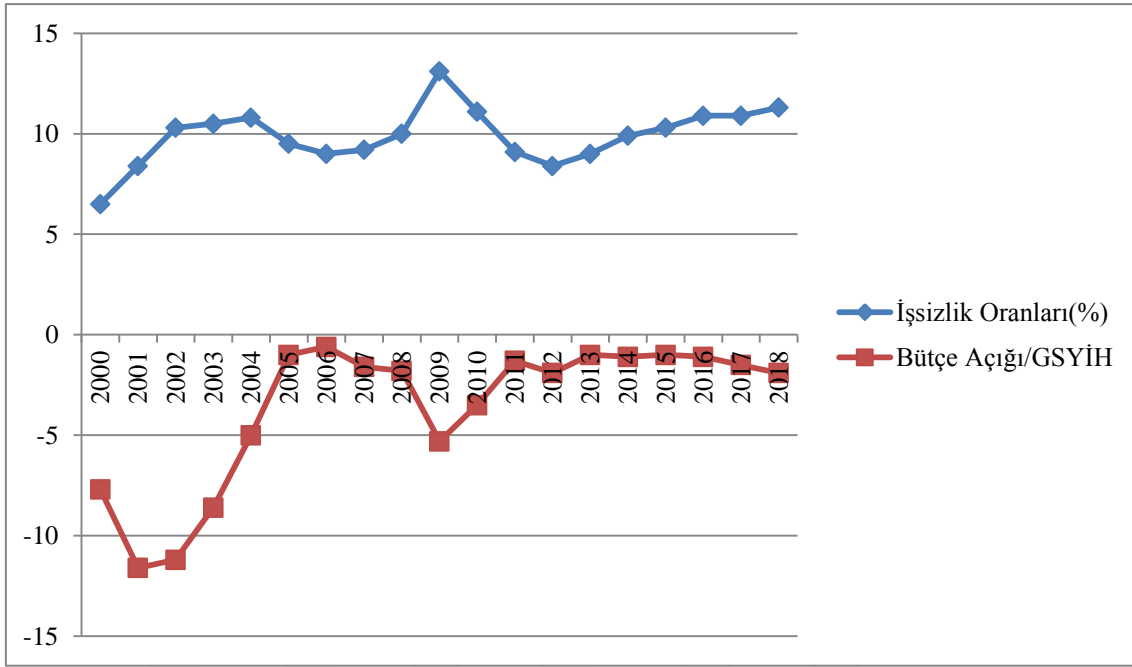
Bütçe açıklarının bazı ekonomik sorunları da beraberinde getirdiği yadsınamaz bir gerçektir. Türkiye’de 2000-2018 yılları arasında gerçekleşen işsizliğe ilişkin veriler incelendiğinde Tablo 4.8’de görüldüğü üzere 2000 yılında % 6,5 düzeyindeki işsizlik, 2001 yılında % 8,4 oranına yükselmiştir. 2002 ile 2009 yılları arasında ise % 9-10 seviyelerindedir. 2009 yılı ekonomik krizinde % 13,1 seviyelerine çıkarak son 15 yılın en yüksek işsizlik oranı gerçekleşmiştir. Dünya ekonomilerini ciddi anlamda etkileyen bu küresel kriz Türkiye ekonomisinde de önemli etkiye sebep olmuştur. 2010 yılı içerisinde azalan etkisine rağmen işsizlik oranı % 11,1 ve 2011-2018 yılları arasında % 9-10 seviyesine gerilemiştir. 2000-2018 dönemi incelendiğinde; işsizlik oranları dikkate değer bir gerileme göstermemektedir. 2009 yılı krizinin etkisiyle % 13 düzeyine kadar yükselen işsizlik oranları, izleyen dönemlerde düşmesine karşın, son 3 yıl içinde artış eğilimindedir.

Tablo 4.8: İşsizliğe İlişkin Veriler

YILLAR	İşsizlik Oranları (%)	İşgücüne Katılma Oranı	İstihdam Oranı
2000	6.5	49.9	46.7
2001	8.4	49.8	45.6
2002	10.3	49.6	44.4
2003	10.5	48.3	43.2
2004	10.8	46.3	41.3
2005	9.5	44.9	40.6
2006	9.0	44.5	40.5
2007	9.2	44.3	40.3
2008	10.0	44.9	40.4
2009	13.1	45.7	39.8
2010	11.1	46.5	41.3
2011	9.1	47.4	43.1
2012	8.4	47.6	43.6
2013	9.0	48.3	43.9
2014	9.9	50.5	45.5
2015	10.3	51.3	46.0
2016	10.9	52.0	46.3
2017	10.9	52.8	47.1
2018	11.3	53.2	47.4

Kaynak: TÜİK, İşgücü İstatistikleri

Türkiye’de 2000-2018 yılları arasında işsizlik oranları incelendiğinde Grafik 4.5’e göre işsizlik oranında artışın gerçekleştiği yıllarda bütçe açığı/GSYİH oranı da artmaktadır. İşsizliğin azaldığı yıllarda ise bütçe açığı/GSYİH oranı da azalma göstermiştir. İşsizlik oranının en yüksek düzeye ulaştığı yıl 2009 yılıdır. Bu yılda yüksek işsizlik oranının görülmesi 2008 yılında gerçekleşen küresel krizin etkilerinin kendisini göstermesinden kaynaklanmaktadır. Bütçe açığı/GSYİH oranının en yüksek seviyeye erişmesi ise 2001 yılına rastlamaktadır. Bu durum ise Türkiye’de yaşanan 2001 krizi ile ilişkilendirilebilmektedir.

Grafik 4.5: 2000-2018 Yılları Türkiye’de Bütçe Açıkları/GSYİH ve İşsizlik Oranları (%)

Kaynak: TÜİK verileriyle düzenlenmiştir.

4.3.4. Türkiye’de Bütçe Açıklarının Enflasyon Üzerindeki Etkileri

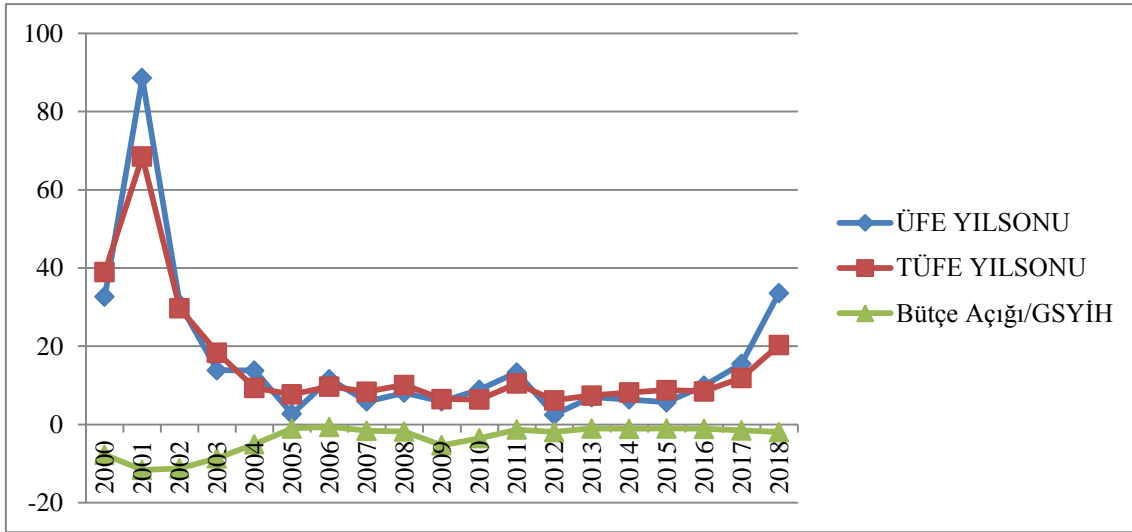
2000 yılı içerisinde % 39 seviyesindeki Tüketici Fiyatları Endeksi (TÜFE) artış oranı, 2001 yılında % 68,5’e yükselmiş, yine 2000 yılında % 32,7 olan Üretici Fiyatı Endeksi (ÜFE) (O dönemdeki adıyla Toptan Eşya Fiyat Endeksi - TEFE) artış oranı da 2001 yılında %88,6’ya yükselmiştir. 2001 yılında yaşanan ekonomik krizi takiben uygulamaya koyulan Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı (GEGP)’nin bir parçası olarak sıkı para politikası uygulanmış ve enflasyon oranında hızlı bir düşme görülmüştür.

Tablo 4.9: 2000-2018 Yılları Arası ÜFE-TÜFE Değerleri (Yüzde Değişme)

YILLAR	ÜFE YILLIK ORTALAMA	ÜFE YILSONU	TÜFE YILLIK ORTALAMA	TÜFE YILSONU
2000	51.4	32.7	54.9	39.0
2001	61.6	88.6	54.4	68.5
2002	50.1	30.8	45.0	29.7
2003	25.6	13.9	25.3	18.4
2004	11.1	13.8	10.6	9.4
2005	5.9	2.7	8.2	7.7
2006	9.3	11.6	9.6	9.7
2007	6.3	5.9	8.8	8.4
2008	12.7	8.1	10.4	10.1
2009	1.2	5.9	6.3	6.5
2010	8.5	8.9	8.6	6.4
2011	11.1	13.3	6.5	10.5
2012	6.1	2.5	8.9	6.2
2013	4.5	7.0	7.5	7.4
2014	10.3	6.4	8.9	8.2
2015	5.3	5.7	7.7	8.8
2016	4.3	9.9	7.8	8.5
2017	15.8	15.5	11.1	11.9
2018	27.0	33.6	16.3	20.3

Kaynak: TÜİK Temel Ekonomik Büyüklükler

Türkiye’de 2000-2018 yılları arasında gerçekleşen ÜFE, TÜFE ve bütçe açığı/GSYİH oranları göz önünde bulundurulursa ÜFE ve TÜFE aynı düzeyde birbirine yakın bir seyir izlerken bütçe açığı/GSYİH oranı ise 2000-2005 yılları arasında azalma göstermiş ve 2005-2018 yılları arasında istikrarlı bir seyir izlemiştir. Ancak 2009 yılı bu seyri bozan bir istisna olarak görülebilmektedir. ÜFE ve TÜFE gerçekleştirmeleri devamlı olarak birbirine yakın orandadır. Ancak 2000-2005 yılları değerlendirildiğinde ÜFE ve TÜFE oranlarının yüksek olduğu yıllarda bütçe açığı/GSYİH oranında da bir yüksek düzeyde gerçekleştiği dikkat çekmektedir. 2005 yılında ÜFE ve TÜFE oranlarının azalmasıyla birlikte bütçe açığı/GSYİH oranının da azaldığı Grafik 4,6’da görülebilmektedir.

Grafik 4.6: 2000-2018 Yılları Türkiye’de Bütçe Açıkları/GSYİH ve ÜFE-TÜFE

Kaynak: TÜİK, Ulusal Verileri ile düzenlenmiştir.

4.3.5. Türkiye’de Bütçe Açıklarının Dış Ticaret ve Dış Ekonomik İlişkiler Üzerindeki Etkileri

2000-2018 döneminde Türkiye’nin ihracat oranı 5,5 kat artmıştır. 2000 yılında 27,7 milyon dolar olan ihracat hacmi, ilk kez 2007 yılında 100 milyon dolar seviyesini aşarak, 107,2 milyon dolara ulaşmıştır. 2008 yılında 132 milyon doları aşan ihracat, 2009 küresel krizinde 102 milyon dolara gerilemiştir. 2010-2018 döneminde de ihracat artışı sürerek 2015 yılı itibarıyla 156.993 milyon dolara ulaşmıştır. Cari işlemler dengesinin 2000-2018 yılları arasında genel olarak cari açık şeklinde gerçekleştiği görülmektedir. İhracatın ithalatı karşılama oranı ise sürekli olarak artış göstermiştir. 2000 yılında 51.0 düzeyinde olan ihracatı karşılama oranı, 2018 yılında ise 72.0 seviyesine ulaşmıştır.

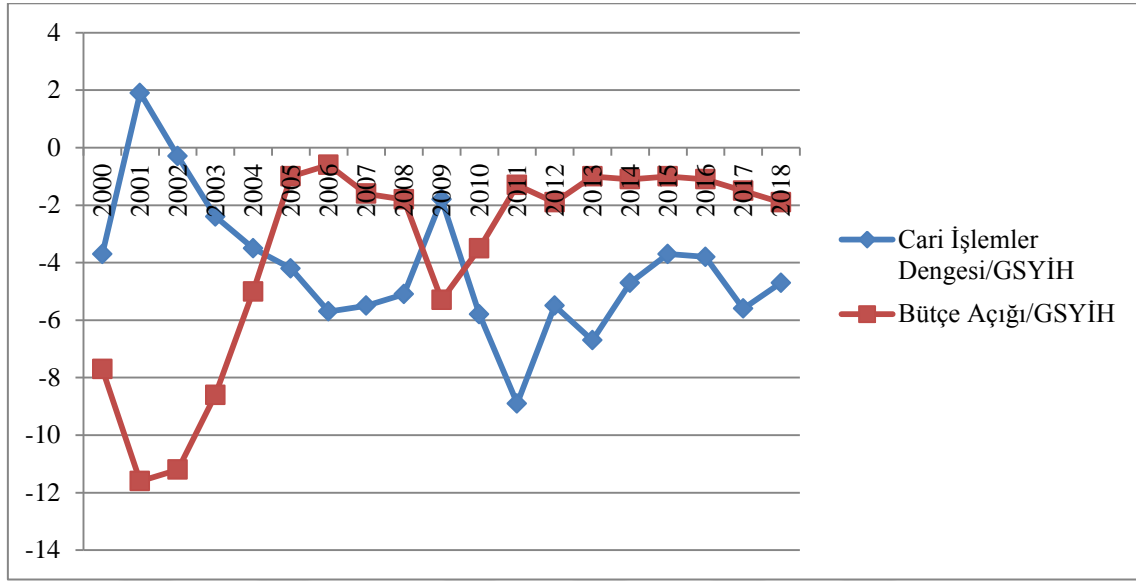
Tablo 4.10: Ödemeler Dengesi (Milyon \$)

YILLAR	İhracat (FOB)	İthalat (CIF)	Dış Ticaret Dengesi	Cari İşlemler Dengesi	Cari İşlemler Dengesi/ GSYİH	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı
2000	27.705	54.503	-26.728	-9.920	-3.7	51.0
2001	31.334	41.399	-10.065	3.760	1.9	75.7
2002	36.059	51.554	-15.495	-626	-0.3	69.9
2003	47.253	69.340	-22.087	-7.554	-2.4	68.1
2004	63.167	97.540	-34.373	-14.198	-3.5	64.8
2005	73.476	116.774	-43.298	-20.980	-4.2	62.9
2006	85.535	139.576	-54.041	-31.168	-5.7	61.3
2007	107.272	170.063	-62.791	-36.949	-5.5	63.1
2008	132.028	201.964	-69.936	-39.425	-5.1	65.4
2009	102.143	140.929	-38.786	-11.358	-1.8	72.5
2010	113.883	185.544	-71.661	-44.616	-5.8	61.4
2011	134.906	240.839	-105.933	-74.402	-8.9	56.0
2012	152.462	236.544	-84.082	-47.963	-5.5	64.5
2013	151.803	251.661	-99.858	-63.642	-6.7	60.3
2014	157.610	242.178	-84.568	-43.644	-4.7	65.1
2015	143.839	207.234	-63.395	-32.109	-3.7	69.4
2016	142.530	198.619	-56.089	-33.137	-3.8	71.8
2017	156.993	233.801	-76.808	-47.355	-5.6	67.1
2018	170.000	236.000	-66.000	-36.000	-4.7	72.0

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri

Cari işlemler dengesinin ve bütçe açığının GSYİH'ye oranları 2000-2018 yılları arasında Grafik 4.7 çizgi grafiğiyle açıklanmaya çalışılmıştır. Söz konusu grafikte bütçe açığının yüksek olduğu 2001 yılında cari işlemler dengesinin cari fazla şeklinde gerçekleştiği görülmektedir. Aynı şekilde genellikle cari işlemler dengesi ile bütçe açığı arasında ters yönlü bir değişim olduğu ifade edilebilmektedir. Ancak 2012 yılı sonrası cari işlemler dengesi azalma ve artma eğilimi gösterirken bütçe açığının stabil olduğu görülmektedir.

Grafik 4.7: 2000-2018 Yılları Türkiye’de Bütçe Açıkları/GSYİH ve Cari İşlemler Dengesi/GSYİH

Kaynak: TÜİK, Temel Ekonomik Büyüklükler ile düzenlenmiştir.

Döviz kuruna ilişkin olarak Tablo 4.11 incelendiğinde yıllar itibarıyla ortalama döviz kurunda dönem sonu döviz kuru oranlarında sürekli bir artış gerçekleştiği görülebilmektedir. Ortalama dolar kuru 2000 yılında 0.624 düzeyinde iken 2018 yılında 4.813 seviyelerine kadar ulaşmıştır. Ortalama ve dönem sonu kur değerleri incelendiğinde milli para biriminin, Dolar karşısında sürekli bir azalma gösterdiği sonucuna ulaşılabilmektedir.

Tablo 4.11: Döviz Kurları (TL)

Yıllar	Ortalama Dolar Kuru	Dönem Sonu Dolar Kuru
2000	0.624	0.672
2001	1.225	1.44.
2002	1.506	1.635
2003	1.493	1.396
2004	1.422	1.342
2005	1.341	1.343
2006	1.431	1.413
2007	1.302	1.165
2008	1.293	1.512
2009	1.547	1.506
2010	1.500	1.546
2011	1.670	1.907
2012	1.793	1.783
2013	1.901	2.134
2014	2.188	2.319
2015	2.720	2.908
2016	3.021	3.532
2017	3.648	3.810
2018	4.813	5.261

Kaynak: TCMB Ortalama, Dönem Sonu Döviz Kurları

Dolar kurlarının yerli para birimi karşısında düşük olmasının, Türkiye'nin ihracat imkanlarını artırabileceği düşünülebilmektedir. Çünkü Türkiye'nin para biriminde meydana gelen düşüş diğer ülkeler için Türkiye'de üretilen malları daha ucuz konuma getirebilmektedir. Ancak yerli para biriminin Dolar karşısında uzun süreli düşme eğiliminde seyretmesi ulusal paraya olan güvenin sarsılması ya da dolarizasyon gibi sorunlara da neden olabilmektedir.

BEŞİNCİ BÖLÜM

ENFLASYON, BÜTÇE AÇIĞI VE VERGİ GELİRİ İLİŞKİSİNİN EKONOMETRİK ANALİZİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

5.1. ARAŞTIRMANIN AMACI

Çalışmada enflasyon, bütçe açıkları ve vergi gelirleri arasındaki ilişki belirlenmeye çalışılmıştır. Bu amaçla enflasyon, bütçe açıkları ve vergi gelirleri arasındaki ilişkinin belirlenmesinde zaman serisi analizi kullanılmıştır. Bu amaca uygun olarak VAR modeline dayalı, etki tepki analizi ve varyans ayrıştırma hesaplamasından yararlanılmıştır. VAR modelinin seçilmesinin ana nedeni bu modelin literatüre göre makroekonomik çalışmalarda en etkili model olarak kabul edilmesinden dolayıdır.

5.2. LİTERATÜR ÖZETİ

Bütçe açıkları ve enflasyon oranı arasındaki ilişki stilize edilmiş bir bilgi değildir. Ekonomi literatüründe bütçe açığından enflasyon yönünde teorik olarak ilişki kuran en az iki yaklaşım bulunmaktadır. Ancak son zamanlarda bazı yazarlar ampirik olarak enflasyondan bütçe açığı yönünde bir ilişki elde etmişlerdir (Rosa, 2011:216). İktisat teorisi bütçe açığı ile enflasyon arasında bir nedensellik bağı olduğunu varsaymaktadır. Ancak bu ilişkinin kuvvetini ölçmek kolay değildir (Catao ve Terrones, 2004:548). Bütçe açıkları ve enflasyon teorik olarak günümüzün en önemli makroekonomik sorunlarından. Bütçe açıkları ve enflasyon arasındaki ilişkiye ilişkin olarak gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere ait birçok çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmalar yapılırken farklı dönemler, ekonomik analiz yöntemleri, değişkenler ve veri setleri kullanılmıştır. Yapılan çalışmalar sonucunda enflasyon ve bütçe açıkları arasında pozitif veya negatif yönlü sonuçların yanı sıra herhangi bir ilişkinin olmadığı şeklinde sonuçlara da ulaşılmıştır. Söz konusu çalışmalar sayıca fazla olup bunlardan bazıları aşağıdaki gibidir:

Çakmak ve Gökçe (2018) “Türkiye Ekonomisinde Enflasyon ve Kamu Sektörü Açığı Arasındaki Dinamik İlişkiler ve Makro-Ekonomik Yansımaları (1975-2016)” isimli çalışmada enflasyon ile bütçe açığı arasındaki ilişki Türkiye ekonomisinin 1975-2016 yılları arasında Johansen eş bütünleşme yöntemi ve Granger nedensellik testini kullanarak

analiz etmiştir. Çalışma sonucunda sürekli ve yüksek enflasyon oranlarının bütçe açıkları ve diğer makroekonomik değişkenler üzerinde olumsuz etkiler ortaya çıkardığı sonucuna varılmıştır.

Altunöz (2018) “Enflasyon ve Bütçe Açıkları Arasındaki İlişki Bağlamında Olivera Tanzi ve Patinkin Etkisinin Türkiye’de Geçerliliği” çalışmasında bütçe açıkları ve enflasyon arasındaki ilişki Türkiye ekonomisinde 2000-2016 dönemi üçer aylık çeyrek veriler kullanılarak Türkiye’de Tanzi ve Patinkin etkisinin varlığı analiz etmeye çalışmıştır. Enflasyonla bütçe gelirleri ve enflasyonla bütçe harcamaları ekonomik değişkenleri ARDL Sınır Testi Yaklaşımı, Toda Yamamoto ve Hisao nedensellik testleri kullanılarak yapılan analiz sonucunda Olivera Tanzi etkisinin Türkiye ekonomisi için geçerli olduğu saptanarak, Patinkin etkisinin varlığı tespit edilmemiştir.

Ceyhan ve Yıldız (2017) “Bütçe Açıkları Belirleyicilerinin Ekonometrik Analizi: Türkiye Uygulaması (2006-2015)” adlı çalışmada Türkiye’de 2006-2016 yılları arası üçer aylık veriler kullanılarak bütçe açıklarının büyüme, enflasyon istihdam ve döviz kurları gibi makroekonomik değişkenler üzerindeki etkisini ekonometrik analiz yöntemleri ile analiz etmiştir. ADF Birim Kök Testi, Var analizi, Johansen eş bütünleşme testi ve Granger nedensellik testinin kullanılarak yapılan çalışma sonucunda bütçe açıkları ile büyüme ve enflasyon arasında pozitif ilişki olduğu tespit edilmiştir. Sonuç olarak büyüme oranındaki artışlar bütçe açıklarının arttırmakta, bütçe açıklarındaki artışlar ise enflasyonu arttırmaktadır.

Berk ve Karayılmazlar (2017) “Bütçe Açığının, Cari Açık, Ekonomik Büyüme ve Enflasyon Üzerindeki Etkileri: Türkiye Örneği” çalışmasında bütçe açıklarının cari açık, ekonomik büyüme ve enflasyon üzerindeki etkilerini Türkiye ekonomisinde 1980-2015 dönemine ait yıllık veriler kullanarak VAR analizi yöntemiyle analiz edilmiştir. Yapılan analiz sonucunda göre bütçe açıklarındaki değişimin cari açık, ekonomik büyüme ve enflasyon makroekonomik değişkenlerini negatif olarak etkilediği sonucuna varılmıştır.

Karakurt, Şahingöz ve Şentürk (2017) “Mali Disiplin ve Enflasyon İlişkisi Üzerine Bir Analiz: Türkiye Örneği” çalışmasında mali disiplin unsurları (bütçe dengesi, faiz dışı bütçe dengesi ve kamu borç stokunun) ile enflasyon arasında ilişki olup olmadığı Türkiye ekonomisi 1980-2016 yılları ekonomik verileri kullanılarak Toda-Yamamoto nedensellik

testi, etki-tepki fonksiyonu analizleri ile ekonometrik olarak analiz edilmeye çalışılmıştır. Elde edilen analiz sonuçlarına göre bütçe açığındaki artışların enflasyonu arttırdığı, faiz dışı bütçe dengesinin fazla verilmesinin enflasyonu azalttığı, kamu borç stokundaki artışın ise kısa dönemde enflasyonu azaltıcı yönde bir etkisi olduğu ancak uzun dönemde pozitif yönde etkisinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Akar ve İpek (2016) “Bütçe Açığı ve Enflasyon Arasındaki İlişki: Türkiye İçin Ampirik Bir Analiz” Bütçe açığı ve enflasyon arasındaki ilişki Türkiye ekonomisi 2004:1-2015:2 dönemler arası üçer aylık çeyrek verileri kullanılarak ekonometrik olarak incelemiştir. ARDL analizi, Toda-Yamamoto nedensellik analizi ve Etki Tepki Fonksiyonları model ve veri seti incelenerek analiz etmesi kullanılarak yapılan analiz çalışması sonucunda bütçe açıklarının enflasyonu hem kısa hem de uzun dönemde artırıcı etkilerinin olduğunu ortaya koymaktadır. Ekonomide enflasyonist baskıyı bütçe açıkları arttırmaktadır.

Öz ve Kaya (2016) “Enflasyon, Bütçe Açığı ve Para Arzı İlişkisinin Türkiye Ekonomisi Açısından Değerlendirilmesi: 1980-2014 Dönemi” adlı çalışmada Türkiye ekonomisinde 1980-2014 dönemine ait üçer aylık çeyreklik veriler kullanılarak bütçe açığı ve para arzının enflasyon üzerindeki etkisi incelenmeye çalışılmıştır. ARDL sınır testi modelinin kullanılması ile yapılan analiz incelemesi sonucunda para arzı ile enflasyon arasında uzun dönemli pozitif bir ilişki olduğu sonucu bulunurken, enflasyon ile bütçe açığı arasında uzun dönemde herhangi bir ilişki olmadığı ancak kısa dönemde bütçe açığı ile enflasyon arasında pozitif bir ilişkinin olduğu sonucu bulunmuştur.

Oruç (2016) “Bütçe Açıkları Enflasyonist Etkiye Sahip Midir? Türkiye Üzerine Uzun Dönemli Analiz” adlı çalışmada, Türkiye ekonomisinin 1950-2014 dönemine ait yıllık veriler kullanılarak bütçe açığı ve enflasyon arasında uzun dönemli ilişki olup olmadığı birim kök testi, dinamik en küçük kareler yöntemi ve Philipis-Oualiris metodu uygulanarak tespit edilmiştir. Sonuç olarak bütçe açığındaki artışların enflasyonu kuvvetli bir şekilde etkilediği gözlemlenmiştir.

Aytaç ve Sağlam (2014) “ Kamu Açıkları İç Borç ve Faiz Oranı İlişkisi: Türkiye Örneği” adlı çalışmada Türkiye’de 1980-2012 dönemi yıllık veriler kullanılarak bütçe açıkları, iç borç ve faiz oranı arasındaki ilişki incelenmiştir. Var analizinin kullanıldığı

analizde faiz oranlardaki artışın enflasyonu arttırdığı, enflasyonun da bütçe açıklarını arttırdığı sonucuna varılmıştır. Bu sonuç Türkiye’de iç borç stokunun ve borçların finansmanının merkez bankasından borçlanarak sağlanmasının enflasyon üzerinde doğrudan etkili olduğunu göstermektedir.

Doğru (2014) ‘‘Yüksek Enflasyon Dönemlerinde Bütçe Açığı ve Enflasyon Arasında Nedensellik İlişkisi Var mıdır? 1978-2002 Dönemi Türkiye Örneği’’ adlı çalışmada Türkiye ekonomisinde bütçe açıkları ve enflasyon arasında uzun ve kısa dönemde bir ilişkinin olup olmadığı 1978-2002 dönemleri arası yıllık veriler kullanılarak incelenmiştir. Granger nedensellik testi ve Johansen eş bütünleşme yönteminin kullanılarak yapıldığı analiz sonucunda kısa dönemde bütçe açıklarındaki yüzde birlik artışın enflasyonu % 14 daha fazla arttırdığı gözlemlenmiştir. Bütçe açıkları ile enflasyon arasında uzun dönemli pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğu sonucu bulunmuştur.

Bedir ve Tural (2014) ‘‘Bütçe Açığı ve Enflasyon: Türkiye İçin Bir Sınır Testi Yaklaşımı’’ çalışmasında Türkiye ekonomisinde 1970-2010 yılları arası yıllık veriler kullanılarak bütçe açıklarının enflasyona sebep olup olmadığı analiz edilmiştir. ARDL sınır testi modelinin kullanılması ile yapılan analiz incelemesi sonucunda bütçe açıkları ile enflasyon arasında hem kısa hem de uzun dönemli pozitif bir ilişki olduğu sonucu bulunmuştur.

Sağlam ve Uğurlu (2013) ‘‘Kamu Açıkları, Parasal Büyüme ve Enflasyon İlişkisi: Türkiye Örneği (1983-2008)’’ çalışmasında Türkiye ekonomisinde 1983-2008 dönemi için yıllık veriler kullanılarak bütçe açıkları, para arzı artışı ve enflasyon arasındaki uzun dönemli ilişki Sınır testi yaklaşımı ve Var analizi ile analiz edilmeye çalışılmıştır. Sonuç olarak uzun dönemde değişkenler arasında bir ilişki bulunamamışken kısa dönemde para arzındaki artışların enflasyonu arttırdığı kamu kesimi borçlanma gereksinimindeki artışın para arzını arttırdığı, enflasyonu ise azalttığı sonucuna ulaşılmıştır.

Koçak ve Özmen (2012 ‘‘Enflasyon, Bütçe Açığı ve Para Arzı İlişkisinin ARDL Yaklaşımı İle Tahmini: Türkiye Örneği’’ çalışmasında Türkiye’de 1994:1-2011:4 dönemleri arası üçer aylık çeyrek yıllık veriler kullanılarak enflasyon, para arzı ve bütçe açığı arasındaki uzun dönemli ilişkinin olup olmadığı incelenmiştir. ARDL sınır testi modelinin kullanıldığı analiz sonucunda bütçe açığı ve enflasyon arasında kısa ve uzun

dönemde herhangi bir ilişki olmadığı ancak para arzı ve enflasyon arasında hem kısa hem de uzun dönemde bir ilişki olduğu görülmüştür.

Bayrak ve Kanca (2013) “Türkiye’de Kamu Kesimi Açıklarının Nedenleri ve Fiyatlar Genel Düzeyi Üzerindeki Etkileri” adlı çalışmada Türkiye’de 1980-2011 döneminde bütçe açıklarının enflasyon üzerinde bir etkiye sahip olup olmadığı incelenmiştir. Çalışmada Johansen Eşbütünleşme testi ve Granger Nedensellik testi Koentegrasyon analizi, ve ADF testi kullanılmıştır. Sonuç olarak bütçe açıkları ve enflasyon arasında kısa ve uzun dönemde pozitif ve anlamlı bir ilişkinin olduğunu ve bütçe açıklarındaki artışın enflasyonu olumsuz yönde etkilediğini göstermektedir.

Oktayer (2010) “Türkiye’de Bütçe Açığı, Para Arzı ve Enflasyon İlişkisi” adlı çalışmasında Türkiye ekonomisinde 1987-2009 dönemleri arasında bütçe açıkları, para arzı artışı ve enflasyon arasında ilişki olup olmadığı incelenmiştir. Johansen Eşbütünleşme Testi kullanılarak yapılan analizin sonucunda uzun dönemde bütçe açığındaki artışların enflasyonu arttırdığı sonucuna ulaşılmıştır. Türkiye ekonomisinde para ve maliye politikalarında mali kuralın uygulanmasının ekonomik istikrarı sağlamada etkili olabileceği görülmüştür.

Baldemir, Bakımlı ve Kesbiç (2004) “Bütçe Açıkları ile Parasal Büyüme ve Enflasyon Arasındaki İlişki: Türkiye İçin Bir Model Denemesi” çalışmasında Türkiye ekonomisinde 1989-2003 dönemleri arasında bütçe açıklarının finansmanında kullanılan kısa vadeli avans, iç borçlanma ile enflasyon arasında ilişki olup olmadığı incelenmiştir. 1989-1997 dönemleri arasında bütçe açıklarının finansmanının kısa vadeli avanslarla sağlandığı, bunun sonucunda para arzının arttığı ve enflasyonda bir artış yaşandığı tespit edilmiştir. 1997 sonrası dönemde ise bütçe açıklarının finansmanında iç borçlanmaya başvurulmasının enflasyonu düşürdüğü görülmüştür.

Abdioğlu ve Terzi (2009) “Enflasyon ve Bütçe Açıkları İlişkisi: Tanzi ve Patinkin Etkisi” çalışmasında bütçe açıkları ve enflasyon arasındaki ilişki Türkiye ekonomisinde 1975-2005 dönemi yıllık veriler kullanılarak Türkiye’de Tanzi ve Patinkin etkisinin varlığı analiz edilmeye çalışılmıştır. Enflasyonla bütçe açıkları arasında uzun dönemde ilişki olup olmadığı Pesaran, Shin ve Smith (2001) sınır testleri kullanılarak analiz edilmiştir. Bütçe açıkları ile enflasyon arasında uzun dönemde negatif bir ilişki olduğu görülmüştür. Yapılan

analiz sonucunda Patinkin etkisinin Türkiye ekonomisi için geçerli olduğu saptanmış Olivera Tanzi etkisinin varlığının Patinkin etkisine göre daha az olduğu tespit edilmiştir.

Altıntaş, Çetintaş ve Taban (2008) ‘‘Türkiye’de Bütçe Açığı, Parasal büyüme ve Enflasyon Arasındaki İlişkinin Ekonometrik Analizi: 1992–2006’’ çalışmasında Türkiye ekonomisinde 1992:1 ve 2006:12 dönemine ait verileri kullanılarak bütçe açıkları, para arzı ve enflasyon arasındaki ilişki ARDL sınır testi ile incelenmiştir. Yapılan analiz sonucunda bütçe açığı ve enflasyon arasında kısa ve uzun dönemde herhangi bir ilişki olmadığı ancak para arzı ve enflasyon arasında hem kısa hem de uzun dönemde pozitif bir ilişki olduğu görülmüştür.

Günaydın (2004) ‘‘Bütçe Açıkları Enflasyonist Midir? Türkiye Üzerine Bir İnceleme’’ adlı çalışmasında Türkiye ekonomisinde 1971-2002 dönemleri arasında bütçe açıkları, para arzı artışı ve enflasyon arasında ilişki olup olmadığı incelenmiştir. Johansen Juselius Koentegrasyon testi kullanılarak yapılan analizin sonucunda uzun dönemde bütçe açıklarındaki artışların enflasyonu arttırdığı ve bütçe açıklarının enflasyon üzerinde doğrudan etkisinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Günaydın (2002) ‘‘Türkiye’de Kamu Kesimi Açıkları ve Enflasyon’’ çalışmasında, Türkiye ekonomisinin 1975-1998 dönemine ilişkin verileri kullanılarak bütçe açıkları ile enflasyon arasındaki ilişki incelenmiştir. Çalışmada Granger nedenselliğın Hsiao versiyonu ve Phillips Perron ve Augmented Dickey-Fuller birim kök testleri kullanılmıştır. Çalışma sonucunda Türkiye’de bütçe açıkları ile enflasyon arasında iki yönlü pozitif bir ilişki olduğu görülmüştür. Enflasyondaki artışın vergi gelirlerini azalttığı ve vergi gelirlerindeki azalışın ise kamu açıklarını arttırdığı bu da enflasyonla bütçe açıkları arasında çift yönlü bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Barışık ve Kesikoğlu (2006) ‘‘Türkiye’de Bütçe Açıklarının Temel Makroekonomik Değişkenler Üzerine Etkisi [1987:1-2003:4 Var, Etki-Tepki Analizi, Varyans Ayırıştırması]’’ adlı çalışmada Türkiye ekonomisinde 1987:1-2003:4 dönemleri çeyrek yıllık veriler kullanılarak bütçe açıklarının enflasyon, cari açık, istihdam, büyüme ve yatırım makroekonomik değişkenleri üzerindeki etkileri VAR analizi ve Granger Nedensellik testi kullanılarak incelenmiştir. Bütçe açığı ile enflasyon arasında pozitif çift yönlü, bütçe açığı ile cari açık arasında negatif çift yönlü ve bütçe açığı ile

büyüme arasında kısa dönemde negatif çift yönlü uzun dönemde pozitif çift yönlü bir ilişki bulunmuştur. Bütçe açığı ile yatırımlar arasında herhangi bir ilişki görülmemiştir.

5.3. VERİ SETİ VE YÖNTEM

Bu çalışma 2000-2018 dönemine ait aylık zaman serisi analizine dayanmaktadır. Söz konusu veri seti Merkez Bankası EVDS veri bankasından sağlanmıştır. Bu çalışmada örtülü bir amaç olarak enflasyon bağımlı değişken, bütçe açığı ve vergi gelirleri bağımsız değişkenler olarak kabul edilerek söz konusu bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken üzerindeki etkileri analiz edilmiştir. Bu amaca uygun biçimde analiz fonksiyonu şu biçimdedir:

$$\text{Inf} = f(\text{BD}, \text{TAX})$$

(1)

Burada; Inf: aylık enflasyon oranlarını, BD: Aylık bütçe açığını ve TAX: aylık vergi gelirlerini simgelemektedir. Çalışmaya ait veri setinin tanımlayıcı istatistikleri ise Tablo 1 de gösterilmiştir.

Jarque Bera (JB) test istatistiği serilerin normal dağılıp dağılmadığını göstermektedir. JB istatistiğinde null (sıfır) hipotezi serilerin normal dağılmadığı biçimindedir. Tablo 5.1’de görüldüğü gibi her üç seri içinde olasılık değeri % 1 anlamlılık düzeyinde null hipotezin reddine işaret etmektedir. Buna göre her üç seri de yani Inf, BD ve TAX normal dağılım göstermektedir.

Bundan sonraki aşama serilerin durağanlık sınamalarıyla ilgilidir. Ekonometrik çalışmalarda ele alınan serilerin durağan olmaları beklenir. Çünkü durağan olmayan zaman serileriyle yapılacak sınamalar sahte bulgular elde edilmesine yol açabilecektir. Bu çalışmada serilerin durağanlık sınamaları ADF (Augmented Dicky and Fuller) ve PP (Phillips ve Perron) testlerine göre yapılmış ve Tablo 5.2’de gösterilmiştir.

Tablo 5.1: Değişkenlere ait Tanımlayıcı İstatistikler

	Gözlem	Ortalama	Maksimum	Minimum	Standart Sapma	Varyasyon Katsayısı	Çarpıklık	Basıklık	Jarque-Bera
INF	228	16,825	73,160	3,990	16,909	0,074	1,977	5,722	219,103(0,00)
BD	228	-2423,671	11431	-27812	5719,346	25,084	-1,365	6,641	196,867(0,00)
TAX	228	9,562	11,126	7,392	0,878	0,003	-0,492	2,503	11,558(0,00)

Not: Varyasyon katsayısı standart sapmanın aritmetik ortalamaya oranıdır. Parantez içindeki değerler olasılık değerlerini göstermektedir.

Yukarıda da belirtildiği gibi modeli oluşturulurken değişkenler arasındaki dinamik ilişkileri görmek amacıyla, VAR modelinde değişkenlerin durağan oldukları seviyeleri bulmak gerekmektedir. Bu amaçla ekonometri literatüründe Dickey-Fuller (1981, ADF) ve Phillips-Perron (1988, PP) tarafından geliştirilen yapısal kırılmaları dikkate almayan doğrusal birim kök testleri yapılmıştır.

Tablo 5.2: ADF (1981) ve PP (1988) Birim Kök testi Sonuçları

Düzey	Değişkenler	ADF	PP	Değişkenler	ADF	PP
Sabit	INF1	-2.03(13) [0.27]	-3,11 (7) [0.02]**	INF1	-5,66(12) [0.00]***	-7,52 (6) [0.00]***
	BD	-1,74 (11) [0.40]	20.88(7) [0.00]***	BD	-10,30 (10) [0.00]***	-183,69 (85) [0.00]***
	TAX	-3,46 (13) [0,01]***	-2,18 (21) [0,21]	TAX	-3,84 (12) [0,00]***	-66,66 (169) [0,00]***

Not: ***, ** ve * değerleri sırasıyla %1, %5 ve %10 anlam seviyelerinde serilerin durağanlıklarını göstermektedir. Parantez içindeki değerler Schwarz bilgi kriterine göre optimal gecikme uzunluğunu göstermektedir. Köşeli parantez içindeki değerler olasılık değerlerini göstermektedir.

ADF ve PP test sonuçlarına göre değişkenlerin tamamı aynı seviyede (düzeyde) durağan olmadıkları görülmektedir. Bu durumda serilerin birinci sıra farkları alınarak yeniden durağanlık sınaması yapılmıştır. Elde edilen bulgular serilerin tamamının birinci sıra farklarının durağan olduğu biçimindedir.

Durağanlık sınamasından sonra VAR modeline dayalı Varyans Ayırıştırma Hesaplaması ve Etki-Tepki Analizini yapabileceğimiz anlaşılmaktadır. Ancak bu analizlere

geçmeden önce tüm değişkenler arasında nedensellik analizi yapılmıştır. Söz konusu sınamayı yapabilmek için Block Exogeneity Wald analizinden yararlanılmıştır.

Tablo 5.3: VAR Granger Nedensellik/Block Exogeneity Wald Test Bulguları

Bağımlı Değişken: DINF			
Dışlanmış	Chi-sq	df	Prob.
DBD	1.185670	5	0.9462
DTAX	2.407630	5	0.7903
Tüm Değişkenler	4.782206	10	0.9052
Bağımlı Değişken: DBD			
Dışlanmış	Chi-sq	df	Prob.
DINF	3.353433	5	0.6457
DTAX***	60.67381	5	0.0000
Tüm Değişkenler***	64.33364	10	0.0000
Bağımlı Değişken: DTAX			
Dışlanmış	Chi-sq	df	Prob.
DINF	2.706752	5	0.7451
DBD***	54.57901	5	0.0000
Tüm Değişkenler***	57.96393	10	0.0000

Not: *** %1 anlamlılık düzeyini göstermektedir.

Granger Nedensellik/Block Exogeneity Wald Testinde sıfır/null hipotez değişkenler arasında nedensellik yoktur biçimindedir. Tablo 5.3 bulguları incelendiğinde enflasyon hem bütçe açığı hem de vergi gelirleriyle çift yönlü bir nedensellik ilişkisi göstermemektedir. Buna karşın bütçe açığı ve vergi gelirleri arasında çift yönlü nedensellik ilişkisinin olduğu tahmin edilmiştir. Bu bulgular çalışmanın 1 numaralı fonksiyonel ilişkisinin geçerliliğini doğrulamaktadır. Daha açık olarak söz konusu modelde bağımlı değişken enflasyon, bağımsız değişkenler ise bütçe açığı ve vergi gelirleri olarak belirlenmelidir.

Ayrıca bütçe açığı ve vergi gelirleri arasında görülen çift yönlü nedensellik ilişkisi de ekonomi teorisine uygundur. Buna göre vergi gelirleri elbette bütçe açığını belirlemektedir. Ayrıca bütçe açığı kamunun vergi politikasını etkilemekte ve vergi

gelirlerini belirlemektedir. Yani bütçe açığının artması vergi oranlarında bir artışa yol açabilmekte ve bir sonraki dönem vergi gelirlerini yükseltici bir etki yapabilmektedir.

Son olarak ele alınan değişkenler arasındaki korelasyon ilişkisi yukarıda ortaya konan nedensellik analizi bulgularıyla desteklenmiştir. Çalışmada ele alınan değişkenlere ait korelasyon ilişkisi de Tablo 5.4'te gösterilmiştir.

Tablo 5.4: Değişkenler Arasındaki Korelasyonlar

	INF	BD	TAX
INF	1		
BD	-0,022 (+)	1	
TAX	-0,721 (-)	0,009 (-)	1

Not: Parantez içindeki değerler korelasyon ilişkisinin yönünü göstermektedir.

Korelasyon bulgularına göre bütçe açığı ve enflasyon arasında pozitif, enflasyon ve vergi gelirleri arasında ise negatif bir ilişki vardır. Bütçe açığı ve vergi geliri arasında ise negatif yönlü bir ilişki vardır.

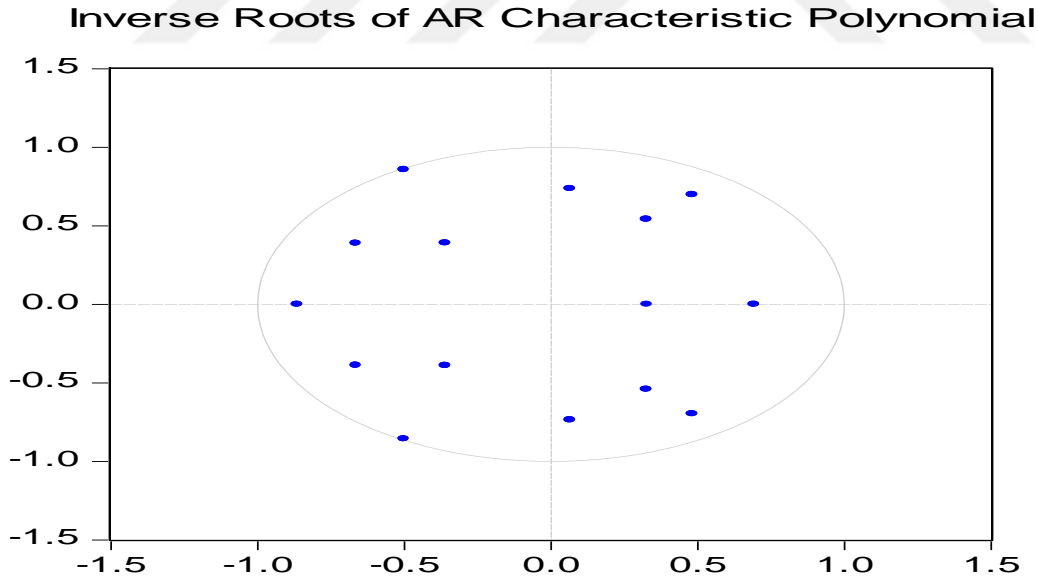
Enflasyon ve bütçe açığı arasındaki korelasyon değeri (-0.02) olarak bulunmuştur. Korelasyon değerinin negatif olması bütçe açığının hesaplama biçiminden kaynaklanmaktadır. Bütçe Açığı = $T - G$ (Vergi gelirleri-Kamu Harcamaları) olarak hesaplandığında bütçe açığı $G > T$ olduğundan negatif (-) değerler almıştır. Dolayısıyla bütçe açığı ve enflasyon ilişkisi negatif katsayı değeri çarpı negatif bütçe açığı değeri olarak hesaplanacağından korelasyon ilişkisinin yönünü pozitifdir. Aynı biçimde bütçe açığı ve vergi gelirleri arasındaki ilişkinin yönü de negatif olarak değerlendirilmelidir. Burada da pozitif katsayı değeri (0.09) çarpı negatif bütçe açığı değeri üzerinden hesaplama ilişkinin yönünün negatif olmasını gerektirmektedir. Bu durumlar korelasyon değerlerinin yanında belirtilmiştir.

Söz konusu bulgular nedensellik ilişkisini yansıtmamaktadır. Ancak enflasyon ve vergi gelirleri arasındaki negatif yönlü korelasyon enflasyonun vergi geliri kaybına yol açtığını ifade eden Tanzi-Olivera tezi ile uyumludur. Yine bütçe açıkları ve enflasyon arasındaki korelasyon ilişkisinin yönünün pozitif olması bütçe açıklarının enflasyonist olduğu biçimde yorumlanabilir. Her iki bulgu da aşağıda gösterilen VAR modeline dayalı etki tepki analiz bulgularıyla uyumludur ve tahmin tutarlılığı vardır diyebiliriz.

5.4. BULGULAR

VAR modeline dayalı varyans ayrıştırma ve etki-tepki analizlerine başlamak için öncelikle modelin gecikme uzunluğunun bulunması gerekmektedir. Bunun için verilerin durağan olduğu birinci farkları alınıp, gecikme uzunluğu Eviews 10 paket programı ile hesaplanmaktadır. Veriler aylık olduğu için 6'a kadar gecikme uzunluğu test edilmiştir. Gecikme uzunluğunun belirlenmesinde LM testinden ve Inverse Roots of AR Characteristic Polynomial (Ters köklerin birim çember içinde olması) testinden yararlanılmıştır. Her iki test sonucu Şekil 5.1 ve Tablo 5.5'te raporlanmıştır. Şekil 5.1'de görüldüğü gibi ters köklerin tamamı birim çember içerisindedir. Bu sonuca dayalı olarak modelde durağanlık ile ilgili bir sorun yoktur diyebiliriz. Ayrıca ters köklerin birim çember içerisinde olması kullanılan modelin istikrarlı olduğu yorumunu yapabilmemize de olanak sağlamaktadır. LM testine göre değişken varyans sorunu yoktur ve gecikme uzunluğu beş olarak alınmıştır. Yani istatistiki olarak anlamlılık düzeyi yüksek ve en düşük parametre değere sahip dönem gecikme uzunluğu olarak alınmıştır.

Şekil 5.1: AR Karakteristik Ters Polinom Köklerinin Birim Çemberdeki Konumları

Tablo 5.5: LM Test Bulguları

Lags	LM-Stat	Prob
1	12.39403	0.1920
2	16.36620	0.0596
3	21.71364	0.0098
4	8.294416	0.5048
5*	29.61325	0.0005
6	30.83467	0.0003

Not: * seçilmiş gecikme değerini göstermektedir.

Elde edilen sonuçlar bize modelin 5 gecikme uzunluğunda VAR analizi yapabileceğimizi göstermektedir. VAR modellerin çalışmamız için en uygun modeldir. Bunun nedeni VAR modellerinde bağımlı bağımsız değişken ayrımı olmayıp tüm değişkenler içsel değişken olarak kabul edilmektedir. Çalışmamızda yer alan enflasyon, bütçe açığı ve vergi gelirleri arasında bağımlı bağımsız değişken ayrımının somut olmadığı hem ekonomi literatürüne uygun olarak hem de Tablo 5.3 ve Tablo 5.4'te gösterilen nedensellik ve korelasyon analizleriyle ortaya belirlenmiş tüm değişkenlerin birbirini etkileyebileceği görülmüştür.

VAR Modeline dayalı varyans ayrıştırma hesaplaması bütün değişkenleri sıra ile bağımlı değişken olarak ele alıp bağımsız değişken olarak kalan diğer değişkenlerden kaynaklı şokların bağımlı değişkendeki değişmeyi açıklama güçlerini tahmin etmemize olanak sağlamaktadır. Yine VAR modeline dayalı etki tepki analizlerinde de benzer biçimde tüm değişkenler sırayla bağımlı değişken olarak ele alınmış ve bağımsız değişkenler kaynaklı şoklara bu bağımlı değişkenin dinamik tepkisi tahmin edilmeye çalışılmıştır.

VAR modeline dayalı her iki analizlerden doğru tahminler alabilmemiz için tüm değişkenlerin aynı düzeyde durağan olması gerekmektedir. Tablo 5.2'de gösterilen durağanlık sınamaları sonucu tüm değişkenlerin birinci farkları alınarak durağan hale getirilmeleri gerektiğinden VAR analizinde kullanılacak değişkenler birinci farkları alınarak modele eklenmişlerdir.

Çalışmada varyans ayrıştırma hesaplama bulguları Tablo 5.6'da, etki tepki analiz bulguları ise Şekil 5.2 kümesinde gösterilmiştir.

Tablo 5.6: Varyans Ayırıştırma Hesaplaması Bulguları

Period	S.E.	Variance Decomposition of DINF:		
		DINF1	DBD	DTAX
1	1.614700	100.0000 (0.00000)	0.000000 (0.00000)	0.000000 (0.00000)
2	1.965408	99.46944 (0.81186)	0.011935 (0.33073)	0.518628 (0.75737)
3	2.026637	99.40327 (1.05396)	0.014942 (0.64640)	0.581785 (0.95631)
4	2.038638	99.32485 (1.26748)	0.076443 (0.75311)	0.598704 (1.07545)
5	2.040741	99.15166 (1.61952)	0.142470 (0.96217)	0.705871 (1.24454)
6	2.042265	99.15021 (1.72222)	0.144971 (0.99118)	0.704819 (1.26350)
7	2.046384	99.08959 (1.77951)	0.148994 (0.98375)	0.761418 (1.34908)
8	2.049189	99.04320 (1.81184)	0.177184 (0.98612)	0.779616 (1.35395)
9	2.050503	99.01217 (1.85867)	0.192026 (0.99540)	0.795804 (1.38168)
10	2.050741	99.00018 (1.91016)	0.203788 (1.00653)	0.796032 (1.40145)

Period	S.E.	Variance Decomposition of DBD:		
		DINF	DBD	DTAX
1	4137.166	0.019010 (0.73729)	99.98099 (0.73729)	0.000000 (0.00000)
2	6651.230	0.029323 (0.91272)	97.47761 (1.74231)	2.493066 (1.37830)
3	7181.889	0.534918 (1.48588)	96.92900 (2.44380)	2.536085 (1.91770)
4	7262.073	1.048763 (2.11016)	95.22223 (2.67727)	3.729008 (1.73894)
5	7437.188	1.195773 (2.40478)	91.19182 (3.70898)	7.612403 (2.91622)
6	7490.672	1.398762 (2.60546)	90.39600 (4.08397)	8.205242 (3.44813)
7	7635.006	1.349821 (2.52452)	87.13256 (3.97720)	11.51762 (3.36289)
8	7984.658	1.244656 (2.38808)	81.62389 (4.60014)	17.13145 (4.31098)
9	8080.816	1.216991 (2.38811)	81.18003 (4.74039)	17.60298 (4.47639)
10	8114.502	1.244210 (2.38058)	80.54844 (4.81981)	18.20735 (4.51506)

Yazarlar tarafından hesaplanmıştır

Period	S.E.	Variance Decomposition of DTAX:		
		DINF	DBD	DTAX
1	2347.614	0.011569 (0.54584)	12.18834 (4.31192)	87.80009 (4.34704)
2	3068.934	0.264179 (0.95234)	24.51311 (5.97984)	75.22271 (6.10893)

3	3286.755	0.481813 (1.53903)	31.73009 (6.70744)	67.78810 (6.82126)
4	3328.219	0.902781 (1.87893)	31.08770 (6.69531)	68.00952 (6.77097)
5	3422.476	1.195457 (2.10764)	30.83244 (6.63547)	67.97210 (6.73693)
6	3453.397	1.205329 (2.15443)	31.75785 (6.21521)	67.03682 (6.33927)
7	3869.792	0.964394 (1.77863)	35.04184 (6.71777)	63.99377 (6.73663)
8	4135.947	0.896625 (1.74123)	37.12774 (7.14315)	61.97564 (7.17667)
9	4161.648	0.961672 (1.94659)	37.76315 (7.24912)	61.27518 (7.26917)
10	4237.285	1.030059 (2.05640)	37.14498 (7.16168)	61.82496 (7.15673)

Yazarlar tarafından hesaplanmıştır

Varyans ayrıştırma hesaplama bulgularının incelemesini üç durum için şu biçimde yapılabilir:

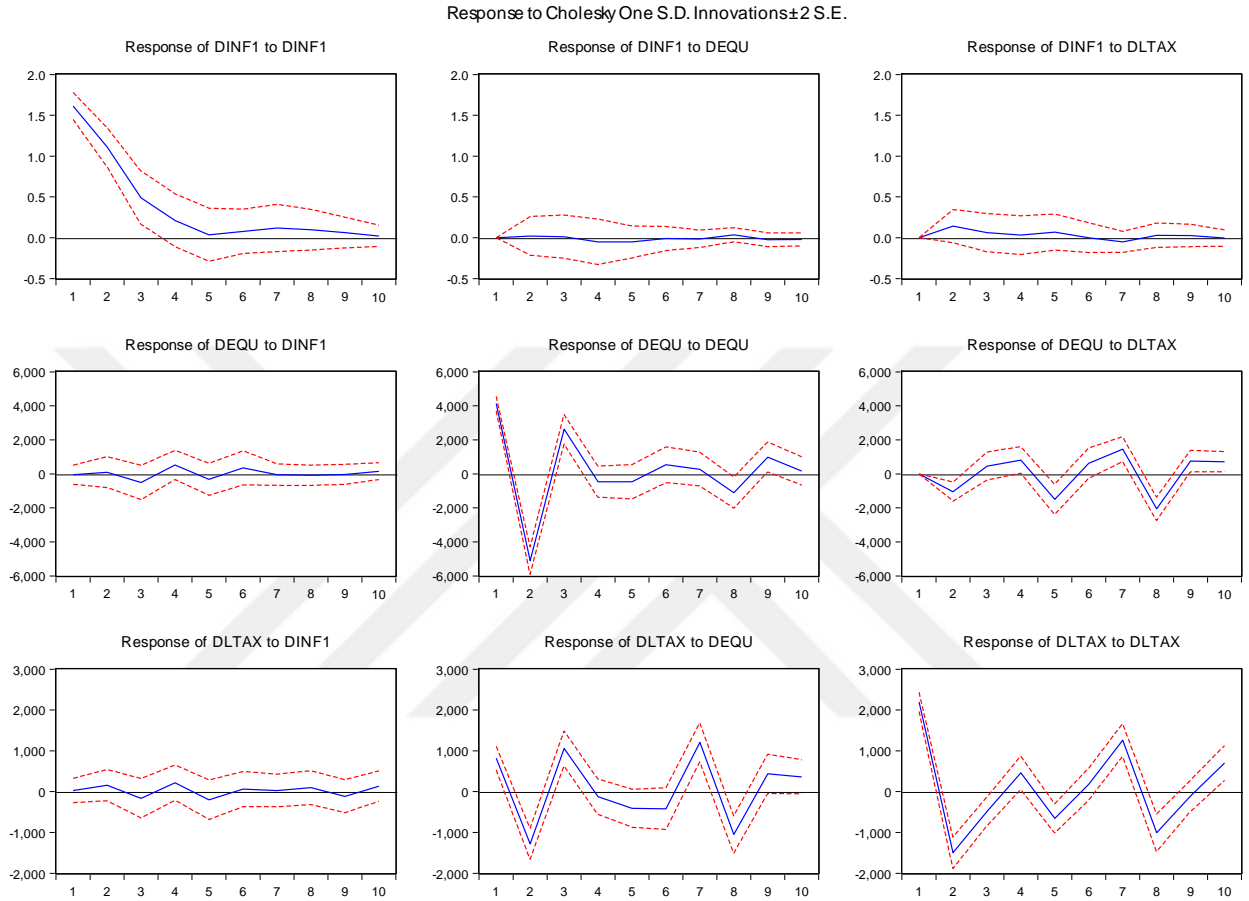
İlk olarak bağımlı değişken aylık enflasyon oranı alındığında ve on veri dönemi/on ay dikkate alındığında enflasyondaki değişimin büyük ölçüde yine enflasyon kaynaklı şoklar tarafından açıklandığı söylenebilmektedir. Bu durum enflasyonun kendini beslemesini yani ataleti ortaya koymaktadır. Zaman süresi içinde enflasyondan sonra enflasyondaki değişimleri açıklama gücü en yüksek değişkenin vergi geliri olduğunu görülmektedir.

İkinci olarak bağımlı değişken bütçe açığı alındığında bütçe açığındaki değişimlerin en fazla bütçe açığı kaynaklı şoklar olduğu görülmektedir. Ancak bu bulgu enflasyonun bağımlı değişken alındığı ve enflasyonist ataleti yansıtan hesaplama kadar güçlü değildir. Buna ek olarak, bütçe açıklarındaki değişimi açıklama gücü en yüksek ikinci değişkenin vergi gelirleri olduğu görülmekte ve vergi gelirlerinin açıklama gücü zaman dönemleri boyunca artmaktadır.

Son olarak bağımlı değişken vergi gelirleri olarak alındığında yine en yüksek açıklama gücü vergi gelirlerinin kendisinden kaynaklı şoklardan olduğu ortaya çıkmaktadır. Vergi gelirlerindeki değişmeyi açıklama gücü en yüksek bağımsız değişkenin ise bütçe açıkları olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.

Sonuç olarak her üç durumdan elde edilen bulguların Tablo 5.3'te gösterilen nedensellik bulgularıyla uyumlu olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum model bulgularının tutarlı olduğunu söylememize olanak sağlamaktadır.

Şekil 5.2: Etki-Tepki Analiz Bulguları

Şekil 2 kümesi etki tepki analiz sonuçlarını göstermektedir. Yine ele alınan her üç değişkenin sırayla bağımlı değişken olarak ele alındığı üç duruma göre etki tepki analiz bulguları açıklanabilir.

Birinci durumda bağımlı değişken enflasyondur. Buna göre on zaman dönemi içinde şokların etkilerinin kaybolduğu yani bu şokların geçici şoklar olduğun söyleye biliriz. Ayrıca şoklara karşı bağımlı değişken dinamik tepkileri güven aralığı içinde olsa da sıfır eksenini içermeleri ve/veya kesmeleri modelinin etki tepki analizlerinin anlamsız olacağı biçimde tanımlanmaktadır.

Çalışma bulguları enflasyon şoklarına enflasyonun tepkisinin pozitif ve zaman dilimleri için azaldığını göstermektedir. Bu bulgu varyans ayrıştırma hesaplaması bulgusuyla tutarlıdır ve ataleti desteklemektedir. Hem bütçe açığı kaynaklı hem de vergi geliri kaynaklı şoklara karşı enflasyon tepkisinin pozitif ve güven aralığı içinde olduğu görülürken sıfır ekseninin güven aralıkları içinde olması bulguların istatistiki olarak anlamsız çıkmasına yol açmaktadır.

Bağımlı değişkenin bütçe açığı olduğu ikinci durumda bağımsız değişkenlerden kaynaklı şoklara karşı bütçe açığının tepkileri güven aralığı içinde olsa da istatistiki olarak anlamsız çıkmıştır. Bu bulgular nedensellik analizi ve varyans ayrıştırma hesaplaması bulgularıyla tutarlılık göstermektedir.

Üçüncü durumda bağımlı değişken olarak vergi gelirleri alınmıştır. Üçüncü durumda da her üç değişkene karşı bağımlı değişkenler kaynaklı şoklara dinamik tepkileri güven aralığında ancak sıfır eksenini güven aralığı içinde olduğu için istatistiki olarak anlamsız çıkmıştır.

SONUÇ

Enflasyon Türkiye ekonomisinin en önemli iktisadi sorunlarından birisidir. Özellikle 90'lı yıllar boyunca yaşanan kronik yüksek enflasyon ekonominin sağlıklı işlemesi üzerinde engel teşkil etmiştir. Kronik yüksek enflasyonun en önemli iki nedeni, tüketici harcamalarının genişletilmesi ve bütçe açıkları olmuştur. Bu durum aynı zamanda ekonominin sıkça krizlerle karşılaşması sonucunu doğurmuştur.

Bu süreçte kamu açıkları enflasyonun nedeni olabileceği gibi, enflasyon da kamu bütçe dengesinin bozulmasına ve kamu gelirlerinde azalmaya neden olabilmektedir. Tanzi-Olivera etkisi olarak ifade edebileceğimiz bu durum enflasyonun vergi gelirlerinde aşınmaya neden olduğunu belirtmektedir.

Enflasyon ve kamu bütçesi arasındaki bu karşılıklı etkileşim literatürde önemli bir yer edinmiştir ve bu bağlamda çalışmamız içinde referans olmuştur. Bu çalışmada enflasyon, bütçe açığı ve vergi gelirleri arasındaki karşılıklı etkileşim Türkiye ekonomisi açısından araştırılmıştır. Araştırma yöntemi olarak zaman serisi analizlerine başvurulmuş ve VAR modeline dayalı varyans hesaplama ve etki –tepki analizleri kullanılmıştır.

VAR yöntemi uygulanmadan önce çalışmada ele alınan değişkenlerin durağanlık sınamaları ADF ve PP testlerine göre yapılmış ve tüm değişkenlerin birinci sıra farkları alındıklarında durağan oldukları görülmüştür.

Durağanlık sınamalarından sonra korelasyon ve nedensellik ilişkilerine bakılmış ve iktisat teorisine uygun biçimde tüm değişkenler arasında nedensellik ilişkisinin olduğu görülmüştür. Nedensellik analizi sonuçları değişkenleri içsel ve dışsal değişken olarak ayırmaya gerek bırakmayan VAR modelinin bu tez çalışması için en uygun model olduğu sonucuna ulaşmamıza imkan sağlamıştır.

VAR modeline dayalı olarak hesaplanan Varyans ayrıştırma hesaplaması bulguları bir değişkenden kaynaklı şokların diğer değişkendeki değişmeyi açıklama gücünü vermektedir. Varyans ayrıştırma hesaplamasından elde ettiğimiz bulgular Türkiye'de enflasyonun en önemli sebebinin atalet yani kendi kendini besleme olduğu yönündeki literatürle uyumludur. Açıkçası enflasyon hedeflerini yakalamada karşılaşılan güçlükler ve

başarısızlıklar neticesinde iktisadi birimlerin para politikası uygulayıcısı olan Merkez Bankasının hedeflerine güvenmemelerine ve kendi fiyatlama davranışlarında geçmiş enflasyonu referans almalarına yol açmıştır. Bu durum yani oluşan kredibilite kaybı enflasyonda belli bir düzeyde direnç oluşmasına yol açarak merkez bankası hedef patikasında sapmalara neden olmuştur diyebiliriz.

Varyans ayrıştırma hesaplamasının iki önemli bulgusu vergilerin bütçe açıklarında değişmeyi etkilemede önemli bir açıklayıcı güç olmasının yanında bütçe açıklarının da vergilerde meydana gelen değişmeyi açıklayıcı güç olmasıdır. Bu sonuçlar veri gelirleri ve bütçe açıkları arasındaki karşılıklı bağımlılığı bir kez daha ortaya koymuş ve nedensellik analizini desteklemiştir.

VAR modeline dayalı etki tepki analizlerinde ise bağımsız değişkenden kaynaklı şokları karşısında bağımlı değişkenin gösterdiği tepki tahmin edilmeye çalışılmaktadır. Diğer yandan bu tepkinin istatistiki olarak anlamlı olabilmesi için sıfır çizgisinin güven aralıkları içerisinde veya ona teğet olmaması gerekmektedir. Elde edilen bulgulara göre enflasyonun kendi kendini beslediği olgusu yani atalet koşulu bir kez daha karşımıza çıkmıştır. Diğer yandan enflasyonun kendinden kaynaklı şoklara gösterdiği tepki dışında diğer değişkenlerin şoklara verdikleri tepki istatistiki olarak anlamsız çıkmıştır.

Bu bulgular beklentilerle uyumsuz olsa da tahmin dönemi ve/veya modelde yer alan değişkenlerin enflasyonu açıklama gücündeki düşüklüklerden ya da yetersizliklerden kaynaklanmış olabilir. Ancak değişkenler arasında karşılıklı etkileşimin varlığı nedensellik analizi çerçevesinde yukarıda ifade edildiği gibi sorgulanmış olup karşılıklı bağımlılığın varlığı tahmin edilmiştir. Nedensellik analizi bulgularının iktisat teorisiyle uyumlu olması çalışmanın tutarlılığı açısından önemli bir sonuç olduğunu söyleyebiliriz.

Sonuç olarak bu tez çalışması vergi gelirlerini de içerecek biçimde enflasyon ve kamu kesimi ilişkisini ortaya koymaya çalışmış ve elde ettiği sonuçlar ve literatür araştırmasının teorisiyle uyumlu biçimde olduğunu gözlemlemiştir. Bu araştırmalar neticesinde enflasyon, vergi geliri ve bütçe açıkları arasındaki ilişkilere dayalı üç önemli tahmin yapılması olanaklı hale gelmiştir. Bunlar şu şekildedir:

- Enflasyon, vergi gelirleri ve bütçe açıkları arasında karşılıklı bir etkileşimin olduğu bulgusu
- Enflasyonist ataletin enflasyondaki değişimleri en fazla açıklayan olgu olduğu bulgusu
- Enflasyonun aynı zamanda vergi gelirlerinde aşınmaya neden olduğu olgusudur. (Tanzi-Olivera tezi ile uyumlu olarak)

KAYNAKLAR

- ABDİOĞLU, Z. ve TERZİ, H. (2009). Enflasyon Ve Bütçe Açıkları İlişkisi: Tanzi ve Patinkin Etkisi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*. 23(2):195-211.
- ACAR, F. (2013).Türkiye Ekonomisine Genel Bakış (2001 - 2013). *ÇSGB Çalışma Dünyası Dergisi*. 1(2):15-32.
- ADAK, M. (2010). Kamu Açıkları ve Ekonomik Büyüme: Türkiye Örneği. *Maliye Dergisi*. 159:233-243.
- ADİYAMAN, A. T. (2006). Dış Borçlarımız ve Ekonomik Etkileri. *Sayıştay Dergisi*. 62:21-45.
- AKÇORAOĞLU, A. ve YURDAKUL, F. (2004). Siyasal Ekonomi Açısından Büyüme, Enflasyon ve Bütçe Açıkları: Türkiye Üzerine Bir Uygulama. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*. 59(1):1-25.
- AKDOĞAN, A. (2011). *Kamu Maliyesi*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- ALTUĞ, F. (1996). Konsolide Bütçe Açıkları. Kamu Kesimi Finansman Açıkları. X. *Maliye Sempozyumu* (ss.193-203), İ.Ü Basımevi. İstanbul. 14-18 Mayıs 1994.
- ALTUNÖZ, U. (2018). Enflasyon ve Bütçe Açıkları Arasındaki İlişki Bağlamında Olivera Tanzi ve Patinkin Etkisinin Türkiye’de Geçerliliği. *Vergi Dünyası Dergisi*. Sayı:438:21-33.
- ATAÇ, B. (2009). *Maliye Politikası*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- AY, H. (2014). *Kamu Maliyesi*. Ankara: Nobel Yayınları.
- AYTAÇ, D. ve SAĞLAM, M. (2014). Kamu Açıkları İç Borç ve Faiz Oranı İlişkisi: Türkiye Örneği. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*. 9(1):131-149.
- BAKKAL, S. ve GÜRDAL, T. (2007). İç Borçlanmanın Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkileri. *Akademik İncelemeler*. 2(2):147-173.
- BARIŞIK, S. ve KESİKOĞLU, F. (2006). Türkiye’de Bütçe Açıklarının Temel Makroekonomik Değişkenler Üzerine Etkisi (1981-2003 Var, Etki-Tepki Analizi, Varyans Ayrıştırması). *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*. 61(4):59-82.
- BARLAS, E. ve GÜNEY, G., (2017). Üniversite Öğrencilerinin Vergi Bilinç Düzeylerinin ve Fatura Duyarlılıklarının Ölçülmesi, GOÜ Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi (SBAD), 12(2):177-197.
- BAYRAK, M. ve KANCA, O. (2013). Türkiye’de Kamu Kesimi Açıklarının Nedenleri ve

- Fiyatlar Genel Düzeyi Üzerindeki Etkileri. *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*. 48(1):91-111.
- BEDİR, S. ve DİKMEN A. (2014). Bütçe Açığı ve Enflasyon: Türkiye için Bir Sınır Testi Yaklaşımı. *International Conference On Eurasian Economies*. 1-9.
- BERBER, M. ve ARTAN, S. (2004). Enflasyon ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği. *Turkish Economic Association. Discussion Paper*. 2004/21:1-14.
- BERKSOY, T. (1996). Türkiye’de Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Açıkları ve Bu Açıkların Finansmanı. Kamu Kesimi Finansman Açıkları. *X. Maliye Sempozyumu* (ss.229-252), İ.Ü Basımevi. İstanbul. 14-18 Mayıs 1994.
- BİLGİLİ, F. ve BİLGİLİ, E. (1998). Bütçe Açığının Cari İşlemler Üzerindeki Etkileri: Teori ve Uygulama. *MPRA*. No:80866.
- BİLİCİ, N.ve BİLİCİ, A. (2011). *Kamu Maliyesi*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- BOLATOĞLU, N. ve ERDEN, L. (2015). Türkiye’de Özelleştirmenin Kamu Mali Davranışları Üzerine Etkileri. *Hacettepe Üniversitesi İİBF Dergisi*. 33(4):39-58.
- BULAWAYO, M., CHIBWE, F. ve SESHAMANI, V., (2018). The Impact of Budget Deficit on Inflation in Zambia, *Journal of Economic and Development Studies*, 6(2):13-23.
- BULUT, C. (2002). *Kamu Açıkları, Enflasyon, Faiz Oranı Ve Döviz Kuru İlişkileri*. İstanbul: Der Yayınları.
- BÜLBÜL, D., EJDER, H.ve ŞAHAN, Ö. (2005). *Devlet Bütçesi*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- CATAO, L. A. V. ve TERRONES, M. E, (2004). Fiscal Deficits and Inflation, *Journal of Monetary Economics*, 52(2005):529-554.
- CEYHAN, M. S. ve KOÇ YILDIZ, S. (2017). Bütçe Açıkları Belirleyicilerinin Ekonometrik Analizi: Türkiye Uygulaması. *USOBED*, 1(1):21-35.
- ÇAKMAK, U. ve GÖKÇE, A. (2018). Türkiye Ekonomisinde Enflasyon ve Kamu Sektörü Açığı Arasındaki Dinamik İlişkiler ve Makro-Ekonomik Yansımaları (1975-2016). *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*. 6(1):73-89.
- ÇATALBAŞ, N. ve YILDIRIM, Z. (2008). Geçiş Ekonomilerinde Bütçe Açıklarının Nedenleri: Polonya ve Kırgızistan Örneği. *Sosyoekonomi*. 1:133-156.
- ÇAVDAR, Ş. (2011). Türkiye’de Bütçe Açıklarının İktisadi Büyüme ve İstikrar Üzerine Etkileri(1994:Q1-2004:Q4). *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*. 10(37):26-41.
- ÇELİKÖZ, Y. ve YUKACI, İ. (2016). Konsolide Bütçe Açıkları ve İç Borç-Dış Borç İlişkisi: Türkiye Örneği. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*. 5(3):478-504.

- ÇUKURÇAYIR, S. (2016). Türkiye’de Bütçe Açıkları ve Dış Borç Sorunu Üzerine Bir İnceleme. *Maliye Araştırmaları Dergisi*. 2(2):1-12.
- DAĞ, M. ve TÜĞEN, K. (2018). Türkiye’de Bütçe Açıklarının Nedenleri ve Finansman Yöntemleri: Dönemsel Bir Değerlendirme. *MCBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*. 16(2):217-240.
- DAŞDEMİR, İ. (2014). *Ekonomi*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- DEMİR, M., ÇEVİK, S. ve BEŞER KEMAL, M. (2005). Kamu Kesimi Finansman Açıklarının Ekonomik Etkileri: Türkiye Üzerine Bir İnceleme. *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*. 10(1):247-267.
- DEMİR, O. (2001). Türkiye’de Kamu Açıkları ve Artış Sebepleri. *Dokuz Eylül Üniversitesi İİBF Dergisi*. 16(2):11-30.
- DEMİRHAN, E. (1998). Kamu Açıklarının Finansmanında Monetizasyon Politikası. *Celal Bayar Üniversitesi İİBF Dergisi*. (4): 33-46.
- DİLEYİCİ, D. ve ÖZKIVRAK, Ö. (2010). Bütçe Anlayışındaki Değişim Süreci: Bütçe İlkesinin Erozyonu ve Açık Bütçe Politikası. *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*. 2(1):33-55.
- DİNLER, Z. (2011). *İktisada Giriş*. Bursa: Ekin Yayınevi.
- DOĞRU, B. (2014). Yüksek Enflasyon Dönemlerinde Bütçe Açığı ve Enflasyon Arasında Nedensellik İlişkisi Var mıdır? 1978-2002 Dönemi Türkiye Örneği. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*. 9(1):113-129.
- DURAN, M. (1996). Kamu Finansman Açıklarının Optimal Finansmanı. Kamu Kesimi Finansman Açıkları. X. *Maliye Sempozyumu* (ss.435-453), İ.Ü Basımevi. İstanbul. 14-18 Mayıs 1994.
- EDİZDOĞAN, N. (2004). *Kamu Maliyesi*. Bursa: Ekin Kitabevi.
- EGELİ, H. (1999). Gelişmekte Olan Ülkelerde Bütçe Açıkları. *SDÜ İİBF Dergisi*. 4(4):1-14.
- _____ (2002). Mali Açıkların Ölçümüne Yönelik Bazı Gözlemler ve Bu Konuda Geliştirilmiş Alternatif Açık Ölçüleri. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 4(2):29-41.
- EĞİLMEZ, M. (2007). *Hazine*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- EJDER, H. (2002). Kamu Açıkları ile Enflasyon Arasındaki İlişkinin Analizi ve Değerlendirilmesi. *G.Ü.İ.İ.B.F Dergisi*. 2:189-208.
- ERDEM, M., ŞENYÜZ, D. ve TATLIOĞLU, İ. (2012). *Kamu Maliyesi*. Bursa: Ekin Yayınevi.

- ERGİNAY, A. (1998). *Kamu Maliyesi*. Ankara: Savaş Yayınları.
- ERTEK, T. (2009). *Temel Ekonomi*. İstanbul: Beta Basımevi.
- EVGİN, T. (1994). 90'lı Yıllarda Bütçe ve Bütçe Açığının Finansmanı. *Ekonomik Yaklaşım*. 5(13):19-46.
- GEDİK, M. A. (2008). Kamu Açıklarına İlişkin Maliye Politikası Uyarlamaları ve İktisadi Etkileri. *Ç.Ü. SBE Dergisi*. 17(1):145-268.
- GÜLMEZ, A., YARDIMCIOĞLU, F. ve BEŞEL, F. (2017). Türkiye'de Ekonomik Kırılganlığın Panzehri: Mali Disiplin Çıpası. *Maliye Araştırmaları Dergisi*. 3(2):195-203.
- GÜNAY, A. (2007). *Mali Disiplinin Sağlanmasında Anayasal Denk Bütçe Yaklaşımı ve Türkiye'de Uygulanabilirliği*. Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Dairesi Başkanlığı. Ankara: Ümit Ofset Matbaacılık.
- GÜNAYDIN, İ. (2002). Türkiye'de Kamu Kesimi Açıkları ve Enflasyon. *Journal of Qafqaz University*. 10:19-37.
- _____ (2004). Bütçe Açıkları Enflasyonist midir? Türkiye Üzerine Bir İnceleme. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 6(1):158-181.
- GÜNGÖR, K. (1999). Kamu Harcamaları - Bütçe Açıkları İlişkisi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi*. 1(2):1-18.
- GÜVEL, A. ve KOÇ, A. (2010). Bütçe Açıklarının Politik ve Kurumsal Belirleyicileri: Gelişmekte Olan Ülkeler Üzerine Bir Uygulama. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 19(2):286-301.
- İNCE, M. (2001). *Devlet Borçları ve Türkiye*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- İPEK, E. ve AKAR, S. (2016). Bütçe Açığı ve Enflasyon Arasındaki İlişki: Türkiye İçin Ampirik Bir Analiz. *M.Ü. İİB Dergisi*. 38(2):181-203.
- KARAYILMAZLAR, E. ve BERK, E. (2017). Bütçe Açığının, Cari Açık, Ekonomik Büyüme ve Enflasyon Üzerindeki Etkileri: Türkiye Örneği. *PJES*. 4(1):26-36.
- KESBİÇ, C., BALDEMİR, E. ve BAKIMLI, E. (2004). Bütçe Açıkları ile Parasal Büyüme ve Enflasyon Arasındaki ilişki: Türkiye İçin Bir Model Denemesi. *Yönetim ve Ekonomi*. 11(2):27-39.
- KİRMANOĞLU, H. (2013). *Kamu Ekonomisi Analizi*. İstanbul: Beta Yayıncılık.
- KOLÇAK, M. (1998). Türkiye'de Kamu Açıkları ve İç Borç İlişkisi. *Atatürk Üniversitesi İİBF Dergisi*. 12(1-2):27-37.
- KORKMAZ, Ö. (2017). Enflasyon Oranını Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi: Türkiye Örneği. *Dokuz Eylül Üniversitesi İİBF Dergisi*. 32(2):109-142.

- LENDVAI, J. (2004). Inflation Inertia and Monetary Policy Shocks, *Institute of Economics Hungarian Academy of Sciences*, Discussion Paper, No:2004/17, pp. 1-29.
- MERAL, P. (2005). Enflasyon ve Enflasyonun Okuma Alışkanlığına Etkisi. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 19(2):309-324.
- MUTLUER, M., ÖNER, E. ve KESİK, A. (2007). *Teoride ve Uygulamada Kamu Maliyesi*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- OKUTAN, Ş. (2015). 2000-2014 Yılları Türkiye Ekonomisindeki Kamu Açıkları ve Makroekonomik Etkileri. *International Journal of Social Sciences and Education Research*. 1(4):1397-1415.
- ORHANER, E. (2000a). *Maliye Ders Kitabı*. Ankara: Tubitay Yayınları.
- _____ (2000b). *Kamu Maliyesi*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- ORHAN, O. ve ERDOĞAN, S. (2008). *Para Politikası*. Ankara: Sözkese Matbaacılık.
- ORUÇ, E. (2016). Bütçe Açıkları Enflasyonist Etkiye Sahip Midir? Türkiye Üzerine Uzun Dönemli Analiz. *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 16(1):1-21.
- ÖNDER, İ. ve KİRMANOĞLU, H. (1996). Kamu Açıklarının Tanımlanması, Ölçümü ve Etkileri. Kamu Kesimi Finansman Açıkları. X. *Maliye Sempozyumu* (ss.33-59), İ.Ü Basımevi. İstanbul. 14-18 Mayıs 1994.
- ÖZBİLEN, Ş. (1998). *Maliye Politikası*. Bursa: Ezgi Kitabevi.
- ÖZDERİN, M. (2006). Kamu Maliyesi Ders Notları. <http://www.metinozderin.av.tr>, (30.09.2016).
- ÖZEN, E. (2015). Özelleştirmenin Bütçe Açığı Üzerindeki Etkisi: Geçiş Ekonomileri Örneği. *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi*. 1(1):30-37.
- ÖZKER, N. (2012). *Kamu Açıkları Yapısal Dinamikler ve Süreçte Çözümlemeler*. Bursa: Dora Yayıncılık.
- ÖZYAKIŞIR, D. (2013). *Enflasyon ve Etkileri. Ekonominin Temelleri*. Ankara: Savaş Yayınevi.
- PARASIZ, İ. (2003). *Para Politikası*. Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları.
- PARLAKTUNA, İ. ve ŞİMŞEK, S. (2007). Bütçe Finansman Kaynaklarının Belirlenmesi ve Ekonomi Üzerindeki Etkileri: Türkiye Uygulaması (1989-2005). *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 8(2):43-67.
- PEHLİVAN, O. (2005). *Kamu Maliyesi*. Trabzon: Derya Kitabevi.
- PEKER, O. ve GÖÇER, İ. (2012). Bütçe Açıklarının Ampirik Analizi. *Yönetim ve Ekonomi*. 9(1):163-178.

- PINAR, A. (2011). *Maliye Politikası*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- PRASAD, A. ve KHUNDRAKPAM, J. K. (2003). Government Deficit and Inflation in India, *Munich Personal Repec Archive (MPRA)*, Paper No:51106.
- ROSA, A. S., (2011). Inflation and Budget Deficit: What is The Relationship in Portugal?, *Economia, Brasilia (DF)*, 12(2):215-237.
- SAĞLAM, M. ve UĞURLU, E. (2013). Kamu Açıkları, Parasal Büyüme ve Enflasyon İlişkisi: Türkiye Örneği (1983-2008). *Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar*. 50(576):71-83.
- SOLOMON, M. ve WET, W. A. (2004). The Effect of a Budget Deficit on Inflation: the Case of Tanzania, *SAJEMS NS*, 7(1):100-116.
- SUGÖZÜ, İ. H. ve YİYİT, M. (2010). Borçlanmanın Enflasyona Etkisi Üzerine Teorik Yaklaşımların Temel Özellikleri. *Maliye Dergisi*. (158):365-373.
- SUNGUR, O. (2015). 2000 Sonrası Türkiye Ekonomisi: Büyüme, Enflasyon, İşsizlik, Borçlanma ve Dış Ticarete Gelişmeler. *Toplum ve Demokrasi*. 9(19-20):243-269.
- SUSAM, N. (2013). Mali Kurallar: Kurala Dayalı Bütçe Politikası. *Kamu Bütçesinde Yeni Yaklaşımlar*. Ankara: Seçkin Yayıncılık. 419-442.
- ŞAHİNOĞLU, T., ÖZDEN, K., BAŞAR, S. ve AKSU, H. (2010). Türkiye’de Enflasyonun Oluşumu: ARDL Yaklaşımı. *Sosyoekonomi*. 22(31):27-46.
- ŞEN, H., SAĞBAŞ, İ. ve KESKİN, A. (2007). *Bütçe Açıkları ve Açık Finansman Politikası Teori ve Türkiye Uygulaması*. Ankara: Orion Kitabevi.
- ŞENTÜRK, S. H., KARAKURT, B. ve ŞAHİNGÖZ, B. (2017). Mali Disiplin ve Enflasyon İlişkisi Üzerine Bir Analiz: Türkiye Örneği. *Uluslararası Ekonomi ve Yenilik dergisi*. 3(2):185-204.
- ŞİMŞEK, M. (2005). Türkiye’deki Bütçe Açıklarının Ulusal Tasarruflara Etkileri. *Cumhuriyet Üniversitesi İİBF Dergisi*. 6(2):1-20.
- ŞİMŞEK, H. A. (2007). Türkiye’de 2000 Sonrasında Uygulanan İstikrar Programlarının Kamu Maliyesine Etkileri. *Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar*. 44(512):52-68.
- TAŞ, M. (1996). Türkiye’de Vergi Gelirlerinin Arttırılmasına Yönelik Önlemler. Kamu Kesimi Finansman Açıkları. X. *Maliye Sempozyumu* (ss.455-471), İ.Ü Basımevi. İstanbul. 14-18 Mayıs 1994.
- TOKATLIOĞLU, Mircan ve SELEN, Ufuk, *Maliye Politikası*, 2. Baskı, Ekin yayınları, Bursa, 2019.

- TURAN, T. (2008). Maliye Politikası Araçlarının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri: Bir Literatür İncelemesi. *Sayıştay Dergisi*. (69):17-35.
- TÜĞEN, K. (1991). Bütçe Açıkları, Finansmanı ve Sonuçları (Gelişmiş Ülkeler Yönünden Bir Değerlendirme). *Dokuz Eylül Üniversitesi İİBF Dergisi*. 6(2):89-105.
- _____ (2011). *Devlet Bütçesi*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları.
- _____ ve GÜNGÖR, G. (2013). Türkiye’de 1980-2011 Döneminde Bütçe Açıkları ve Açıkların Finansmanında Vergilerin Rolü. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*. 50(575):19-29.
- TÜRK, İ. (1998). *Maliye Politikası*. Ankara: Turhan Kitabevi
- TÜRKAY, H. (2013). Türkiye’de Cari Açık, Bütçe Açığı ve Yatırım-Tasarruf Açığı İlişkisi. C.Ü. İİBF Dergisi. 14(2):253-269.
- ÜNSAL, E. (2011). *Makro İktisat*. Ankara: İmaj Yayıncılık.
- YAVUZ, N. (2003). Durağanlık Ve Koentegrasyon Analizi Çerçevesinde Kamu Açığı ve Finansmanı Açısından Enflasyon Modelinin Tahmini(1982-2001). *İktisat Fakültesi Mecmuası*. 53(2):101-117.
- YILMAZ, E. B. ve CURAL, M. (2010). Türkiye’de İç Borçlanmadaki Değişimi Belirleyen Faktörlere Yönelik Bir Regresyon Analizi Çalışması:1975-2010. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Maliye Araştırma Merkezi Konferansları*. (54):1-22.

BAĞLANTILAR

http://www.ekodialog.com/uluslararası_ekonomi/enflasyon-çeşitleri-nelerdir.html

(Erişim: 25.09.2016).

<http://www.bumko.gov.tr/TR,164/merkezi-yonetim-butce-dengesi-donusum-tablosu-2000-201-.html> (Erişim: 24.01.2019).

<http://www.tuik.gov.tr,6459-temel-ekonomik-buyuklukler2000xls.rar/html>

(Erişim: 21.03.2019).

<http://www.hazine.gov.tr> (Erişim: 25.03.2019).

<http://www.tcmb.gov.tr> (Erişim: 21.02.2019).

<http://www.bumko.gov.tr/TR,7044/temel-ekonomik-buyuklukler-2000-2018.html>

(Erişim: 21.01.2019).

<http://www.bumko.gov.tr> (Erişim: 21.01.2019).

<http://www.tuik.gov.tr/> (Erişim: 15.02.2019).

RAPORLAR

TCMB, Yıllık Rapor 2000.
TCMB, Yıllık Rapor 2001.
TCMB, Yıllık Rapor 2002.
TCMB, Yıllık Rapor 2003.
TCMB, Yıllık Rapor 2004.
TCMB, Yıllık Rapor 2005.
TCMB, Yıllık Rapor 2007.
TCMB, Yıllık Rapor 2008.

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı: Muhammed ÇAM

Doğum Yılı ve Yeri: 06.05.1994- TOKAT

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi: T.C. Gaziosmanpaşa Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,
Maliye Bölümü

Yüksek Lisans Öğrenimi: T.C. Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
Maliye Anabilim Dalı

Yabancı Dili: İngilizce

İletişim

E-Posta Adresi: m.cam1994@hotmail.com